

Canvis i continuïtats en les trajectòries de transició de la joventut catalana

Tesi doctoral

Pau Serracant i Melendres

Director - *Xavier Rambla i Marigot*

Departament de Sociologia

Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

Juliol de 2014

Tesi doctoral

**Canvis i continuïtats en les trajectòries de
transició de la joventut catalana**

Signatura de l'autor:

Signatura del director:

Pau Serracant i Melendres

Xavier Rambla i Marigot

Departament de Sociologia

Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

Juliol de 2014

SUMARI

1. Introducció	7
2. Marc teòric	15
2.1. Les diferents aproximacions a l'estudi de la joventut	17
2.2. Les transformacions socials actuals...	26
2.3. ... el seu impacte sobre el cicle de vida...	33
2.4. ... i la desestandardització de les biografies juvenils	40
2.5. Els règims de benestar i el seu impacte sobre les transicions juvenils	58
3. Marc d'anàlisi	69
3.1. L'impacte de la crisi econòmica sobre la joventut catalana	71
3.2. La perspectiva institucionalista i les transicions juvenils	75
3.3. Objectius i hipòtesis de treball	78
4. Metodologia	87
4.1. Principals tècniques d'anàlisi	89
4.2. Principals fonts d'informació	94
5. Article 1. <i>Changing youth? Continuities and ruptures in transitions into adulthood among Catalan young people</i>	99
6. Article 2. <i>A brute indicator for a NEET case: genesis and evolution of a problematic concept and results from an alternative indicator</i>	117
7. Article 3. <i>The impact of the economic crisis on youth trajectories. A case study from Southern Europe</i>	139
8. Resum global i discussió	167

8.1. Síntesi dels resultats	169
8.2. Discussió dels resultats	174
9. Resum global i conclusions	185
10. Bibliografia	193

ÍNDEX DE TAULES I GRÀFICS

INTRODUCCIÓ	7
Figura 1. Articulació dels articles/objectius de la tesi	13
MARC TEÒRIC	15
MARC D'ANÀLISI	69
Figura 2. Perspectiva institucionalista d'anàlisi de les trajectòries vitals	76
METODOLOGIA	89
Taula 1. Principals característiques tècniques de l' <i>Enquesta a la joventut de Catalunya</i>	94
Taula 2. Classificació del tipus de preguntes a l' <i>Enquesta a la joventut de Catalunya</i>	95
ARTICLE 1. CHANGING YOUTH? CONTINUITIES AND RUPTURES IN TRANSITIONS INTO ADULTHOOD AMONG CATALAN YOUNG PEOPLE	99
Taula 1. Variables and categories considered in the cluster analysis of the trajectories of transition into adulthood followed by people aged 30-34	105
Gràfic 1. Types of youth trajectories among the population aged 30-34	106
Taula 2. Mean age at which each sub-transition finishes among people aged 30-34, by type of trajectory	109
Taula 3. Proportion of people that has inverted the traditional sequence of sub-transitions among people aged 30-34, by type of trajectory	111
Taula 4. Proportion of people that have returned at least once to a previous stage within each sub-transition among people aged 30-34, by type of trajectory	112
ARTICLE 2. A BRUTE INDICATOR FOR A NEET CASE: GENESIS AND EVOLUTION OF A PROBLEMATIC CONCEPT AND RESULTS FROM AN ALTERNATIVE INDICATOR	117

Figura 1. NEET rate among people aged 15–24 years, by state (and Catalonia)	125
Taula 1. Labour activity situations excluded and included in the construction of the “NEET-restricted” indicator	128
Taula 2. People in a NEET situation by type of indicator and age	130
Taula 3. Activity status of the population aged 16–64 years, by age group	130
Taula 4. Evolution of the activity status of the population aged 16–64 years, by age group	132
Taula 5. Population aged 16–64 years in a NEET-restricted and NEET-OCDE situation, by several variables and by age	134
ARTICLE 3. THE IMPACT OF THE ECONOMIC CRISIS ON YOUTH TRAJECTORIES. A CASE STUDY FROM SOUTHERN EUROPE	139
Table 1. Technical characteristics of the Catalan Youth Survey	149
Table 2. Extension of the trajectory by sub-transition and age group	150
Table 3. Reversibility in the trajectory by sub-transition and period	152
Table 4. Non-linear trajectories by sub-transition and period	154
Table 5. Main types of trajectory	157
Table 1 Appendix. Questions in the Catalan Youth Survey used to construct the indicators shown in Table 2	165
Table 2 Appendix. Variables included in the integrated typology of trajectories of transition	166
Table 3 Appendix. Typology of trajectories of transition by independent variables	166
RESUM GLOBAL I DISCUSSIÓ	167
CONCLUSIONS	185

1. Introducció

La joventut com a objecte d'estudi

El camp d'estudi de la joventut sempre ha estat subjecte a un seguit de controvèrsies que el fan alhora estimulants i conflictius. El naixement de la disciplina (si és que pot anomenar-se així a un camp tan ampli) està vinculat a l'aparició, entre les noves generacions, d'una sèrie de comportaments i actituds considerats disruptius i transgressors. Des dels seus inicis, doncs, l'anàlisi de la joventut està vinculada als "pànics morals" generats per les persones joves i, per tant, a una certa estigmatització negativa del col·lectiu. En molts estudis sobre la joventut encara avui en dia trobem, sense entrar a discutir la legitimitat d'aquest plantejament, un intent de generar coneixement que permeti *desactivar* les problemàtiques que es considera que generen o pateixen les persones joves. Com esperem mostrar al llarg d'aquesta tesi, els discursos sobre la joventut generats per l'acadèmia reforcen i s'alimenten de discursos i perspectives generades per les administracions, els mitjans de comunicació i la societat en general i sovint tendeixen a estigmatitzar, en base a prejudicis previs, parts de la joventut o fins i tot la totalitat de les noves generacions. Des d'aquest punt de vista, qualsevol anàlisi sobre la joventut que pretengui no reproduir aquestes dinàmiques cal que parteixi d'una revisió curiosa dels instruments conceptuals, analítics i metodològics de què disposa.

En aquest sentit, l'anàlisi de la joventut també és interessant perquè s'hi veuen reflectides relacions de poder i tendències de canvi comuns al conjunt de la societat. Les anàlisis estigmatitzadores que a vegades es fan sobre la joventut parteixen, moltes vegades, d'una separació de l'objecte d'estudi de la societat en què s'incrusta, i és per això que acaben oferint explicacions culpabilitzadores i autoreferencials a les problemàtiques estudiades. Per contra, tota anàlisi sociològica sòlida ha d'intentar relacionar allò que estudia amb els processos que estan ocorrent al conjunt de la societat.

No obstant això les anàlisis de la joventut que contextualitzen aquest grup en la societat de què forma part sovint tendeixen a conceptualitzar-lo com un col·lectiu pioner o en què poden observar-se les tendències d'allò que en el futur serà dominant en la societat. Pressuposar això és el revers de la perspectiva estigmatitzadora de la joventut que es basa en una anàlisi aïllada del col·lectiu. Tot i aquestes prevencions, l'anàlisi de la joventut, com el de qualsevol altre temàtica, permet contribuir al debat sociològic general sobre els processos de transformació social i les seves conseqüències.

Un altre repte de l'estudi de la joventut és l'amplitud de temàtiques que s'hi troben. No hi ha especialistes en joventut perquè no és possible dominar totes les àrees i instruments d'anàlisi que travessen la joventut, des de la salut fins les migracions, passant pel mercat de treball, l'educació no formal

o el consum cultural. No obstant això, voler conèixer com és i què ocorre dins d'aquest col·lectiu és una pretensió legítima i és per això que s'han desenvolupat un seguit de perspectives, o àrees d'estudi, que pretenen intentar explicar, si més no, la interrelació entre diversos aspectes de la vida de les persones joves.

Finalment, l'estudi de la joventut és estimulante perquè aquest és un col·lectiu que, si més no a Catalunya i al sud d'Europa, es troba en una situació de clara vulnerabilitat. Aquesta vulnerabilitat no arranca, lògicament, de la crisi econòmica actual: aquesta no fa altra cosa que visibilitzar les relacions de poder existents entre les diferents generacions. La situació de vulnerabilitat de les generacions joves actuals està vinculada a un *efecte generació* més que no pas a un *efecte període* i, encara menys, a un *efecte edat*, i s'ha vingut gestant al llarg de les darreres dècades com a conseqüència de l'afebliment de la norma social d'ocupació i el pacte social intergeneracional. L'estudi de la joventut permet abordar aquestes qüestions, observar les conseqüències de la distribució actual dels recursos entre els diferents grups socials i plantejar qüestions fonamentals sobre l'estructuració futura de les nostres societats.

Aquesta tesi parteix d'aquestes constatacions i intenta plantejar-se qüestions que afecten cadascun dels quatre reptes que l'estudi de la joventut suposa per a qualsevol persona que vulgui dedicar-s'hi.

Una tesi per compendi de publicacions

Aquesta tesi es presenta sota la forma de compendi de publicacions, a partir de la compilació de tres articles publicats en revistes acadèmiques. L'objectiu general de la tesi és analitzar els canvis i continuïtats produïts a Catalunya en les trajectòries de transició a la vida adulta, fent un èmfasi especial en les transformacions produïdes en les trajectòries marcades per la vulnerabilitat. A més d'una identificació, quantificació i anàlisi d'aquests patrons, es pretén vincular els canvis detectats amb les característiques del règim de benestar familista característic de la societat catalana i emmarcar les tendències de canvi detectades en el context de les transformacions en les trajectòries juvenils identificades a nivell europeu, amb l'objectiu de contribuir al debat existent sobre la naturalesa d'aquests canvis. Concretament, i tal com s'explica en el capítol 3 (Marc d'anàlisi) d'aquesta tesi, els tres articles que conformen aquesta tesi responen als següents objectius:

A) Noves trajectòries de transició a la vida adulta: canvis i continuïtats.

El primer objectiu de la tesi és generar informació rellevant sobre el tipus i el sentit de les transformacions en les trajectòries de transició a la vida adulta a Catalunya: fins a quin punt és cert, com afirma la literatura

europea especialitzada, que s'està produint una tendència relativament homogènia d'allargament, diversificació i reversibilitat de les trajectòries juvenils? Fins a quin punt aquests fenòmens han augmentat respecte al passat? La diversificació implica un increment de la capacitat d'elecció o, per contra, implica la individualització de problemàtiques col·lectives? Fins a quin punt estan apareixent noves trajectòries marcades pel risc d'exclusió social? El pes de l'origen social i de les altres variables de desigualtat social tendeix a difuminar-se en aquest context de diversificació i individualització de les trajectòries? Si és així, com ha d'evolucionar, en termes de conceptualització, l'anàlisi de la joventut? L'article 1 d'aquesta tesi tracta de donar resposta a aquestes preguntes. L'article es titula *Changing youth? Continuities and ruptures in transitions into adulthood among Catalan young people*, i ha estat publicat a la revista *Journal of Youth Studies* (2012).

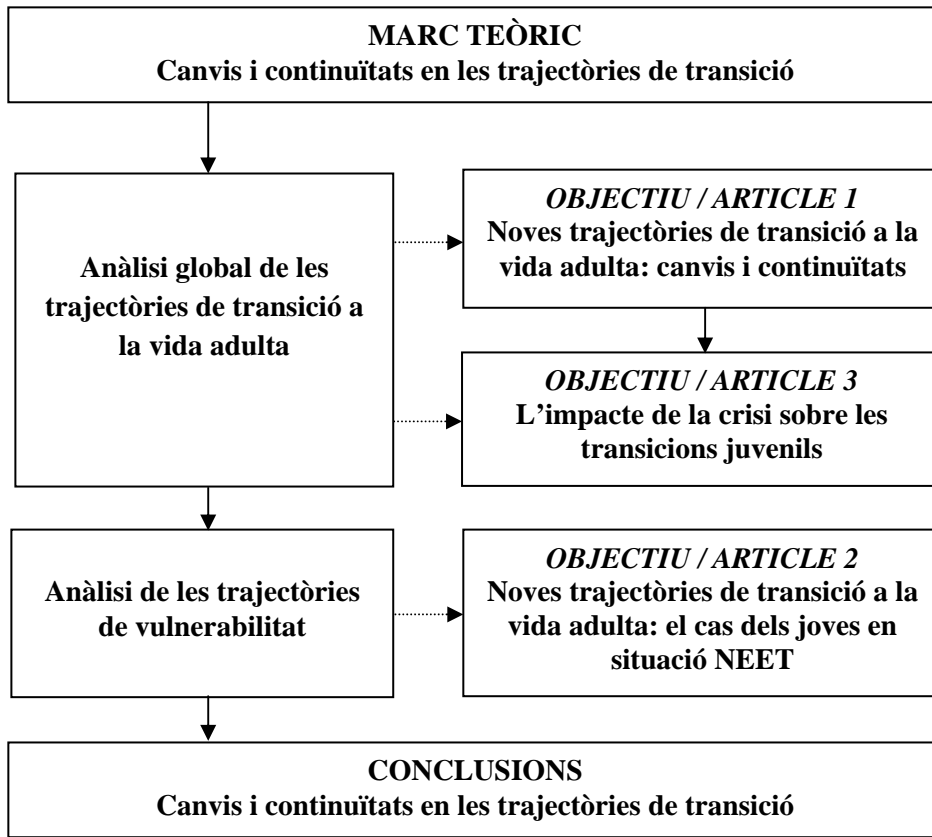
B) Noves trajectòries de transició a la vida adulta: el cas dels joves en situació NEET. El segon lloc objectiu de la tesi consisteix en aprofundir un dels aspectes apuntats en el primer objectiu. Concretament, es pretén analitzar un tipus particular de trajectòries de transició que poden estar marcades pel risc d'exclusió social. El concepte anglosaxó *NEET* (*Not in Education, Employment or Training*) fa referència a aquella població juvenil inactiva que, en principi, podria estar estudiant o en situació d'activitat laboral però que, per diferents motius, no ho està fent. Es tracta d'un acrònim emprat per primera vegada l'any 1999 en un document oficial del govern anglès i que identifica a un col·lectiu al que s'associa amb el risc d'exclusió social. El que es pretén en aquesta segona part de la tesi és problematitzar les diferents operativitzacions per la construcció dels indicadors de mesura d'aquest col·lectiu i qüestionar els resultats de les anàlisis resultants; fer una proposta alternativa d'operativització de l'indicador; i generar i analitzar els resultats a partir d'aquest nou indicador, així com estudiar la seva evolució. D'aquesta manera es pretén esbrinar fins a quin punt aquestes trajectòries són freqüents entre els i les joves actuals; fins a quin punt es tracta d'un fenomen nou; i fins a quin punt es tracta de trajectòries vinculades al risc d'exclusió social. L'article 2 d'aquesta tesi tracta de donar resposta a aquestes preguntes. L'article es titula *A brute indicator for a NEET case: genesis and evolution of a problematic concept and results from an alternative indicator*, i ha estat publicat a la revista *Social Indicators Research* (2014).

C) L'impacte de la crisi sobre les transicions juvenils. El tercer objectiu de la tesi consisteix en analitzar l'impacte de la crisi econòmica sobre les trajectòries de transició a la vida adulta entre la joventut catalana. Concretament, es pretén fer una anàlisi comparativa entre les trajectòries

detectades en l'objectiu a) i les trajectòries típiques durant la crisi. Es tracta d'observar fins a quin punt la crisi reforça els patrons tradicionals de transició a la vida adulta o, per contra, estimula l'emergència entre la joventut catalana dels nous patrons transicionals detectats a escala europea. Relacionat amb aquesta qüestió, l'anàlisi hauria d'aportar informació rellevant sobre la naturalesa d'aquests canvis, en la mesura que el debat a escala europea es centra, en part, en copsar fins a quin punt estan relacionats amb un context de majors oportunitats o, per contra, també són fruit d'un procés de progressiva vulnerabilització de les noves generacions. En aquest sentit, l'anàlisi del cas català hauria de contribuir a generar coneixement sobre la interacció entre règim de benestar, moment econòmic i transicions juvenils. L'article 3 d'aquesta tesi tracta de donar resposta a aquestes preguntes. L'article es titula *The impact of the economic crisis on youth trajectories. A case study from Southern Europe*, i serà publicada a la revista *Young. Nordic Journal of Youth Research* (acceptació: abril de 2014).

Concretament, els diferents articles/objectius de la tesi permeten obtenir una visió global de les transformacions de les trajectòries juvenils a Catalunya (abans i durant la crisi econòmica i focalitzar l'atenció en el cas de les trajectòries de vulnerabilitat, a partir de l'estudi de les persones joves en situació *NEET*:

Figura 1. Articulació dels articles/objectius de la tesi.

Una tesi vinculada a l'activitat professional

Aquesta tesi està vinculada a l'activitat professional del doctorand, desenvolupada a la unitat d'anàlisi en matèria de joventut de la Generalitat de Catalunya. L'Observatori Català de la Joventut es dedica a la generació i transferència de coneixement sobre la realitat juvenil i les polítiques de joventut amb l'objectiu de contribuir a la orientació de les intervencions adreçades al col·lectiu jove des de l'administració autonòmica i les administracions locals i supralocals. En aquest sentit, la recerca realitzada des d'aquest observatori es basa en criteris d'aplicabilitat i utilitat pública. Des d'un primer moment es va voler vincular la realització d'aquesta tesi a l'activitat professional del doctorand com a coordinador de l'àrea de recerca de l'esmentada institució. En aquest sentit, es va voler que els diferents articles que la conformen estiguessin relacionats amb les necessitats de coneixement detectades des de l'observatori i amb els projectes de recerca que s'hi desenvolupen. Les decisions preses amb relació a la definició dels diferents objectes d'estudi d'aquesta tesi estan relacionades amb les necessitats de generació de coneixement d'aquesta institució, al seu torn vinculades a les necessitats d'intervenció. Aquesta circumstància, tal com s'explica en el capítol conclusiu d'aquesta tesi, afecta directament els continguts de la tesi, tant pel que fa a la seva estructuració com pel que fa a la utilització dels resultats generats per part de l'administració pública.

2. Marc teòric

2.1. Les diferents aproximacions a l'estudi de la joventut

Les persones joves, per qüestions etàries i generacionals, es troben en una posició de vulnerabilitat que les fa especialment sensibles a l'evolució de l'economia i el mercat de treball. És d'esperar, doncs, que la particular incidència que la crisi econòmica iniciada l'any 2008 ha tingut entre la població jove hagi modificat els seus recursos i les seves oportunitats a l'hora de planificar els seus processos d'emancipació. Aquesta tesi parteix de la hipòtesi que la crisi econòmica ha modificat les trajectòries de transició de les persones joves a Catalunya a partir d'una consolidació dels patrons tradicionals de transició. La crisi econòmica, a més a més, pot ser percebuda com una ruptura respecte un context previ de relatiu benestar o com un procés que accentua tendències de precarització i vulnerabilització (de les trajectòries juvenils, entre d'altres) que ja s'estaven produint. L'allargament de la joventut o la diversificació de les trajectòries juvenils, per exemple, són qüestions que s'havien detectat anteriorment però sobre les que no existeix un consens acadèmic ni sobre el seu abast ni sobre els seus desencadenants. En bona part, els desacords es produeixen en funció dels diferents punts de vista a partir dels quals s'analitza la joventut i, en particular, les transicions juvenils. En funció d'allò que es vol analitzar l'elecció d'un o altre paradigma permet aprofundir determinats aspectes en detriment d'altres qüestions. En aquesta secció es repassaran sintèticament alguns dels principals paradigmes a partir dels quals la sociologia estudia les transicions juvenils. Lògicament, es tracta de *tipus ideals* de perspectives d'anàlisi que en realitat no es contraposen i diferencien de manera tan marcada.

Cardenal de la Nuez (2006) fa una distinció entre dos plantejaments oposats en l'estudi de la joventut:

1. **Empirisme.** Aquesta perspectiva es caracteritza, en els casos extrems, per l'escassa o nul·la elaboració conceptual de l'objecte d'estudi. La "joventut" és defineix com un grup d'edat establert, normalment, a través de les delimitacions administratives d'aquesta població. És a dir, la perspectiva empirista defineix el seu objecte d'estudi a partir del grup poblacional definit com a jove per part de les polítiques i programes de les administracions. Aquesta perspectiva no es qüestiona la pertinença d'aquestes delimitacions en funció d'allò que vol estudiar sinó que parteix d'una definició prèvia. Tot i que la gran majoria d'investigacions *empiristes* fan algun tipus d'elaboració del seu objecte d'estudi, el cert és que bona part de les investigacions directament encarregades per les administracions parteixen d'una definició prèvia, sovint administrativa, del col·lectiu. Els *Informes Juventud en España* serien un exemple nítid d'aquesta perspectiva i de les conseqüències que té sobre la recerca:

“(…) delimitación administrativa de los intervalos de edad; “coleccionismo” de todo tipo de datos; y ausencia de las clases como elemento de la estructuración social. Esto acaba por colocar todas las cuestiones planteadas en el mismo nivel de relevancia y, sobre todo, impide analizar los datos destacados en concreto, en relación con las realidades con las que se suponen que están anclados (la estructura social de España y el funcionamiento de los mercados de trabajo y de consumo). En la trayectoria de los informes Juventud en España, pues, predominan buena parte de las características de lo que Wright Mills denominó <<empirismo abstracto>>” (Cardenal de la Nuez, 2006: 11).

La crítica a l’empirisme ja havia estat avançada per Cardús i Estruch (1984), en una obra en què consideraven que “bells deliris” (empiristes) “fascinen la raó” (sociològica). Cardús i Estruch critiquen l’absència d’una perspectiva autènticament sociològica tant en el plantejament de l’estudi com en la interpretació i anàlisi de les dades. Precisament l’absència de la sociologia en l’estudi de la joventut és la crítica fonamental que es fa des del “nominalisme”, que podríem considerar la perspectiva oposada a l’empirisme.

- 2. Crítica nominalista.** Aquesta perspectiva crítica el “nominalisme” subjacent en moltes investigacions sobre la joventut, especialment les empiristes. Bourdieu (1978) és qui va fer el plantejament inicial d’aquesta perspectiva, a partir de la seva afirmació que *la joventut només és una paraula*. Bourdieu critica les generalitzacions que sovint es troben darrera del concepte de joventut quan s’aplica a un suposat grup social identificat a través de l’edat:

“Il n’y a rien là que de très banal, mais qui fait voir que l’âge est une donnée biologique socialement manipulée et manipulable; et que le fait de parler des jeunes comme d’une unité sociale, d’un groupe constitué, doté d’intérêts communs, et de rapporter ces intérêts à un âge défini biologiquement, constitue déjà une manipulation évidente. Il faudrait au moins analyser les différences entre *les* jeunesses, ou, pour aller vite, entre les *deux* jeunesses. Par exemple, on pourrait comparer systématiquement les conditions d’existence, le marché du travail, le budget temps, etc., des «jeunes» qui sont déjà au travail, et des adolescents du même âge (biologique) qui sont étudiants: d’un côté, les contraintes, à peine atténuées par la solidarité familiale, de l’univers économique réel, de l’autre, les facilités d’une économie quasi ludique d’assistés, fondée sur la subvention, avec repas et logement à bas prix, titres d’accès à prix réduits au théâtre et au cinéma, etc.” (Bourdieu, 1978: 145).

E. Martín Criado (1998) va recollir bona part dels plantejaments de Bourdieu en una crítica ferotge a bona part de les investigacions sobre joventut que s'estaven realitzant. Martín, com Bourdieu, argumentava que “la <<juventud>> no forma un grupo social. Bajo la identidad del nombre <<juventud>> -bajo la presunta identidad social de todos los incluidos en un arco de edades- se agrupan sujetos y situaciones que sólo tienen en común la edad” (*op cit*: 15). També seguint a Bourdieu, proposa estudiar la relació entre els diferents tipus de joves (definites per les seves diferents estructures de capital i trajectòries socials) i el sistema escolar i el mercat de treball.

No obstant això, i com bé assenyala Cardenal de la Nuez (2006), la solució que Martín Criado proposa (estudiar “les joventuts” en comptes de “la joventut”) només és satisfactòria a mitges, ja que suposa un reconeixement implícit de què hi ha quelcom de comú a les persones joves:

“El concepto de juventud, lejos de ser un despropósito teórico, designa un hecho social susceptible de ser estudiado: la estructuración, dentro del ciclo vital, de una etapa entre la infancia y la vida adulta en la que se realizan aprendizajes significativos de cara al futuro y se experimenta importantes ambigüedades de estatus en relación con el ejercicio de ciertos derechos sociales, políticos y/o económicos” (Cardenal de la Nuez, 2006: 15).

Entre el mer empirisme i la crítica nominalista portada a l'extrem trobem bona part de les investigacions realitzades sobre la joventut concebuda com una etapa de canvi orientada al posicionament social dels individus. Almudena Moreno (2012b), seguint a Casal *et al* (2006), considera que hi ha quatre grans perspectives subjacents en els estudis que analitzen la joventut com a etapa de canvi, als que nosaltres n'afegirem una cinquena:

- 1. Cicle vital.** Segons Moreno, aquesta conceptualització de la joventut està directament relacionada amb la sociologia funcionalista, ja que analitza les diferents transicions dels joves a la vida adulta “com un procés de desenvolupament lineal, caracteritzat per la superació progressiva d'etapes seqüencials i preestablertes, com ara l'acabament dels estudis i l'obtenció d'una primera feina significativa” (Moreno, 2012b: 17). Efectivament, els inicis de la perspectiva del cicle de vida es troben en els plantejaments evolucionistes i biologistes de Darwin, Malthus i Spencer (Anxo i Erhel, 2006). Consegüentment, tant des de l'antropologia social (centrada en els cicles intergeneracionals de reproducció familiar) com des de la psicologia (centrada en les etapes de desenvolupament psicològic de l'individu) es partia d'assumpcions

en què la vida de les persones s'ordena a partir d'etapes establertes per normes biològiques o socials predeterminades. Segons Casal *et al* (2006),

“Según esta manera de representar el hecho juvenil, en muy poco tiempo los púberes conseguirían estatuto de adulto en términos físicos (madurez sexual y plena atribución de fuerza física, principalmente), pero serían expropiados del acceso al mundo de los adultos hasta al cabo de unos años (profesión definida, vivienda propia, matrimonio de elección, nupcialidad formalizada, etcétera). El desajuste de logros y responsabilidades en el tiempo sería la razón de fondo de los descontentos y tensiones de los jóvenes, y la relación entre adultos y jóvenes sería de malestar, de crisis paterno-filial” (*op cit*: 25).

A partir dels anys setanta aquesta perspectiva també és assumida des de l'economia, a partir de la concepció d'una òptima seqüenciació en diferents fases de la vida (formació, ocupació i jubilació). “This tripartite sequencing is rational and efficient since an early accumulation of human capital is justified by the relatively lower earnings at young age and also because many years remain for collecting the returns of investment in human capital” (Anxo i Erhel, 2006: 7).

2. **Curs de vida.** La perspectiva del curs de vida intenta superar el determinisme implícit a la perspectiva del cicle de vida. Tot i que els fonaments d'aquesta perspectiva van començar a posar-se a partir dels anys vint (Mayer, 2009), hi ha un cert consens en què l'obra d'Elder *Children of the Great Depression: Social change in life experience*, originàriament publicada el 1974, marca l'inici d'aquesta perspectiva. El curs de vida fa referència a una

“sequence of socially defined events and roles that the individual enacts over time. It differs from the concept of the **life cycle** in allowing for many diverse events and roles that do not necessarily proceed in a given sequence but that constitute the sum total of the person's actual experience over time” (Giele i Elder, 1998).

La perspectiva del curs de vida es basa en cinc principis generals, establerts per Elder *et al* (2004) i sintetitzats per Klammer *et al* (2008):

- “Lifelong development: Human development and ageing are lifelong processes in biological, psychological and social terms.

- Human agency: Individuals construct their own life course through their choices and actions, thereby using the available historical and social options.
- Time and place: Each individual life course is embedded in and shaped by the historical time of the person's life and the place where they live, in other words, the structure.
- The principle of timing: The developments leading to certain transitions in life, and the consequences of these transitions, depend on the timing or position in the person's life course.
- The principle of linked lives: People do not live in isolation and their network of relationships influences their life course" (*op cit*: 13).

Així doncs, la perspectiva del curs de vida intenta analitzar el rol dels contextos socials, històrics i institucionals en la configuració de les trajectòries de vida dels individus (Anxo i Erhel, 2006). Són les recerques realitzades des d'aquesta perspectiva les que han contribuït, en part, a la creació d'un aparell conceptual i metodològic per a l'anàlisi de les trajectòries vitals, que serà exposat als capítols 3 (Marc d'anàlisi) i 4 (Metodologia).

3. **Generacions.** Un altre paradigma des del que s'estudien les transicions juvenils és el de les generacions. Aquesta perspectiva es centra, principalment, en les diferències, sovint conflictives, entre generacions de joves i adults. Per Moreno, des d'aquest punt de vista

“Les transicions juvenils s'analitzen com una sèrie de ruptures amb el món creat pels adults i les persones grans. Si el funcionalisme entén el col·lectiu dels joves en la seva versió *estàtica* dins el sistema de socialització adults-fills, la perspectiva generacional en ressalta la potencialitat *dinàmica* i transformadora de la realitat social. La seva emancipació passa per unes expressions identitàries noves, sovint vehiculades per estils de vida i de consum avantguardistes, però també estranyes per als membres de les generacions anteriors amb els quals han de negociar les pautes de convivència i d'ajuda econòmica” (Moreno, 2012b: 17).

La sistematització del pensament sobre les generacions l'inicia Ortega y Gasset el 1923 i, sobretot, Mannheim el 1928. Segons Martín Criado (1998), la I Guerra Mundial i la Revolució Soviètica serien els esdeveniments històrics que, de forma simbòlica, evidenciarien un

trencament generacional que hauria de ser explicat des de la filosofia i les ciències socials. Ortega y Gasset seria, segons Martín Criado, el primer dels pensadors en situar el la joventut (a través de les generacions) com a propulsora del canvi social: així, les classes d'edat substituirien a les classes socials com a motor de la història, i la joventut esdevindria metàfora del canvi social, entès com a “cambio cultural – frente a la teoría marxista, que lo conceptualiza en términos de relaciones de dominación políticas y económicas” (Martín Criado, 1998: 23).

És entenent la perspectiva de les generacions des d'aquest punt de vista que Casal *et al* (2006) la contraposen a la del cicle vital: mentre que la primera tendeix a oferir una visió positiva de la joventut, com a portadora de canvis culturals alliberadors, la darrera tendeix a oferir-ne una visió negativa, basada en el conflicte permanent entre pares i fills degut a les tensions generades pel no assoliment (temporal) de l'autonomia per part de les persones joves.

Manheim fa una anàlisi més elaborada de les generacions i distingeix entre *situació de generació* (passar per les mateixes experiències), *conjunt generacional* (agents que tenen certa unitat per les determinacions d'una situació de generació) i *unitat generacional* (grup particular, amb consciència de si mateix). Com ressalta Martín Criado, tot i que Manheim és citat profusament, sovint se'l referencia per justificar la perspectiva de les generacions, que tendeix (en la línia del nominalisme) a tractar de manera homogènia les diferents cohorts d'individus. Per contra, la mirada original de Manheim és més complexa i porta implícita un rebuig de les “generalitzacions generacionals”.

Potser l'exponent més reeixit de la perspectiva de les generacions és l'obra de Roland Inglehart *The silent revolution* (1977), en què explica el canvi social a partir del reemplaçament d'unes generacions amb uns determinats valors (*objectius*) per unes altres amb nous valors. Concretament, Inglehart postula que el canvi social experimentat durant la darrera meitat del segle XX es deu a la substitució d'unes generacions predominantment orientades envers valors materialistes per unes d'altres orientades cap a valors post-materialistes. Aquest canvi generacional seria degut a què les noves generacions han crescut (essent la infància i la joventut el període en què els valors es formen) en un context excepcional de pau i creixement i benestar econòmic, que hauria desplaçat les prioritats dels individus: de la prioritització de la seguretat econòmica s'hauria passat a la prioritització d'aspectes com la

llibertat, la preservació del medi ambient i l'autorealització. Tot i les múltiples crítiques que ha rebut aquest plantejament (Abramson, 2011), el cert és que encara és profusament usat i en bona part de les enquestes sobre orientacions i comportaments polítics s'inclouen preguntes per mesurar aquests conceptes i comparar-los per trams d'edat.

- 4. Biografisme.** L'anàlisi de les trajectòries biogràfiques parteix, entre d'altres, de les aportacions de l'interaccionisme simbòlic (Blumer, 1982). Segons Casal *et al* (2006),

“El punto de partida es el actor social como sujeto histórico y protagonista principal de la propia vida que articula de forma paradójica y compleja la elección racional, las emociones, las constricciones sociales y culturales y las estrategias de futuro. El tema de los jóvenes y la juventud no es sólo un conflicto de roles, y tampoco un conflicto entre generaciones; la perspectiva biográfica procura integrar estos aspectos en la concepción de itinerario y de trayectoria. (...) La juventud se entiende, desde este enfoque, como un tramo dentro de la biografía, que va desde la emergencia de la pubertad física hasta la adquisición de la emancipación familiar plena. (...) Es, pues, una concepción de juventud que adopta algunos aspectos de la teoría de roles y que incorpora la tensión familiar entre hijos y padres, pero que se focaliza en el proceso de *adquisición, enclasmamiento y de emancipación familiar plena*: un proceso social que tiene lugar en un determinado *tramo biográfico* (las edades de los jóvenes)” (Casal *et al*, 2006: 28-29).

El propi J. Casal i el seu equip del GRET (Grup de Recerca Educació i Treball) són qui han aplicat a Catalunya l'anàlisi de la realitat juvenil des d'aquesta perspectiva. Segons Casal (2000) i Casal *et al* (2004), a Catalunya hi ha dues modalitats clàssiques de transició a la vida adulta que es troben en recessió: les trajectòries *d'èxit precoç* i les trajectòries *obreres*. L'adveniment del capitalisme informacional hauria comportat l'aparició de tres trajectòries emergents: les trajectòries *desestructurades*, marcades per un nivell d'estudis baix i un bloqueig sistemàtic a la integració social; les trajectòries *precàries*, que engloben a joves amb diversos nivells d'estudi i una situació laboral marcada per una precarietat constant; i les trajectòries *d'aproximació successiva*, les pròpies de joves amb nivells d'instrucció elevats que experimenten períodes de precarietat i “assaig-error” però que finalment aconseguen la inserció sociolaboral (Miret *et al*, 2008).

Així doncs, la perspectiva biogràfica introdueix a l'anàlisi de les transicions el debat entre agència i estructura, que tant en la perspectiva del cicle vital com en la de les generacions sovint quedaven obviades, ja sigui perquè els comportaments s'expliquen a partir de l'assumpció de rols predeterminats o perquè els individus queden marcats per un conjunt d'experiències conjuntes.

5. **Institucionalisme.** Aquesta darrera perspectiva es centra en la dimensió institucional de l'Estat i analitza com les polítiques públiques influeixen en la definició dels processos d'emancipació dels joves. La perspectiva es concreta en recerques comparades basades, en major o menor mesura, en la diferenciació entre règims de benestar elaborada per Esping-Andersen (1990). Des dels primers intents elaborats per O. Galland (1995), aquesta perspectiva s'ha consolidat i s'han realitzat estudis comparats que han aportat força llum sobre els diferents processos de transició i els factors que hi influeixen. Entre d'altres, destaquem les aportacions de Jurado (2001), Walther (2006), Van de Velde (2008a i 2008b) i Wallace i Bendit (2010). Segons Walther (2006),

“From this perspective, transitions are part of institutionalized life course trajectories (Hagestad, 1991), and structural and cultural differences in transition systems impact upon young people's transitions themselves. (...) The question is asked, to what extent -and how- do different socio-economic, institutional and cultural contexts allow for choice, flexibility and security, by looking at both the structural level of life course regulation and the subjective level of biographic construction” (Walther, 2006: 124).

Tot i centrar-se en la influència dels filtres institucionals en les trajectòries juvenils, el punt fort d'aquest plantejament és que entén les trajectòries “com a resultat d'eleccions i decisions que es prenen sota la influència de les normes, la cultura i l'entorn social, a més dels marcadors individuals i familiars propis com ara el gènere, la classe social i la nacionalitat” (Moreno, 2012b: 18). Per tant, tot i articular-se a través de l'anàlisi dels impactes dels diferents règims de benestar en les oportunitats i decisions que prenen les persones joves, aquesta perspectiva “goes beyond institutional structures and includes ideological concepts and cultural values that inform both transition policies and young people's orientations and coping strategies” (Walther, 2006: 135).

Els diferents models de *règim de benestar juvenils* proposats pels autors esmentats seran explicats breument més endavant, en tant que formen part de la perspectiva emprada en aquesta investigació.

No podem concloure aquesta secció sense insistir en el fet que les diferents perspectives d'anàlisi que hem ressenyat són tipus ideals que, en bona part de les investigacions realitzades, no es diferencien de manera tan clara les unes de les altres. La perspectiva de les generacions, per exemple, és la que més ha rebut les crítiques del nominalisme, però ni totes les investigacions realitzades des d'aquesta perspectiva tendeixen a homogeneïtzar el col·lectiu jove, ni totes les investigacions plantejades des d'altres punts de vista eviten sempre les generalitzacions sobre el col·lectiu. D'altra banda, la principal crítica a la perspectiva empirista (l'escassa elaboració teòrica i analítica del col·lectiu a estudiar) es pot estendre a bona part de les investigacions sobre el col·lectiu. Igualment, les diferències entre la perspectiva del cicle de vida i la del curs de vida no sempre s'evidencien en les investigacions, ja que els conceptes i tècniques d'anàlisi emprades poden coincidir. Finalment, el biografisme i l'institucionalisme també parteixen de supòsits teòrics i metodològics semblants, essent la perspectiva comparada emprada per la segona allò que els distingeix més clarament.

2.2. Les transformacions socials actuals...

Durant les darreres dècades s'està produint un procés accelerat de canvi que afecta el conjunt dels àmbits socials i institucionals. Entre d'altres qüestions, els processos actuals de transformació social estan impactant de manera directa sobre el cicle de vida de les persones. Aquests canvis, lògicament, també afecten allò que entenem per joventut: què és el que ocorre en aquesta etapa, fins a quin punt es diferencia d'altres i quan comença i quan s'acaba són qüestions sobre les que les ciències socials estan debatent. En aquesta secció, repassarem breument algunes de les transformacions socials actuals; en la següent secció veurem quins canvis estan produint sobre el cicle de vida de les persones; i en la següent analitzarem, concretament, com aquests canvis estan arribant a la joventut. Al llarg d'aquestes seccions dividirem les transformacions, a grans trets, entre aquelles que es relacionen de manera més directa amb l'esfera material i aquelles que es relacionen amb l'esfera cultural. Ho farem resseguint els plantejaments que ja havíem exposat en un altre indret (Miret *et al*, 2008) i actualitzant-los i adaptant-los a els circumstàncies actuals.

2.2.1 Els canvis en l'esfera material

El concepte de *globalització* ens servirà com a punt de partida per explicar la profunda transformació socioeconòmica experimentada en les darreres dècades. Sovint utilitzada com a concepte abstracte, la globalització no és un procés únic i clarament delimitat sinó un conjunt d'interaccions que s'entén millor des de diferents perspectives. Per Mittelman (2000), la globalització està constituïda per tres elements: en primer lloc, cal tenir en compte la seva *dimensió ideològica*, que consisteix en la creença neoliberal sobre els efectes positius del lliure mercat i la competència. En segon lloc, es tracta d'un *procés material* estretament lligat a l'acumulació de capital. Finalment, és un *conjunt de processos històrics* que ocorren a velocitats diferents a cada regió del món (tot i estar vinculats a les institucions centrals i als mecanismes de creixement de l'economia mundial). En aquest sentit la globalització, més que el factor desencadenant d'alguns dels fenòmens actuals, n'és la conseqüència o resultat (Robertson *et al*, 2002). Així, les transformacions en el mercat de treball i en els estats del benestar que descriurem a continuació tenen efectes sobre altres *parts* de la globalització (com ara la internacionalització de l'economia) i alhora estan afectades per aquests altres canvis.

Com dèiem, les principals dimensions de la globalització que ens interessa tractar són les ocorregudes en l'esfera laboral i en l'esfera de l'estat del benestar. Pel que fa a les transformacions en l'**esfera laboral**, Albaigés (2003) considera que en les darreres dècades no s'està produint únicament

una *crisi de l'ocupació*, caracteritzada per una destrucció progressiva de llocs de treball a les economies occidentals en favor dels països emergents. Aquest seria el punt de vista sovint defensat per les institucions europees, que insistirien en recuperar els elements de competitivitat perduts. No obstant això, a més a més d'una pèrdua de llocs de treball i un atur estructural, s'està consolidant la *precarització* de l'ocupació, que qüestiona el model de treball actual com a mecanisme per assolir la inserció social de l'individu (Offe, 1992; Cano, 2007; i Recio, 1999 i 2004). Finalment, per complementar aquestes dues primeres perspectives cal parlar també d'una *crisi de la norma social de l'ocupació* (Gorz, 1998; Méda, 1998; Castelló *et al.*, 2013), és a dir, un esfondrament dels pilars normatius que s'havien consensuat com a adequats per a l'ocupació en l'anomenada societat fordista, en un context d'estabilitat econòmica deguda al creixement sostingut de l'economia i de forta regulació institucional. Aquests *pilars normatius* del fordisme serien, segons Albaigés (*op cit*):

- a) plena ocupació, defensada per l'estat i pels sindicats;
- b) ocupació estable, en un context d'escassa mobilitat laboral;
- c) ocupació a temps complet;
- d) única font d'ingressos, regulada a partir de la intervenció estatal;
- e) i ocupació regida per un contracte, base del sistema de la Seguretat Social.

Aquests pilars, però, comencen a ser erosionats a partir dels anys setanta, a partir de l'aparició de nous contextos en diferents esferes:

- a) un *context econòmic* competitiu i globalitzat que reclama la desregulació i normativització de l'activitat econòmica;
- b) un *context tecnològic* que permet la reorganització de les relacions laborals;
- c) un *context polític* favorable a la desregulació del mercat de treball;
- d) i un *context social* marcat per l'atur massiu, que actua com a principal motivació/excusa per la implementació dels canvis que es produiran.

Aquests nous contextos haurien anat erosionant, durant les darreres dècades, la *norma social de l'ocupació* descrita anteriorment. A través d'un seguit de reformes laborals empreses de forma paral·lela a la majoria de països de

l'OCDE, es porta a terme el que alguns autors han anomenat la “construcció jurídica de la precarietat” (Ichino, 1998): un seguit de noves normatives laborals que acabaran trencant la relativa unitat del mercat de treball fordista i generant la *segmentació* del mercat de treball (Piore, 1969). A grans trets, el mercat laboral es dividiria en dos segments. Per una banda tindriem aquelles ocupacions qualificades i ben remunerades aparegudes en el context de l'*economia informacional* (Castells, 2001) i la progressiva terciarització de l'economia. En l'altre extrem trobaríem les ocupacions precàries, caracteritzades per la inestabilitat contractual o pel fet de situar-se en l'economia submergida, els baixos ingressos, la poca qualificació o l'escassa protecció social. A Espanya i a Catalunya aquest procés s'hauria anat consolidant al llarg de les darreres dècades (López *et al*, 1998 i Alòs-Moner, 2008), i les persones joves serien un col·lectiu clarament sobrerrepresentat en aquest segment secundari de l'ocupació, tant a nivell Europeu (Quintini i Martin, 2006) com català (Castelló *et al*, 2013). Aquesta segmentació entre *insiders* i *outsiders* no es dóna únicament per raó *d'edat* sinó també, lògicament, per raó *generacional* (Marí Klose i Marí Klose, 2006).

Com hem dit anteriorment, els processos de transformació social en el context de la globalització també afecten l'esfera de l'**estat del benestar**. Aquest s'ha vist afectat, en primer lloc, per un important procés de *deslegitimació*. Aquesta deslegitimació afecta tant la inversió directa i la prestació de serveis estatals com la través de la regulació i normativització. Les crítiques a l'estat del benestar no són noves: durant els anys cinquanta, els conservadors acusaven l'estat de tenir un pes excessiu en l'economia i de provocar un augment de la inflació; durant els anys seixanta, des de l'esquerra se l'acusava de tenir un escàs impacte redistributiu; i durant els anys setanta, se l'acusà de ser incapaç de donar resposta a les demandes i expectatives que ell mateix havia generat (Múñoz de Bustillo, 2000). Torres López (2000) i Muñoz de Bustillo (2000) sintetitzen les crítiques que s'han formulat contra l'intervencionisme estatal en les darreres dècades:

- Una *despesa pública* elevada genera increments en els tipus d'interès, els quals provoquen un descens del consum i la inversió i alenteixen l'economia.
- Una alta *protecció dels treballadors* facilita les demandes excessives d'increments salarials, els quals distorsionen el bon funcionament econòmic.
- Una elevada *pressió fiscal* implica la disminució de la llibertat i el dinamisme del mercat, principal motor del benestar. També es

considera que la pressió fiscal desincentiva empresaris i empleats a participar en el mercat, en disminuir el seu benefici.

- La *burocràcia és ineficient* i els gestors públics persegueixen el seu propi benefici, per la qual cosa, com més gran sigui l'estat, més ineficiència hi haurà.
- Els salaris elevats que garanteix l'estat del benestar resten competitivitat en el nou context de *globalització*, en què els treballadors competeixen a escala internacional.
- Els *canvis demogràfics* (envelliment de la població) impossibiliten el sosteniment d'una despesa pública elevada, en fer disminuir la proporció de treballadors (ingressos) i fer augmentar la d'individus dependents (despeses).

Tot i això, aquest procés de deslegitimació ha tingut un impacte relativament moderat sobre un indicador estàndard com és la proporció de la despesa social sobre el total del PIB. Així, el 1993 la despesa social era del 29,4% (UE-15) i del 24,2% (Espanya); mentre que el 2007 (just abans de la crisi) s'havia reduït un 1,8% a la UE-15 (27,6%) i un 2% a Espanya (22,2%). L'arribada de la crisi ha estimulat un creixement de la proporció de despesa social, encara que en termes absoluts les quantitats no hagin crescut (2011: 30,6% i 25,8%, respectivament). (Eurostat: Social Protection Database).

Aquesta tendència envers la disminució de la despesa social afecta de manera especial les persones joves si la relacionem amb el darrer punt de les crítiques a la sostenibilitat dels estats del benestar: els canvis demogràfics. L'envelliment progressiu de la població, combinat amb l'escassa capacitat de les persones joves per influir en la distribució de la despesa social, ha provocat que aquesta es destini, sobretot,

“a programas cuyos destinatarios principales son personas de edad avanzada, tales como pensiones y sanidad. En la mayoría de los países de la OCDE estos capítulos presupuestarios absorben cerca de dos terceras del gasto total (...). No puede decirse lo mismo de alguno de los programas diseñados para mejorar la condición social de colectivos más jóvenes. El caso más llamativo son los subsidios y ayudas a las familias que, salvo en los países escandinavos, siguen absorbiendo sólo una porción exigua del gasto público (...). Las inversiones en educación y vivienda tampoco acaban de ajustarse a las necesidades cambiantes de la juventud” (Marí Klose i Marí Klose, 2006: 20-21).

En definitiva, estem assistint a un doble procés que es desenvolupa de forma paral·lela i que té un impacte directe sobre la població jove: d'una banda, una important segmentació del mercat de treball que comporta la vulnerabilització de la posició laboral d'una bona part de les generacions joves, tot i que també permet l'emergència i consolidació de posicions privilegiades; de l'altra, la paral·lela disminució de la protecció social que tradicionalment oferiria l'estat del benestar fordista.

2.2.2 Els canvis en l'esfera cultural i identitària

Les interrelacions entre els diferents àmbits de la vida són complexes, especialment en un context de canvi com el descrit anteriorment. Miret *et al* (2008) descriuen alguns dels plantejaments que diversos autors han fet a l'hora d'explicar com estan canviant les subjectivitats contemporànies i la relació d'aquests canvis amb les transformacions socioeconòmiques vigents. Segons Lipovetsky, per exemple, en les darreres dècades s'ha passat de la *lògica de la producció*, de naturalesa *col·lectiva* i característica de les societats fordistes, a la *lògica del consum*, de naturalesa *individual* i característica de les societats actuals (Lipovetsky, 1994; Conde i Alonso, 1996). El procés d'*individualització* seria, doncs, el procés de fons que estaria esdevenint en les societats contemporànies. Segons Bauman,

“La “individualización” consiste en transformar la “identidad” humana de algo dado a una tarea, y en hacer responsables a los actores de la realización de esta tarea y de las consecuencias de su desempeño (...). Con esto, los humanos ya no “nacen a” su identidad (...). La necesidad de transformarse en lo que uno es constituye la característica de la vida moderna” (Bauman, 1999: 37).

Per a Beck, el procés d'individualització contemporani és un procés històric pel qual les persones poden veure's “alliberades” de les formes de la societat industrial (com la classe, l'ocupació o el matrimoni) de manera similar a com es van veure alliberades durant la Reforma del domini secular de l'Església. En altres paraules, “las instituciones cardinales de la sociedad moderna – los derechos civiles, políticos y sociales básicos, pero también el empleo remunerado y la formación y movilidad que éste conlleva- están orientadas al individuo y no al grupo” (Beck i Beck-Gernsheim, 2003). No obstant això,

“en la medida en que los derechos básicos se internalizan y todo el mundo quiere –o debe- estar económicamente activo para poder ganarse el sustento, la espiral de la individualización destruye los fundamentos existentes de la coexistencia social (...). Así –por dar una simple definición-

“individualización” significa “disembedding without reembedding” [desincrustar sin reincrustar]” (*op cit*: 30).

Alguns autors vinculen aquesta transformació a una evolució positiva de les nostres societats: Inglehart (1977), per exemple, parla de l'emergència dels valors postmaterialistes (autorealització, llibertat, democràcia) en un context de superació de les necessitats bàsiques de seguretat i suficiència econòmica. D'altres autors, com Sennet (2000) o Gorz (1991), plantegen l'erosió de les funcions identitàries pròpies del treball durant la modernitat i vinculen aquesta disminució del pes del treball en la configuració de les identitats a una evolució negativa del mercat laboral, conseqüència dels canvis descrits en l'apartat anterior. Així doncs, si l'extensió de la concepció del treball com un element d'autorealització està vinculat a l'increment de les oportunitats en el nou context socioeconòmic, l'increment paral·lel dels riscos està vinculat a l'extensió d'una concepció *instrumentalista* del treball. La creixent segmentació del mercat de treball estaria provocant la normalització d'un seguit d'ocupacions precàries -en què el treballador està aïllat dels seus companys- que no ofereixen perspectives de futur als qui les ocupen:

“Esta manera de habitar el mundo social impone estrategias de sobrevivencia basadas en el presente. A partir de allí se desarrolla (...) una cultura de lo aleatorio. Así, ha vuelto al primer plano de la escena social una obligación muy antigua impuesta a lo que hoy llamaríamos el pueblo: vivir al día” (Castel, 1997: 41).

Altres autors fan una valoració més ambivalent dels canvis sobrevinguts. Els esmentats Lipovetsky (1997) i Beck i Beck-Gernsheim (2003) atorguen un paper central a la difuminació de les variables de segmentació social (com ara la classe) en l'emergència de noves actituds i identitats socioculturals. Traslladat a l'esfera laboral, en el nou context els treballadors ja no voldrien treballar només per un salari, sinó que –paral·lelament a la *disminució* de la importància del treball en la configuració de les seves identitats- *també* voldrien que aquest contribuís a la seva autorealització (Sanchís, 1988), en el marc d'un procés de construcció individual de la pròpia trajectòria. En aquesta línia, Giddens (2000) parla d'un procés d'individualització de les experiències de vida i, per tant, de l'emergència de la *reflexivitat*, ja que cal que les persones es construeixin activament la pròpia biografia i identitat sense massa referents externs. Giddens, com el mateix Beck, fa una valoració ambivalent d'aquest procés: certament, la “desincrustació” de les persones les desvincula dels patrons tradicionals, i segurs, de presa de decisions; però al mateix temps aquest procés pot potenciar l'autonomia personal i l'eixamplament del marge d'actuació. En aquest sentit, l'individu ja no es construeix “cap enfora” (allò que fem, p. ex. en els àmbits laborals o comunitaris) sinó “cap endins” (allò que som). La conseqüència és la

reivindicació de la pròpia singularitat, la necessitat de fer emergir el jo autèntic més enllà de convencions i obligacions socials. És el que Bauman (1999) anomena “esforç de presentació autoreferencial”. Certament aquest procés seria interpretable com un avenç vers l'autonomia personal, però el propi Bauman remarca les fragilitats i precarietats que genera aquest procés:

- a) En termes comunitaris: imprevisibilitat del comportament dels que ens envolten, progressiva fragilitat dels llaços humans, sensació que cadascú va a la seva...
- b) En termes d'acció col·lectiva: desconfiança en les pròpies possibilitats i en les institucions, substituït tot plegat per una passivitat reflexiva.
- c) En termes vivencials: desaparició dels elements de continuïtat: rutines, planificació, linealitat, irreversibilitat de les fites vitals assolides...
- d) En termes de la capacitat de decidir: la necessitat d'estar prenent decisions amb un ventall tan ampli d'opcions pot acabar generant un estrès inassumible.
- e) En termes psicològics: tot plegat genera una sensació d'incertesa i inseguretat sobre la posició que s'ocupa en la societat i la bondat del propi comportament.

2.3. ... el seu impacte sobre el cicle de vida...

Els canvis en les esferes materials i culturals acabats de descriure han tendit a modificar el cicle de vida. Existeixen diferents plantejaments, però, per concretar tant les causes concretes d'aquestes modificacions com allò que ha canviat. En aquest apartat oferirem tres mirades al respecte: la primera, més neutra i descriptiva, oferirà un repàs històric sobre les principals característiques del cicle de vida en funció del període històric (Mayer, 1997). La segona explica com la difuminació d'algunes institucions socials tradicionals ha estimulat l'emergència de *biografies electives* (Ley, 1984) i una *segona transició demogràfica* (van de Kaa, 1987). I la tercera incideix en la vulnerabilització de les condicions materials d'existència provocades per la globalització i els seus impactes sobre el cicle de vida (Blossfeld *et al*, 2005).

2.3.1. Els règims de curs de vida

Karl Ulrich Mayer (1987) considera que cada gran període històric (entès com a tipus ideal) genera un curs de vida característic (*life course regimes*). Breument, els períodes històrics i cicles de vida associats que analitza són els següents:

- **Curs de vida tradicional o preindustrial.** En les societats tradicionals el curs de vida es centrava al voltant de la llar familiar i cercava la seva supervivència en un entorn rural. L'escolarització era curta o inexistent i la formació es donava al si de la família (la pròpia o aquella en la que es servia). El matrimoni s'endarreriria fins l'herència o fins haver pogut estalviar prou per instal·lar-se per compte propi. La vida era imprevisible i sotmesa a les vicissituds de les malalties. "The subjective counterpart of such a life course regime was a collective rather than individual identity, fatalism and religious complacency" (Mayer, 1987: 6-7).
- **Curs de vida als inicis de la industrialització.** Durant aquest període el curs de vida dels primers obrers segueix caracteritzat per la pobresa. Aquesta es podia evitar momentàniament quan la unitat familiar era petita i estava en plenes condicions físiques. L'escolarització ja era obligatòria, però de curta durada. El treball assalariat començava aviat (a partir dels 12 anys) i acabava amb la incapacitat física per realitzar-lo. El matrimoni s'endarreriria fins tenir prou recursos per establir-se, i l'atur era freqüent.
- **Curs de vida fordista.** Durant el Fordisme les fases de la vida es diferencien més clarament les unes de les altres: escolarització,

formació, ocupació i jubilació. Sovint es donava una ocupació estable al llarg de la vida laboral de l'individu. El salari de l'home sovint permetia que la seva parella no treballés un cop casats. Circumstàncies com les malalties, l'atur o la vellesa, que en el passat podien ser insalvables, tendien a ser suavitzades per un sistema de protecció social cada cop més sòlid. L'edat al matrimoni i al primer fill va baixar fins als principis de la vintena. Els ingressos reals i el poder de compra tendien a créixer durant la vida laboral i s'estabilitzaven amb la jubilació. Els anys d'educació s'expandiren en aquest context de major benestar.

“The subjective hallmark of such a life course regime was material progression and accumulation, but also conformity to given roles within the economy and the family. Its logic followed the logic of division of labor within the nuclear family and of the family welfare as a joint utility function of the family members. Social identities were well-defined and stable. Stratification homogenized and workers were integrated into society socially, economically and politically” (Mayer, 1987: 7).

En resum, la combinació del creixement econòmic i de l'estat del benestar provocaren que en les societats industrials post-Segona Guerra Mundial el cicle de vida s'estandarditzés i es convertís en lineal.

- **Curs de vida post-fordista.** En contrast, el règim de curs de vida post-fordista està marcat per la desestandardització. L'etapa educativa ha continuat expandint-se i també les subseqüents etapes formatives, i s'han allargat o posposat diverses transicions vitals. La transició educació-treball s'ha fet més precària i la carrera laboral es veu sovint interrompuda per l'atur, el retorn a la formació o altres qüestions. També es produeixen més canvis de feina que en l'etapa anterior i s'incrementen les possibilitats d'experimentar mobilitat social descendent. L'atur es generalitza i es concentra en dones, estrangers, joves i gent de més edat. L'edat al matrimoni ha crescut i la vida en comú abans del matrimoni s'ha normalitzat. La paternitat es posposa i aquells que mai tenen fills han crescut. Els divorcis i les llars monoparentals també creixen. Les dones ja tenen un major nivell educatiu i tendeixen a treballar al llarg de la seva vida, tant per voluntat com per necessitat. El nivell de vida durant la vellesa està amenaçat per la reducció de les pensions. “The subjective counterpart is hedonistic individualism where all persons -even within a family- have their own life designs and life projects (...)” (Mayer, 1987: 8).

2.3.2. L'increment de la capacitat electiva

La perspectiva de Mayer és relativament neutra i descriptiva i, tot i que els esmenta, no fa una èmfasi especial en els canvis generats pel post-fordisme en els valors i expectatives dels individus i en l'impacte que això té sobre les seves trajectòries vitals. En aquest apartat ressenyarem breument dos plantejaments que es centren específicament en aquesta qüestió: els canvis biogràfics derivats d'un context de major benestar i en què la individualització és la característica dominant, circumstàncies que augmenten la capacitat d'elecció de les persones.

Les biografies electives

El concepte de biografia electiva fou inventat per Ley (1984, citat a Beck i Beck-Gernsheim, 2003) però va ser popularitzat per Beck i Beck-Gernsheim (2003), que associen el procés d'individualització a conceptes com el de "biografia reflexiva" (Giddens, 1991), "biografia *do-it-yourself*" (Hitzler, 1988) o el propi de "biografia electiva" (Ley, 1984). El plantejament subjacent és que el procés d'individualització estaria estimulants l'emergència de biografies construïdes a mida, i de manera activa, pels propis individus. En aquest context en què es produeix un "desequilibrio institucionalizado entre el individuo desincrustado y los problemas globales en una sociedad del riesgo global", apareix la necessitat de buscar *soluciones biográficas a contradicciones sistémicas* (Beck i Beck-Gernsheim, 2003: 31). En aquest sentit, l'individu es veu abocat a prendre decisions sobre tots els aspectes relacionats amb la seva existència, com el gènere, la corporeïtat, la identitat, la religió, el matrimoni, etc. Institucions o esdeveniments sobre els que en el passat no calia que l'individu reflexionés (i encara menys decidís), avui en dia requereixen una elecció personalitzada i coherent amb el conjunt de la biografia individual.

És en aquest sentit que Beck argumenta que les biografies estàndard s'han convertit en biografies *electives*, *reflexives* o *do-it-yourself*, és a dir, que demanden una activa contribució per part dels individus.

Aquestes biografies, però, no són necessàriament exitoses. "La biografía <<hágalo usted mismo>> es siempre una biografía de riesgo (...) y puede convertirse rápidamente en la <<biografía de la crisis>>" (Beck i Beck-Gernsheim, 2003: 40). Tot i això, més enllà de si els individus es veuen *abocats* o no a la tria, la qüestió és que les biografies actuals es donen en un context en què els individus no es veuen limitats per les opcions tradicionalment establertes per unes institucions en crisi.

La segona transició demogràfica

Complementàriament, la perspectiva de la segona transició demogràfica (Lesthaeghe i Van de Kaa, 1986; i Van de Kaa, 1987) es basa en la idea d'autorealització esmentada per Mayer com a característica de les societats post-fordistes. En un article sense data, Lesthaeghe assenyala quatre fonaments de la teoria de la segona transició demogràfica (SDT):

- el canvi en les motivacions per a la paternitat detectats per P. Ariès (1987): de l'era del “rei-nen” característica del passat a l'època actual en què la principal motivació per a tenir fills és l'autorealització adulta, l'elecció per un determinat estil de vida entre molts d'altres possibles;
- la convicció de què la teoria de la fertilitat cíclica formulada per Easterlin (1973) ja no és vàlida i que el no-reemplaçament demogràfic és una característica estructural de les poblacions occidentals;
- el major pes de les qüestions ideacionals i relacionades amb el canvi cultural en les societats contemporànies;
- i la teoria de Maslow (1954) de les necessitats canviants: a mesura que la població esdevé més benestant i educada, els interessos de les persones s'allunyen de les necessitats associades a la supervivència, la seguretat i la solidaritat.

Així doncs, les millores materials de la societat estarien propiciant un canvi en els valors i comportaments dels individus que afectaria el cicle de vida i els principals elements demogràfics de la societat. La segona transició demogràfica suposaria una transformació d'una magnitud similar a la que va tenir la primera transició demogràfica. Així,

“The first or “classic” demographic transition refers to the historical declines in mortality and fertility, as witnessed from the 18th Century onward in several European populations, and continuing at present in most developing countries. The end point of the first demographic transition (FDT) was supposed to be an older stationary and stable population corresponding with replacement fertility (i.e. just over 2 children on average), zero population growth, and life expectancies higher than 70 years. As there would be an ultimate balance between deaths and births, there would be no “demographic” need for sustained immigration” (Lesthaeghe: 1).

En contrast,

“The second demographic transition (SDT), on the other hand, sees no such equilibrium as the end-point. Rather, new developments bring sustained sub-replacement fertility, a multitude of living arrangements other than marriage, the disconnection between marriage and procreation, and no stationary population. Instead, populations would face declining sizes if not complemented by new migrants (i.e. “replacement migration”), and they will also be much older than envisaged by the FDT as a result of lower fertility and additional gains in longevity. (...) ages at first marriage increase, more single persons start living alone or start to cohabit prior to marriage, long term cohabitation replaces marriage, and ultimately fertility outside marriage becomes much more frequent. (...) mean ages at first parenthood rise again, opportunities for childbearing are lost due to higher divorce, the share of childless women increases, and higher parity births (4+) become rare. The net result is structural and long term below replacement fertility. (...) Once the basic material preoccupations are satisfied, further income growth and educational expansion jointly lead to the articulation of more existential and expressive needs. These are centered on a triad: self-actualization in formulating goals, individual autonomy in choosing means, and claiming recognition for their realization” (*op cit*: 1-4).

2.3.3. L'increment de la vulnerabilitat

En contrast amb el plantejament de la segona transició demogràfica i de les biografies electives, que vincula bona part dels canvis en el cicle de vida a un menor pes dels constryiments tradicionals en les societats contemporànies, la recerca de Blossfeld *et al* (2005; també recollida per Simó, 2008) analitza l'impacte de la globalització sobre les diferents etapes de la vida. Es tracta d'una investigació comparada entre els estats de la OCDE per analitzar l'impacte de la globalització sobre tres etapes: a) la transició de la joventut a l'edat adulta; b) les carreres professionals d'homes i dones cap a la meitat de la seva vida laboral; i c) la transició de l'ocupació a la jubilació. El seu esquema d'anàlisi planteja que les transformacions ocorregudes en el context de la globalització (nivell macro) afecten la presa de decisions individuals (nivell micro) a través d'un sistema de filtres institucionals (nivell mezzo) que varia segons cada estat.

Pel que fa al nivell macro, Blossfeld *et al* (2005; a Simó, 2008) assenyalen quatre grans processos:

- La **internacionalització dels mercats** i, en conseqüència, l'erosió de les fronteres, circumstàncies relacionades amb lleis, institucions i pràctiques que faciliten les transaccions.

- La **intensificació de la competència**, explicada, entre d'altres, per la major mobilitat de capital i mà d'obra, que forcen empreses i estats a un ajustament continu.
- El **creixement de les xarxes globals** generat per les noves tecnologies, que possibiliten la transmissió instantània d'informació.
- I la **creixent importància dels mercats**, que cada vegada tenen més pes en la presa de decisions que afecten les configuracions de les societats modernes.

Aquests canvis macros han modificat els dispositius institucionals de nivell intermedi que configuren les trajectòries vitals de les persones. Concretament, les institucions que s'han vist afectades són:

- Els **sistemes educatius**, ja que en el context de la globalització la formació adquireix un paper més rellevant. Això es relaciona tant amb l'expansió de l'educació esdevinguda a totes les edats com amb les creixents dificultats sociolaborals de les persones amb poques qualificacions.
- Els **sistemes ocupacionals**, que es veuen sotmesos a una major pressió i incertesa i que, en conseqüència, tendeixen cap a la flexibilització. Això propicia trajectòries laborals marcades per la precarietat, la individualització de les relacions laborals i la mobilitat.
- Els **sistemes de benestar**, subjectes a fortes pressions en el context de la globalització però que es caracteritzen per tenir prioritats (objectius) i respostes (actuacions) diferents en funció del tipus de *règim de benestar* de cada estat.
- I els **sistemes familiars**, que són interdependents amb els tres canvis anteriors i regulen el grau de pluralització de les formes de vida familiars. Tot i que encara es pot apreciar una certa divisió nord-sud en les pautes de vida familiars (essent als estats del sud on hi ha una menor pluralització), el fet és que l'extensió de l'educació i els canvis en les condicions laborals estimulen el retard de determinats esdeveniments familiars i l'aparició de noves pautes i comportaments.

Lògicament, aquests canvis generals es concreten de manera diferent segons cada estat. Tot i això, les tendències descrites tendeixen a donar-se, en major o menor mesura, a tots els països de l'OCDE i, per tant, a nivell micro, estimulen un conjunt de canvis comuns en les trajectòries vitals de bona part dels individus. Els dos grans canvis detectats són:

- Un **increment de la incertesa** que propicia trajectòries estroncades o retardades, en què les decisions referents als esdeveniments característics de les diverses transicions es posposen, no es prenen o es modifiquen.
- Un **increment de les desigualtats** que propicia la segmentació de la població en grups marcats pel seu accés diferenciat als recursos. En aquest sentit, les desigualtats creixen tant a nivell intergeneracional com a nivell intrageneracional.

Les persones joves serien un dels grups més afectats per l'increment de la incertesa i de les desigualtats i les seves transicions a la vida adulta estarien marcades per unes dificultats creixents per a la seva realització.

2.4. ... i la desestandardització de les biografies juvenils

En la segona secció d'aquest capítol hem vist quins són alguns dels principals canvis que afecten les societats contemporànies, diferenciats segons si estan més o menys relacionats amb l'esfera cultura o la material. En la secció precedent hem vist quin és l'impacte que tenen aquestes transformacions sobre el cicle de vida. Ho hem fet adoptant una perspectiva a) descriptiva (el pas del fordisme al post-fordisme); b) centrada en canvis actitudinals derivats d'una major capacitat electiva en un context de dissolució de les institucions tradicionals (les biografies electives i la segona transició demogràfica); i c) centrada en el pes de les estructures i institucions socials, que en el context de la globalització estarien provocant una major vulnerabilitat de les trajectòries juvenils resultant del constrenyiment de les oportunitats materials.

En aquesta secció finalment arribarem als canvis produïts en l'etapa de la joventut. En una primera part, farem una breu ressenya històrica de la diferenciació de la joventut respecte d'altres etapes de la vida. En les següents tres parts s'exposaran els canvis en les transicions de forma simètrica a com s'han exposat els canvis en el cicle de vida: en primer lloc, a) es concretaran de manera descriptiva els canvis en les trajectòries juvenils que ha suposat passar d'un *règim fordista del cicle de vida* a un *règim post-fordista*. En segon lloc, seguirem els plantejaments de Moreno (2012b) per dividir en dos blocs les diverses aproximacions als canvis en l'etapa juvenil derivats de les transformacions socials actuals: b) aquelles que analitzen els canvis en les transicions juvenils des del punt de vista d'una major capacitat d'elecció; i c) finalment s'exposaran els canvis en les trajectòries juvenils resultants d'un context material de major vulnerabilitat i incertesa. Lògicament, i a l'igual que en les seccions precedents, les diferents aproximacions són *tipus ideals* que serveixen per detectar determinats patrons de canvi no necessàriament excloents. Finalment, la secció es tancarà amb una exposició sobre els principals debats i confrontacions entre ambdues perspectives.

2.4.1. Una breu mirada històrica sobre la “joventut”

Els processos de transformació social descrits anteriorment han impactat sobre la configuració del cicle de vida en les societats contemporànies i, per tant, han acabat afectant l'etapa de la vida anomenada joventut. Existeix un cert consens acadèmic en què la joventut s'està transformant, tot i que no hi ha acord sobre l'abast d'aquestes transformacions ni sobre les seves causes (Pollock, 2008). Ens trobem, doncs, en un moment històric de redefinició del

que s'entén per joventut, semblant al d'altres períodes en què les dinàmiques socials han *canviat* la joventut o, senzillament, l'han *produït*.

De manera sintètica, pot dir-se que existeix un ampli consens en el fet que la joventut és una etapa de la vida relativament nova. En altres paraules, *infància*, *adulthood* o *joventut* són categories sociohistòriques que reflecteixen les maneres en què socialment es regula la incorporació de les persones als drets associats a determinats ordres de la vida social (Allerbeck i Rosenmayr, 1979). A més a més, aquests ordres no tenen per què estar clarament definits ni tenen per què assolir-se d'una determinada manera. L'edat, en aquest sentit, és un criteri inestable per a adscriure les persones a aquestes categories:

“En la sociedad medieval los niños eran vestidos como adultos desde que se les consideraba capaces de valerse por sí mismos (a partir de los siete u ocho años) y, desde entonces, empezaban a trabajar o eran enviados a formarse fuera de su domicilio familiar (Ariès, 1987). Horowitz nos muestra cómo en las comunidades judías, al menos hasta el siglo XVIII, las jóvenes podían casarse a partir de los doce o trece años, e incluso antes, mientras que los chicos más pobres cesaba su instrucción hacia los catorce (1996). Gillis, por su parte, señala que en la Europa del Antiguo Régimen, y hasta avanzada la industrialización, el matrimonio se producía tanto entre los hombre como entre las mujeres ya avanzados los veinte años, independientemente de la clase social de origen (1974)” (Cardenal de la Nuez, 2006: 13).

Històricament, però, a mesura que les societats es van fent complexes, es produeix una tendència a la diferenciació entre grups socials delimitats per l'edat. El cas extrem d'escassa diferenciació serien les societats en què el pas de la infància a la vida adulta és immediat i simbolitzat per un *ritus de pas*, que obre una nova etapa amb un seguit de drets i deures associats (Van Gennep, 1986). “Després del ritus de pas —que ve a ser una espècie de segon naixement en què s'ha de passar per una fase de separació, una de liminar i una altra d'integració—, l'individu retorna a la societat amb un nou estatus laboral, matrimonial, reproductiu, polític i festiu” (Feixa, 2001: 13).

Les diferències entre infància i adolescència són confuses. Rousseau és qui planteja l'analogia entre creixement personal i evolució social, distingint entre una infància salvatge, una adolescència bàrbara (i turbulenta) i una adulthood civilitzada. El concepte es va estenent i a principis del segle XX Stanley Hall publica la seva cèlebre obra sobre l'adolescència (1904), en què es fa un compendi del coneixement del moment sobre la qüestió i es consolida definitivament el concepte. Així doncs, el naixement de l'adolescència tendeix a situar-se a principis del segle XX:

“The adoption of the term adolescence as an age category happened at the start of the 20th century. The term emerged under the dual impact of social change and new conceptualization. In the first case, with the raising of the school leaving age, a new figure –the high school pupil, later the student– appeared. Families were obliged to adjust to a new phase of life consequent on the development of secondary schooling” (Galland, 1995: 22).

L'adolescència no es distingeix de la infància, però, pel que fa a la seva autonomia: tant infants com adolescents estan subjectes, en menor o major mesura, a l'autoritat de la família i l'escola, en tant que principals agents socialitzadors. Per tant, més que una diferenciació en termes d'accés a recursos materials, la diferenciació entre ambdues fases de la vida està relacionada amb qüestions psicològiques i identitàries. És precisament des de la psicologia que “es crea” l'adolescència en tant que categoria. Erik Erikson és potser qui més contribueix a la consolidació del concepte. A partir de la segona dècada del segle XX publica un seguit d'estudis clàssics en què defineix l'adolescència com un període de *moratòria*, en que ja no s'és un infant però encara no s'és adult; i són precisament les tensions generades per aquesta posició ambigua les que generen les *crisis* característiques de l'adolescència (1983 [1950] i 1990 [1964]). Erikson es basa en altres aproximacions clàssiques a l'adolescència que també la conceben com un període d'espera caracteritzat pel *no-ser*: Lewin (1939), p. e., entén l'adolescència com un *període marginal* entre la infància i l'adulthood.

La diferenciació entre infància i adolescència, d'una banda, i joventut, per l'altra, tampoc no és nítida, ja que obeeix a un llarg procés produït en diferents indrets i períodes històrics. Certament, la joventut en tant que categoria social no apareix al segle XX. Si bé en moltes societats, com hem vist, el pas de la infància a la vida adulta es produeix de manera directa, en d'altres existeix una fase confusa, en què les tasques assignades als individus “joves” es determinen a partir del seu grup social de pertinença:

“Así, los “jóvenes” de la antigüedad griega y de la República romana eran los miembros de las clases elevadas que, destinados a cumplir un papel político importante, eran educados en la filosofía o en la disciplina militar (...). En la sociedad preindustrial, el origen social marcaba en buena medida la longitud y las características de la etapa juvenil, pues si los aprendices y estudiantes medievales, típicamente “jóvenes urbanos”, solían vivir una intensa movilidad residencial y su juventud era, sobre todo, una fase de formación (...), para los campesinos era primordialmente una fase de trabajo en la unidad doméstica o de internado en las casa más pudientes, sometidos a la autoridad paterna o de los señores, sin derecho a formar una familia propia

hasta haber recibido permiso para ello (Gillis, 1974: 1-37)” (Cardenal de la Nuez, 2006: 13).

L’adveniment de la industrialització estén i estandarditza aquests processos. D’una banda, la creixent complexitat del sistema productiu capitalista, que demanda mà d’obra cada cop més qualificada va provocar l’extensió de l’escolarització (Musgrove, 1964). En les societats industrials, la figura de l’“estudiant” actualitza, sistematitzant-la i estenent-la, la figura de l’“aprenent” característica de l’edat mitjana. Des d’aquest punt de vista, la creació i extensió d’un període formatiu llarg que implica la consolidació d’una nova etapa de la vida seria un requisit del sistema productiu i hauria estat impulsada pels Estats contemporanis. D’altra banda, el creixement del benestar material vinculat a l’augment de la productivitat (al seu torn relacionat amb l’extensió de l’escolarització) va permetre l’extensió de la joventut entesa com a *privilegi*: el jove podia gaudir d’una forta autonomia (drets quasi-adults, clarament diferenciats de la dependència adolescent) sense estar encara subjecte a les obligacions de l’adultesa. Així, tant des d’un plantejament culturalista (la joventut com a democratització dels privilegis en un context de creixement del benestar) com materialista (la joventut com a resultat de la necessària formació de treballadors qualificats), el cert és que al llarg del segle XX l’etapa de la joventut es diferencia de l’adolescència i es consolida com a etapa clarament definida, més enllà de la seva concreció en funció de la classe social i el gènere de la persona jove (Galland, 1995).

2.4.2. Del fordisme al post-fordisme: canvis en les transicions juvenils.

Anteriorment ja s’han comentat les principals diferències entre les característiques del cicle de vida durant el fordisme i durant el post-fordisme (Mayer, 1997). A grans trets, la principal diferència rau en el pas d’un cicle de vida marcat per la linealitat i la homogeneïtzació a un cicle de vida marcat per la discontinuïtat i la pluralització. La *desestandardització* del cicle de vida seria, doncs, el gran canvi entre un període i l’altre. De les societats tradicionals a les societats fordistes s’havia produït una *estandardització* del cicle de vida a través d’un procés de diferenciació (delimitació i assignació clara de funcions) entre les diverses etapes de la vida.

Aquests processos tenen una afectació directa sobre la joventut. És precisament la delimitació d’aquestes fases de la vida el que permet la plena emergència de l’etapa juvenil. El cicle de vida estàndard en aquestes societats estava format per tres grans etapes (educació, ocupació i jubilació), en què la finalització de l’etapa formativa i la ràpida inserció sociolaboral marcaven la finalització de la joventut (Kohli, 1985, citat a Walther i Plug, 2006). Segons Prost (1987, citat a Galland, 1995), durant el període fordista

els principals llindars de transició a la vida adulta (el pas de l'educació al treball i de la família d'origen a la de destinació) es produïen ràpidament i de forma pràcticament simultània:

“Completion of studies is followed closely by commencement of working life, which in turn leads to leaving home and living as a couple. Hence, with criteria that distinguish fairly clearly identifiable categories, age definitions are relatively comparable” (Galland, 1995: 2).

Aquest model general es concretava, però, en funció de dues grans variables d'estructuració social: el gènere i la classe social. Pel que fa a la classe social, aquesta tendia a marcar la *durada* dels esdeveniments: en el cas de les trajectòries juvenils dels individus d'origen obrer, aquestes tendien a ser més ràpides, ja que l'etapa formativa era més curta i això provocava que els esdeveniments subsegüents ocorreguessin també més d'hora. Per contra, les trajectòries dels individus de classe mitja tendien a ser més llargues, ja que l'allargament dels estudis propiciava l'endarreriment dels esdeveniments posteriors. El gènere, complementàriament, no només afectava la durada de les transicions sinó també els seus *continguts*. D'una banda, les trajectòries de transició femenines tendien a ser més curtes, ja que estaven orientades a l'àmbit familiar. Les noies tendien a estudiar menys que els nois i a casar-se amb nois més grans, la qual cosa facilita l'escurçament de la transició. D'altra banda, per a moltes dones el posicionament social s'aconseguia no només a través de la inserció laboral sinó també (o únicament, en molts casos), a través de la formació d'una parella. En aquest sentit, moltes dones no passaven per la prèvia inserció laboral abans de formar parella, mentre que per a la gran majoria dels nois aquest pas era un requisit per al segon.

En el pas del fordisme al post-fordisme la diferenciació entre etapes de la vida s'accentua, circumstància que alguns autors vinculen especialment a l'allargament de l'etapa formativa: “the prolongation of educational trajectories has gone hand in hand with an increasing number of alternations between education, training, and work” (Walther i Plug, 2006: 78).

Tot i això,

“youth transitions have not only been considerably prolonged but also de-standardized. This process is related to factors such as extended periods spent in education, pluralization of lifestyles, growth of female employment, labour market flexibilization and the overall trend towards individualization. Transitions are also increasingly characterized by their reversibility -as opposed to their linearity- with transition steps being withdrawn either by personal choice or forcibly as a consequence of, for instance, unemployment or partnership breakdown. Owing to the prolongation of passages from

school to work, transitions in other life strands -family, housing, partnership, lifestyle and so on- are also increasingly revealed to have followed different logics and rhythms rather than being automatic consequences of labour market entrance. Youth transitions have hence become fragmented, and situations of youth-like dependency and adult autonomy may co-exist simultaneously within the same biography” (Walther, 2006: 120-121).

Les dones joves tenen un pes important en aquestes transformacions, tant en la transició de l'educació al treball com en la transició familiar: les noies tendeixen a estar més formades que els homes joves i, per tant, l'allargament del període formatiu es deu, en part, a l'increment de la formació de les dones. Aquesta major inversió educativa està relacionada amb la definitiva incorporació de la dona al mercat de treball, circumstància que també ha modificat el patró clàssic de trajectòria juvenil femenina. Per a moltes dones, la inserció laboral també ha passat a ser un requisit abans de la formació d'una llar pròpia; i aquest esdeveniment ja no implica, necessàriament, un abandonament perllongat o definitiu del mercat de treball.

En definitiva, l'allargament i la *desestandardització* de la joventut serien les transformacions més evidents resultants dels processos de canvi descrits anteriorment. Ara bé, tal com hem dit anteriorment, aquestes tendències de canvi en les trajectòries juvenils en el pas del fordisme als post-fordisme són explicades, tant pel que fa a les seves causes com a les seves conseqüències, a partir de perspectives diferents. En els següents dos apartats explorarem diversos plantejaments, que, seguint Moreno (2012b), hem dividit entre aquells que posen l'accent en un context en què les persones joves tenen una major capacitat d'elecció i aquells que es centren en l'increment de la vulnerabilitat de les transicions juvenils.

2.4.3. Les biografies electives entre les persones joves

“No vull comprometre'm”

Manuela du Bois-Reymond és qui probablement fa la translació més directa a l'etapa juvenil dels plantejaments de Beck respecte les biografies individuals. El 1998 publica un article en què constata que

“With the emergence of **welfare societies**, of secularization and political, cultural and sexual liberalization, of women's emancipation, but especially of mass education in the second half of this century, male and female adolescents from broad strata of the population in central and western European countries have started to experience a significantly prolonged phase of youth. This creates a new transition phase from adolescence to adulthood: post-adolescence” (Du Bois-Reymond, 1998: 64).

Du Bois-Reymond afirma que aquesta post-adolescència suposa, de fet, l'aparició d'una nova fase de la vida:

“Today's generation experiences youth less as a status between childhood and adulthood (i.e. a transitional status), but rather as an autonomous phase. In modern life, this adolescent phase of life is continually becoming more differentiated, and new subdivisions are created: early adolescence, late adolescence, post-adolescence, young adulthood” (*op cit*: 64).

L'autora contraposa les persones joves que segueixen una “biografia normal” amb les que segueixen una “biografia electiva”. Entre els darrers, la separació entre la delimitació entre períodes es flexibilitza: es combinen estudis i treball (ahora o alternativament) o el treball i el lleure. Apareixen diferents tipus de biografies electives juvenils: la d'aquells sense un projecte clar i definit que estenen indefinidament els estudis per guanyar temps; o els que cerquen l'autorealització en el treball però alhora no volen que aquest sigui el centre de les seves vides. També detecta un rebuig, o suspicàcia, respecta la idea d'“adultesa”, si més no entesa com la dels seus pares: “<<There is so much I still want to experience. At 65, I don't want to find myself saying: shit, I missed out on that... I don't want to commit myself yet...>>” (*op cit*: 75).

Du Bois-Reymond no identifica importants diferències per raó de gènere entre aquests post-adolescents. Tot i això, detecta que la gran majoria de joves que segueixen aquest tipus de trajectòries provenen d'una elit cultural i social, però que és important analitzar-les en tant que marquen tendències que ja són molt comuns entre les persones joves i que en un futur proper poden esdevenir dominants.

Una nova etapa de la vida

Olivier Galland (1995) també planteja la consolidació de la joventut com una etapa marcadament diferenciada de la vida, en contrast amb un passat en què la celeritat d'aquesta fase i les poques oportunitats de tria convertien la joventut en una ràpida transició. Per contra,

“There is probably now a strong case to be made for the view that youth is gradually becoming markedly differentiated from adolescence, whereas in the first half of the twentieth century the two categories were virtually indistinguishable” (Galland, 1995: 1).

Per contra, actualment

“Youth is no longer mere procrastination, but a phase in living which occupies new functional significance in the organization of the life cycle. The prolongation of youth can no longer be interpreted simply as a consequence of extended studies. (...) There appear, no less on the occupational ‘axis’ of the life cycle than on the family ‘axis’, a series of intermediate situations whose main characteristic is that they are socially ambiguous, borderline situation, which may be prolonged for a number of years, situation which in their definitions belong neither entirely to adult roles nor entirely to adolescent roles. Arguably this intermediate situation between the dependency of adolescence and the autonomy of the adult that best characterizes youth in Europe at the present time” (*op cit*: 4-5).

Aquesta nova etapa no és igual a tots els països europeus sinó que depèn de les oportunitats que els diferents règims de benestar proporcionen a les persones joves. Són aquestes oportunitats diferenciades les que expliquen les variacions entre països, i és precisament en aquells indrets on es donen majors oportunitats als joves que la joventut apareix més distintament com una etapa de la vida i on apareixen nous comportaments.

L’adulthood emergent

Els plantejaments anteriors es basen en postulats sociològics. Per contra, la polèmica aportació de Jeffrey Arnett (2000, 2004 i 2007) en bona part es basa en la psicologia. A l’igual que els dos autors anteriors, Arnett també defensa l’aparició d’una nova fase de la vida. Segons Arnett,

“The dominant theory of the life course in developmental psychology, first proposed by Erikson (1950), postulated that adolescence, lasting from the beginning of puberty until the late teens, was followed by young adulthood, lasting from the late teens to about age 40 when middle adulthood began. This paradigm may have made sense in the middle of the 20th century when most people in industrialized societies married and entered stable full-time work by around age 20 or shortly after. However, by the end of the century, this paradigm no longer fit the normative pattern in industrialized societies” (Arnett, 2007: 68).

Per contra,

“The theory of emerging adulthood was proposed as a framework for recognizing that the transition to adulthood was now long enough that it constituted not merely a transition but a separate period of the life course. I proposed five features that make emerging adulthood distinct: it is the age of identity explorations, the age of instability, the self-focused age, the age of feeling in-between, and the age of possibilities (Arnett, 2004)” (*op cit*: 69).

Arnett planteja que bona part dels joves retarden l'entrada a la vida adulta a partir de les seves eleccions, en què prioritzen el gaudi de l'oci i del consum, postergant l'assumpció de responsabilitats adultes. La teoria d'Arnett beu directament del concepte d'individualització:

“Theorists have emphasized how in recent decades the life course in industrialized societies has become increasingly characterized by individualization, meaning that institutional constraints and supports have become less powerful and important and people are increasingly left to their own resources (...). Emerging adulthood is one part of this trend” (*op cit*: 69).

Així doncs, tant des de la psicologia com des de la sociologia es defensa que la prolongació de la joventut fa que aquesta ja no pugui ser entesa com un període de ràpida transició cap a l'adulthood sinó que constitueix una etapa de la vida en què, si més no per a una part dels individus, l'experimentació, la prova i error, etc. serien les seves característiques dominants. Els tres autors coincideixen en què la disminució del pes de les estructures i les institucions socials és el procés de fons que ha facilitat aquesta transformació.

2.4.4. La fal·làcia epistemològica de la modernitat avançada

Per contra, un seguit d'autors qüestionen o complementen aquests plantejaments i defensen que una part de les transformacions de la joventut estan directament relacionades amb l'increment de la vulnerabilitat juvenil. Aquests autors no plantegen un nou paradigma de la joventut sinó que incideixen en l'impacte dels factors de desigualtat en la configuració de trajectòries diferents de transició a la vida adulta. En altres paraules, defensen que bona part de les transformacions experimentades per l'etapa juvenil (allargament, desestandardització, etc.) responen a la influència dels patrons tradicionals de desigualtats en el marc del context social actual.

Blossfeld *et al* (2005), en el seu estudi sobre l'impacte de la globalització sobre el cicle de vida, conclouen que la joventut és una de les etapes més perjudicades per les transformacions socials actuals. Tal com s'ha explicat anteriorment, en la seva recerca observen com els canvis a nivell macro (internacionalització dels mercats, intensificació de la competència, creixement de les xarxes globals i creixent importància dels mercats) han afectat, a nivell mezzo, els principals filtres institucionals que regulen el cicle de vida (sistemes educatius, ocupacionals, de benestar i familiars); això ha provocat, a nivell micro, un increment de la incertesa i la vulnerabilitat de les trajectòries, i la joventut n'ha resultat especialment afectada.

Concretament, hi ha tres tipus d'incerteses que afecten la joventut de manera particular:

“1) l'econòmica, és a dir, aquella que deriva de posicions precaritzades en el mercat laboral i que dificulta decisions que requereixen una base econòmica segura, com ara la formació de la unió i la paternitat/maternitat; 2) la incertesa temporal, és a dir, aquella que fa menys atractius els compromisos a llarg termini, i 3) la incertesa que deriva de les relacions laborals i d'ocupació com per exemple: la situació de treballador/a autònom/a o el contracte temporal, etc.” (Simó, 2008: 33).

No obstant això, no totes les persones joves s'han vist afectades de la mateixa manera:

“L'estudi comparatiu demostra que les joves i els joves experimenten una incertesa creixent que difereix depenent del propi capital humà i del context institucional, i que els canvis que ha dut la globalització en els noranta han fet encara més grans les desigualtats: les joves i els joves han esdevingut treballadors "de fora" o perifèrics, o han estat dividits entre ocupats i aturats, o entre altes i baixes classes ocupacionals i nivells educatius” (*op cit*: 47).

Des d'una perspectiva similar, Bendit (2008) també conclou que la globalització tendeix a generar incerteses en el cicle de vida de les persones:

“These changes make the predictability of future economic and social developments more difficult, a fact that leads to (...) uncertainties and insecurities in work and social life. For all social actors it becomes more difficult to make rational choice decisions, especially those associated to long-term biographical projects, because of the complexity and the blurriness of alternative options and their consequences. On the ground of such uncertainties and insecurities, local structures, traditions and norms return to be increasingly important parameters for the individual's orientation in life. At the same time, since taking long term, strategic decisions becomes more difficult, especially for young people, many of them rather prefer very short-term plans for the future or do not make plans at all” (Bendit, 2008: 28-29).

Bendit també destaca l'impacte diferenciat dels canvis analitzats en funció del territori, l'edat i l'origen social de la persona:

“Those with higher status and more resources choose individualized trajectories and shape them according to their own interests (“biografization”). Those with lower social status and lack of resources and opportunities -and this is the case of the majority of young people in

developing countries- tend to be forced into atypical trajectories and are restricted to adaptive reactions in order to cope with exclusion or marginalization. But in more developed societies, however, social inequality no longer restricts to differences in social status but even so, it is also connected to risks of social exclusion” (*op cit*: 30).

Bynner (2005) analitza els plantejaments d’Arnett (2000) sobre l’adultesa emergent i conclou, en línia amb Blossfeld i Bedit, que l’allargament experimental de la joventut en un context de majors oportunitats efectivament pot observar-se en les societats occidentals; però que són només uns determinats joves els qui poden gaudir-ne:

“Extended participation in education and occupational achievement was concentrated in the most advantaged sections of society, and was also strongly related to qualifications gained. Here the gap between the haves and the have-nots was actually getting wider, with a substantial minority of young people at the bottom end of the social scale, falling substantially behind the rest. (...) Thus, over the 24-year period examined, the most dominant feature was growing polarization between the advantaged and the disadvantaged. Emerging Adulthood was very prominent in the former, but the traditional accelerated routes to adult life were still as common as ever among the rest” (*op cit*: 345).

Un estudi de cas sobre les estratègies d’emancipació de joves precaris barcelonins i romans (Gentile, 2009) també evidencia, en el context de la desregulació del mercat de treball i la individualització de les relacions laborals, l’impacte de la precarització sobre l’emancipació dels joves. Així, tot i que en aquest context continuen havent-hi joves que entenen la seva situació d’instabilitat com un *repte* o com un *trampolí*, la precarització també genera *resistències* i *bloquejos* en les maneres com els joves perceben la seva situació i planifiquen (o deixen de planificar) les seves estratègies en el marc d’unes societats (l’espanyola i la italiana) marcadament familistes.

Hem vist, doncs, que un seguit d’autors defensen la vigència dels filtres institucionals i l’origen social en la configuració de les trajectòries socials. Finalment, Ball *et al* (2000) complementen aquest plantejament evidenciant la vigència de la influència d’una institució a la que tradicionalment, segons els autors, s’ha prestat poca atenció: la família.

“In the study sample, families played a role, greater or lesser, in the career or life-planning of almost all the young people we worked with. Families are clearly important for most of these young people in forming social perspectives and generating resources for identity formation, even if in

some cases the young people were struggling (with themselves) against the force of these” (Ball *et al*, 2000: 143-144).

Així doncs, si bé per a un nombre important de joves la globalització obre vies per a la construcció activa de biografies electives, per a un altre sector de joves els patrons de transició tendeixen a mantenir-se iguals. La classe social és un factor cabdal a l’hora de condicionar les oportunitats dels joves de seguir unes o altres trajectòries. La dissolució de la classe social sovint vinculada al procés d’individualització s’estaria donant, doncs, únicament a nivell subjectiu. Furlong i Cartmel (1997 i 2001) parlen de la “fal·làcia epistemològica de la modernitat avançada” per referir-se a aquest procés:

“La diversificació comporta l’emergència de noves experiències, noves trajectòries, però no implica un procés d’igualació ni dilueix el caràcter objectiu de les diferències de classe. El fet de pertànyer a una classe social encara té molta influència en la consecució d’oportunitats de vida per a les persones. No obstant això, a conseqüència de la fragmentació de les estructures socials, les identitats col·lectives han esdevingut més fràgils. Els processos de diversificació poden ocultar vincles de classes subjacents i fer la impressió que hi ha una igualtat i una individualització creixents que, de fet, no motiven cap canvi substancial: és aquest el procés que hem anomenat “fal·làcia epistemològica de la modernitat avançada” (Furlong i Cartmel, 2001: 6-7).

Aquesta fal·làcia consisteix en l’evolució diferenciada de la dimensió objectiva i subjectiva de la classe social: mentre la classe segueix essent determinant per explicar els processos de reproducció social, en l’esfera subjectiva, els i les joves cada cop s’identifiquen menys amb una o altra classe social, i construeixen les seves identitats en base a temàtiques interclassistes. En aquest sentit, la individualització implica una vivència aïllada de problemàtiques i situacions col·lectives (Miret *et al*, 2008).

2.4.5. En resum: principals tendències de canvi en les trajectòries juvenils

Debats oberts

Els diferents plantejaments exposats fins al moment respecte els canvis en les trajectòries juvenils esbossen un seguit de debats oberts. Alguns d’aquests debats són específics del camp de la joventut i d’altres són la concreció en aquest camp de qüestions sociològiques transversals. En aquesta secció esquematitzarem alguns dels principals debats oberts en el camp d’estudi sobre la joventut (Pollock, 2008). Són qüestions que, com es veurà més endavant, afectaran la construcció de l’objecte d’estudi, la

perspectiva d'anàlisi utilitzada i la ulterior interpretació dels resultats obtinguts. Podem considerar que hi ha tres grans eixos de debat en el camp d'estudi de la joventut:

- **Invenció d'un període d'aurat de les transicions juvenils.** “In broad terms the orthodox writers are accused of (falsely) assuming that this was a ‘golden age’ when young people did not experience problematic transitions from school to work” (Pollock, 2008: 11). Així, per exemple, Furlong *et al* (2006) qüestionen l'increment de la diversitat de les trajectòries juvenils i atribueixen la seva assumpció en àmbits acadèmics a la millora dels instruments de registre i anàlisi. Segons Pollock, però,

“(…) the exceptions are now being used to cast doubt on the generalities. Without getting hung up on specific dates, it can be said with a sufficient degree of confidence that from a point shortly after the end of the Second World War up until the oil crisis of the 1970s that there was a period of economic health throughout the Organisation for Economic Co-operation and Development countries relative to the current time and that this translated into low unemployment rates, high labour demand” (Pollock, 2006: 12).

No obstant això, tot i que la majoria d'investigacions sobre l'evolució de l'etapa juvenil apunten que el període fordista facilitava transicions juvenils més directes i protegides que les actuals, el cert és que aquestes transicions *suaus* no es donaven en la mateixa freqüència en tots els països, i que fins i tot en molts països no s'han pogut fer anàlisis quantitatives de les trajectòries juvenils durant aquest període per manca de fonts estadístiques fiables.

- **Extensió de la joventut vs nova etapa.** Com s'ha vist, diversos autors defensen que no estem assistint a una mera *extensió* de la joventut sinó que aquesta s'ha constituït en una nova etapa. Certament, “the age of marriage and having children is, on average, increasing, that levels of further and higher education are increasing, and that the age of entry into stable employment is, on average, increasing” (*op cit*: 9). No obstant això, “these are *aggregate* changes and are unevenly distributed among the population. (...) This points to a fundamental problem with the emerging adulthood thesis in that it would have to be applied partially to specific social groups” (*op cit*: 9).
- **Agència vs estructura.** Com s'ha anat veient al llarg de les pàgines precedents, segurament aquesta és la principal qüestió que separa els

diferents plantejaments sobre els canvis en les transicions juvenils. El debat es pot plantejar en termes d'agència vs estructura, però també en termes d'individualització vs constreyniments estructurals (Pollock, 2008) o de culturalisme vs transicions (Furlong *et al*, 2011). Aquesta darrera ha estat una divisió històrica en el camp d'estudi de la joventut. De fet, els inicis de la disciplina es remunten a l'anàlisi dels aspectes més visibles i transgressors de les cultures juvenils, sovint encarnades en *tribus urbanes*. Però la perspectiva transicional, primerament centrada en els lligams entre educació i treball, va a començar a desenvolupar-se de forma paral·lela.

“The fact that the two perspectives have tended to draw on different approaches to research has, over time, contributed to their separation. Focusing on the nuances and complexities of cultural responses and representations, the ‘cultural’ approach has tended to draw on ethnographic and small-scale research of young people that focuses on local expressions over a short time-frame. By contrast, researchers whose curiosity is driven by a ‘transitions’ perspective, particularly those interested in the relationship between education and work, have tended to favour large-scale quantitative studies and, more recently, longitudinal research, exploring the lives of young people in different locations over a period of time. These different methodological orientations have inevitably given rise to distinct kinds of insights about young people’s lives” (Furlong *et al*, 2011: 356).

Les dues perspectives s'han centrat en els seus punts forts i han fet aportacions destacades, però també han deixat de banda qüestions importants. Pel que fa a la perspectiva culturalista, Furlong *et al* consideren que sovint ha deixat de banda qüestions sociològiques cabdals i que, a partir d'investigacions de casos molt limitades, pot haver tendit a exagerar el nivell de canvi que s'està produint. Així,

“(…) cultural representations can change while economic conditions remain static. The life phase can become more protracted and fragmented, perceived and imagined in different ways with relatively little impact on the subsequent reproduction of inequality. In studying youth it is essential to remain aware of these crucial economic continuities and frame our interpretations accordingly. Unless we maintain a perspective on youth that is underpinned by a concern with structured processes of reproduction we risk the diversity of lifestyles blinding us to the substantial predictabilities of social life” (Furlong *et al*, 2011: 357).

Per contra, ignorar els canvis en les cultures i identitats juvenils és un error freqüent en la perspectiva transicional:

“It is through the study of youth cultures that we build an awareness of the ways young people interpret, construct and shape their lives within a given set of circumstances, and can even give new insights into the nature of these circumstances. While many outcomes in young people’s lives remain highly predictable, these outcomes do not emerge from an inevitable or abstract social logic, but through institutional arrangements adjusting to social change, and through people actively doing work to maintain distinctions and advantages over others. The processes behind patterns of inequality can change, with the outcomes of these processes maintaining a degree of continuity over time” (Furlong *et al*, 2011: 357).

Principals tendències de canvi en les trajectòries juvenils

Més enllà dels debats i confrontacions entre els diferents paradigmes sobre les transformacions durant l’etapa juvenil, l’anàlisi de les diferents investigacions i plantejaments exposats fins al moment permet identificar un seguit de tendències de canvi sobre les que hi ha un relatiu consens. Són en bona part assumits des de la perspectiva culturalista i materialista. Miret *et al* (2008) i Serracant (2013) fan una proposta per concretar en quatre tendències els diversos canvis detectats en les transicions juvenils a nivell europeu. Aquests quatre canvis seran analitzats en la part empírica d’aquesta tesi, i s’exposen a continuació.

- **Allargament.** Durant les darreres dècades, l’adopció per part de les persones joves dels drets i dels deures fins ara característics de la societat adulta ha tendit a endarrerir-se cada cop més. Concretament, l’allargament de la transició juvenil és fruit de l’allargament de les subtransicions que la componen: la compleció dels estudis i la inserció al mercat de treball, d’una banda, i l’emancipació domiciliar i la formació d’una llar pròpia, de l’altra.
- **Reversibilitat.** La reversibilitat fa referència a què cada cop més individus retornen a etapes (o subtransicions) que en principi ja havien superat. En el passat, deixar els estudis, trobar una feina estable o casar-se eren esdeveniments majoritàriament definitius. En les darreres dècades s’ha vist com cada cop resulta més freqüent tornar a la situació anterior. Les persones joves estan protagonitzant un increment històric d’aquesta reversibilitat.

- **Trencament de la linealitat.** La seqüència tradicional de transició a la vida adulta consistia a estudiar, començar a treballar, marxar de casa al cap de poc (normalment coincidint amb el matrimoni) i, novament al cap de poc, tenir criatures. Per contra, l'encavalcament d'estudis i treball, la formació continuada al llarg de la vida, la precarietat laboral (amb l'emergència de seqüències d'ocupació i desocupació), les ruptures de parella, els retorns a la llar d'origen, etc. s'han incrementat exponencialment per passar de ser excepcions a ser la norma en bona part de la joventut actual. Les noves generacions estan protagonitzant, també, un augment destacat del nombre de trajectòries que no segueixen una pauta lineal en les seves transicions.
- **Diversificació.** Si en el passat les trajectòries de transició eren relativament curtes i la gran majoria seguien una pauta lineal i amb escassa reversibilitat, és lògic que no hi hagués una gran diversitat de trajectòries. L'allargament de la joventut i l'augment de la reversibilitat i de les transicions no lineals estan provocant un increment del tipus de trajectòries juvenils possibles.

2.4.6. Transicions juvenils i exclusió social

En les pàgines anteriors ja s'ha pogut veure l'impacte de les transformacions socials actuals sobre les trajectòries juvenils d'exclusió social. Les teories que defensen que la joventut s'ha constituït en una nova etapa de la vida (Galland, 1995; Du Bois-Reymond, 1998; Arnett, 2000) funcionen més correctament quan s'apliquen no pas al conjunt de la joventut sinó als segments més privilegiats. Du Bois-Reymond explicita que les biografies electives juvenils es donen entre l'elit cultural i social, tot i que defensa que són aquestes elits les que marquen les tendències futures. Altres autors que han analitzat l'expansió de la joventut amb una mirada crítica (Furlong i Cartmel, 1998; Bynner, 2005; Blossfeld *et al*, 2008) coincideixen en què per a molts joves els constreïments estructurals no han disminuït i que les trajectòries de vulnerabilitat o senzillament d'exclusió social es mantenen amb força. Roberts (2011) considera que en el camp de la sociologia de la joventut s'ha exagerat aquesta divisió entre els "guanyadors i perdedors" de la globalització, i que bona part de les persones joves es troben en un territori intermedi entre l'exclusió i el privilegi. No obstant això, en les properes línies ens centrarem breument en un dels col·lectius que es troben entre els joves afectats pel risc d'exclusió social: aquells que estan en situació *NEET* (*Not in Education, Employment or Training*).

Anteriorment (apartat 2.2.1) ja s'han descrit les tendències de canvi en el mercat de treball, les quals han afectat directament les persones joves.

Bàsicament s'ha produït un col·lapse del model productiu fordista, que facilitava una certa homogeneïtat del mercat de treball, i que ha estat substituït per un model post-fordista en què la segmentació laboral entre *insiders* i *outsiders* (Piore, 1983) és una característica fonamental. Tot i que en absolut pot dir-se que tots els joves formin part d'aquest segment secundari del mercat de treball, certament el dels joves ha resultat un col·lectiu especialment afectat per aquests processos (en tant, sobretot, que generacions novingudes, més que no pas per una raó d'edat- Marí Klose i Marí Klose, 2006). Des d'una perspectiva europea, des de principis de segle s'han donat un seguit de tendències que afecten la posició de les persones joves en el mercat de treball:

- **Taxa d'atur.** Tot i que les variacions en el cicle econòmic han fet oscil·lar força l'atur, el diferencial de l'atur juvenil respecte al de la població no jove ha tendit a incrementar-se (Quintini i Martin, 2006).
- **Temporalitat i baixos salaris.** La temporalitat s'ha estès i ha esdevingut estructural, circumstància que ha facilitat la consolidació dels baixos salaris entre el col·lectiu jove (European Commission, 2010).
- **Sobrequalificació.** Aquest fenomen emergent també s'ha convertit en una problemàtica juvenil destacada. Sens dubte, el nivell formatiu de la població jove ha tendit a créixer en major mesura que la qualificació de les ocupacions disponibles (Quintini i Martin, 2006).
- **NEET.** En aquest context de transformació de les trajectòries d'inserció laboral de les persones joves, ha emergit la problemàtica dels individus en situació NEET.

La població en situació *NEET* és aquella que “is not employed and not involved in further education or training” (Mascherini *et al*, 2012). Es tracta, doncs, de joves no ocupats que no estan desenvolupant accions per millorar el seu capital humà i que, per tant, podrien estar en risc d'exclusió social. Les diferents investigacions que s'han realitzat al voltant d'aquest grup (*op cit*) han mostrat que les conseqüències de trobar-se en aquesta situació sovint no afecten únicament l'àmbit laboral i econòmic sinó que també poden afectar negativament les xarxes relacionals i en la salut de les persones que s'hi troben. A més a més, la “cicatriu” d'haver estat en aquesta situació pot ser de llarga durada.

Com és d'esperar, trobar-se en aquesta situació no és aleatori sinó que està associat a les característiques personals i familiars de la persona jove i a determinades circumstàncies biogràfiques que es poden produir (*op cit*).

Així doncs, tant pels seus *outcomes* com pel perfil de les persones que es troben en situació NEET, el concepte ha estat adoptat per instàncies internacionals i el col·lectiu afectat ha esdevingut objecte de polítiques socials per part de la Comissió Europea i els Estats membres. No obstant això, el concepte ha estat polèmic des del seu naixement al Regne Unit el 1998 (Furlong, 2006), ja que se'l va acusar de ser un intent d'emascarar l'atur juvenil i d'un seguit de dèficits en la seva formulació.

En qualsevol cas, el concepte NEET, els indicadors usats per mesurar-lo s'han consolidat i han estimulat la formulació de polítiques i programes a nivell europeu i estatal. La *Youth Guarantee* (Council of the European Union, 2013) és un exemple d'un programa estrella de la Unió Europea adreçat a combatre l'atur juvenil durant la crisi econòmica iniciada l'any 2008 i que fa un èmfasi especial en aquest col·lectiu. Per aquest motiu ens sembla important, en l'anàlisi de les trajectòries juvenils i la seva vinculació amb els processos d'exclusió social, centrar-nos en aquest col·lectiu.

2.5. Els règims de benestar i el seu impacte sobre les transicions juvenils

Tal com s'ha comentat anteriorment, l'afectació sobre les trajectòries juvenils dels canvis descrits fins al moment depèn, en bona part, dels filtres institucionals que cada territori proporciona. Aquest plantejament *institucionalista* (Moreno, 2012b) és recollit, p.e., per Blossfeld *et al* (2005) en la seva anàlisi de l'impacte de la globalització (nivell macro) sobre el cicle de vida (nivell micro), a través dels filtres institucionals (nivell mezo). Tot i aquesta aproximació, el model de Blossfeld *et al* serveix per analitzar les transformacions sobre el conjunt del cicle de vida, mentre que aquí ens interessa repassar els models generats per analitzar específicament l'impacte dels canvis descrits sobre les transicions juvenils.

Alguns dels diferents models que s'han generat per aproximar-se a aquesta qüestió (Galland, 1995; Jurado, 2001; Walther, 2006; Van de Velde, 2008a i 2008b; o Wallace i Bendit, 2010) es basen en la tipologia de règims de benestar proposada per Esping-Andersen (1990 i 2000) i complementada per Roussel (1992). Segons Esping-Andersen, “el termino regímenes se refiere a los modos en que se reparte la producción del bienestar entre el Estado, el mercado y las familias” (2000: 102). Els diferents règims de benestar es caracteritzen per genera diferents graus de desmercantilització dels serveis de benestar, d'estratificació social i de distribució desigual dels ingressos. Així, els diferents règims de benestar serien:

- **Règim de benestar socialdemòcrata o escandinau.** En aquest règim és l'Estat qui té un pes diferencial més elevat i un paper preponderant en la promoció del benestar. Les seves intervencions tendeixen de ser de caire universalista, en el sentit que proporciona una gran diversitat de serveis i el seu accés no es restringeix a determinats grups socials. Els drets socials, doncs, són considerats de caire individual. Aquest model es fonamenta, en bona part, en una elevada càrrega fiscal.
- **Règim de benestar liberal o anglosaxó.** Caracteritzat per una concepció restringida del paper de l'Estat, de les situacions que es consideren destinatàries de la intervenció estatal i dels col·lectius amb dret a rebre-la. Els programes de provisió social estan fortament mercantilitzats, i el paper de la família i de l'Estat és feble en comparació amb el del mercat.
- **Règim de benestar conservador o continental.** El tret distintiu d'aquest règim és que és de caire *contributiu*, circumstància que configura el sistema de provisió social, que es basa en les aportacions realitzades pels treballadors al llarg del seu cicle laboral. El paper del

mercat és escàs, ja que, d'una banda, els serveis estatals són força superiors als del model anterior (tot i que les prestacions no contributives tenen caràcter assistencial); i, d'altra banda, els ingressos d'un únic treballador sovint són el principal suport de les famílies. En aquest model, doncs, l'assumpció de base és que els ingressos i les prestacions són de caire familiar, no individual.

Hi ha un cert consens en què estats del nord del Mediterrani, com Espanya, formen un subtipus diferenciat del règim conservador. Roussel (1992) destaca el caràcter marcadament familista dels règims de benestar al sud d'Europa, on es combinen serveis de caire universalista amb d'altres de marcadament contributiu, però en un context d'escàs desenvolupament de les polítiques socials en què el paper de la família en la prestació de suport a l'individu al llarg del cicle vital esdevé fonamental.

Galland (1995) va realitzar una primera aproximació a l'aplicació d'aquest model a l'anàlisi de les oportunitats de les persones joves a l'hora de realitzar les seves transicions a la vida adulta. Tot i això, la investigació de Walther (2006), elaborada en el marc de la xarxa de recerca EGRIS, i de Van de Velde (2008a i 2008b) han esdevingut referents en la matèria. Aquest fet es deu no només a la fortalesa del seu treball de camp, realitzat a diversos Estats europeus; sinó principalment per ser intents reeixits d'analitzar la interacció entre estructura i agència, d'una banda, i entre els aspectes materials i culturals, de l'altra. Tal com s'ha citat anteriorment,

“(...) transitions are part of institutionalized life course trajectories and structural and cultural differences in transition systems impact upon young people's transitions themselves. (...) The question is asked, to what extent - and how- do different socio-economic, institutional and cultural contexts allow for choice, flexibility and security, by looking at both the structural level of life course regulation and the subjective level of biographic construction (...). Transitions between youth and adulthood are structured by a complex system of socio-economic structures, institutional arrangements and cultural patterns (Walther, 2006: 124).

Van de Velde també analitza la interacció entre estructures institucionals i patrons culturals:

“Aquest treball es basa en la hipòtesi central de l'existència d'un efecte estructurador de les societats en les trajectòries de la joventut, així com en les concepcions de l'adult que hi estan associades. (...) les societats nacionals constitueixen l'esglaió privilegiat d'anàlisi: no tant perquè algunes característiques fonamentals intrínseques les predisposin, sinó més aviat perquè una societat constitueix un conjunt específic de factors econòmics,

socials i culturals que, en el seu propi medi, són susceptibles d'afavorir l'arribada d'un o altre tipus de trajectòria (...). En definitiva, els estudis sobre l'accés a la independència dels joves porten a considerar l'existència de cultures familiars contrastades al nord i al sud d'Europa i proposen diverses maneres de pensar l'articulació entre autonomia individual i pertinença col·lectiva durant aquest període” (Van de Velde, 2008b: 9-10).

Donada la importància d'aquesta categorització en el desenvolupament posterior de la tesi, ens ha semblat pertinent citar amb una certa extensió les característiques de cada *règim de transició juvenil* segons les tipologies elaborades per ambdós autors. Walther dóna força importància a la influència dels arranjaments institucionals sobre les transicions. Complementàriament, Van de Velde fa més èmfasi sobre el tipus de trajectòries resultants i sobre el paper dels patrons culturals particulars de cada societat sobre aquestes trajectòries. Així doncs, explicarem els diferents règims a partir dels punts de vista complementaris dels dos autors:

- **Règim de transició universalista** (Dinamarca, Suècia). Segons Walther, aquest règim

“is based on a comprehensive school system. Post-compulsory level routes of general and vocational education lead almost 80 per cent of school leavers to a certificate giving access to higher education (...). National frameworks set standards in education and training but are flexible enough to allow for individual learning and training plans. At welfare level, the relation between individual rights and responsibilities is embedded in collective social responsibility. Linked to citizenship status, the right to social assistance applies to young people from 18 years old onwards regardless of the socio-economic situation of their families. If participating either in formal education or training they receive an educational allowance. The employment regime is characterized by an extended public sector, which goes along with broad access options. High rates of female employment are facilitated by a system of public childcare, meaning young women do not have to anticipate a high burden of reconciling family and work” (Walther, 2006: 125-127).

L'anàlisi de Van de Velde es concentra en la societat danesa i també conclou que l'universalisme nòrdic garanteix l'autonomia individual, i considera que aquest règim

“tendeix a induir trajectòries de joventut independents, llargues i exploratòries, que porten a deixar la casa dels pares precoçment, i

s'estenen en itineraris d'alternança entre vida solitària i unió lliure i entre formació i feina, fins acabar els estudis potencialment tard. L'Estat garanteix una independència des de la majoria d'edat i institucionalitza, mitjançant una política universal i flexible de finançament de la vida d'estudiant, la legitimitat dels estudis llargs, entretallats per períodes d'activitat professional. Aquestes trajectòries d'alternança, viscudes en un moment de construcció d'un mateix i d'una determinació progressiva dels papers dels adults, també estan afavorides per una integració relativament còmoda en el mercat del treball i per un lligam formació-feina flexible (...). A la durada i la mobilitat que caracteritzen aquesta fase d'emancipació s'hi afegeixen la discontinuïtat i la reversibilitat de trajectòries socioprofessionals" (Van de Velde, 2008b: 13-16).

Van de Velde també es centra en les normes culturals que, en el context institucional danès, influeixen en la presa de decisions de les persones joves:

"<<S'ha de marxar>>, repeteixen constantment els joves danesos. Les seves trajectòries d'emancipació comencen en una descohabitació no només precoç sinó particularment legítima en ella mateixa, sense altra justificació que el desig d'autonomia individual (...). Lluny de considerar-se una precarietat, aquests itineraris discontinus s'associen prioritàriament a una retòrica de la construcció d'un mateix i a una representació d'una edat adulta allunyada i subjectiva" (Van de Velde, 2008b: 13-16).

- **Règim de transició liberal** (Regne Unit, Irlanda). En aquest els drets i responsabilitats individuals es valoren més que no pas les provisions col·lectives.

"In most parts of the UK schooling is largely organized comprehensively until the age of 16, whereas in Ireland differentiated routes exist. In recent decades, the post-compulsory stage has been considerably developed and diversified so as to enable a more flexible space for vocational and academic options to be created, with a variety of entrance and exit options. This can be interpreted as an initial investment to prepare individuals, who are conceived as 'entrepreneurs' of their own labour force, for self-responsibility (...). While the jobseeker's allowance is tied to citizenship status, the level of benefits is low, increasingly limited in time and conditional upon active job search, so that universal access is under pressure and does not contradict a highly privatized responsibility for compensating for social risks. The

assumption of youth as a transition phase that should be replaced as soon as possible by economic independence is still reflected by ascribing youth unemployment or disadvantage to a culture of dependency. In youth unemployment programmes, straight labour market entrance is still the main objective, whereas education and training options are short-term and often lack reliable quality standards. Individual responsibilities are claimed through workfare policies such as the New Deal, in which, after a gateway phase for orientation, the positive incentive of choice between options of inclusion (employment, training, voluntary or environmental engagement) is rewarded by allowances but counteracted by coercion and sanctions in cases of refusal” (Walther, 2006: 127-128).

Van de Velde també analitza el cas del Regne Unit i confirma que l'escàs suport familiar i estatal es retroalimenten amb una cultura d'autoresponsabilitat i precipiten les transicions juvenils. Efectivament,

“Els principals fluxos dibuixen una trajectòria d'accés ràpid a la independència i després a ser pares, amb un grau elevat de matrimoni: el model de trajectòria llarga i exploratòria que segueixen els joves danesos és més concisa i curta entre els joves britànics, que són propensos a independitzar-se residencialment de manera ràpida, però també són precoços a entrar en el matrimoni i a ser pares (...). Aquesta entrada en l'activitat remunerada també és precoç i lineal, en el sentit que no hi ha, al contrari de Dinamarca, un flux major de retorn cap a l'estatus d'estudiant. Atur i feina a temps parcial segueixen més que no pas precedeixen aquesta integració professional (...). D'inspiració liberal, la intervenció estatal envers els joves adults del Regne Unit incita a l'autofinançament (...). Es prefereix l'endeutament i l'activitat professional paral·lels als estudis abans que la solidaritat parental, fins i tot en els nuclis familiars benestant” (Van de Velde, 2008b: 21-23).

Des del punt de vista de les normes culturals imperants,

“la descohabitació és per a la majoria de joves britànics una brusca i precoç “sortida del niu”: tendeix a marcar la fi de la infància i a ser viscuda com una cesura simbòlica major en la trajectòria, que marca l'inici d'un itinerari individualitzat i dividit de l'univers parental. El repte que comporta aquesta sortida revela una potent norma d'independència individual en el si de les relacions familiars. Es considera més “sa” marxar als 18 anys, per por a una dependència prolongada dels pares, associada a la facilitat i a la mandra (...). Sostinguts per un “deure d'independència” i una invitació a “assumir-se” de manera relativament precoç, els modes d'autonomia dels joves

adults britànics mostren, en gran mesura, una lògica d'emancipació individual" (Van de Velde, 2008b: 19-21).

- **Règim de transició contributiu** ("employment-centered) (França, Alemanya, Holanda).

"Here, school is organized more selectively to allocate the younger generation occupational careers and social positions in different segments. As a consequence, in Germany, one third of school leavers hold only a compulsory education certificate while, at the same time, those eligible for higher education make up no more than another third. Vocational training plays a central role and is relatively standardized (...) and, thus, reproduces a highly regulated employment regime (...). Labour markets are divided into a highly standardized and protected core -with women being clearly underrepresented- and precarious peripheries. This is reflected by the structure of social security, distinguishing between a high level of compensation of those included in standard work arrangements through social insurance and a residual social assistance system. With the exception of the Netherlands, young people are not automatically individually entitled to benefits if they have not paid enough social insurance contributions. These social security systems, however, are challenged by the recent introduction of workfare elements. The concept of youth, in the first place, means allocation to social and occupational positions while youth unemployment is interpreted as young people not being ready for this socialization and allocation process, owing to learning or social deficits (...). Programmes aim at compensation for these deficits -often without providing allowances or benefits- rather than providing access to regular training and employment" (Walther, 2006: 128-129).

Van de Velde es concentra en el cas francès i confirma la importància de l'educació en l'estratificació posterior de les persones joves, reforçada pel caràcter contributiu dels sistemes de protecció social:

"El model republicà francès es construeix en la centralitat de l'escola i la creença en la "meritocràcia escolar" com la millor proveïdora d'igualtat d'oportunitats (...). Com que divideix els destins socials de manera precoç en funció del nivell de formació inicial, aquest marcatge del títol deixa una empremta profunda en les trajectòries de joventut a França" (Van de Velde, 2008b: 24).

Aquest model estimula transicions en què les diferents etapes estan força marcades, però al mateix temps es caracteritza per les dificultats amb què les persones joves es troben per assolir la inserció laboral:

“Davant d’aquesta centralitat de la formació, preval una concepció ternària de trajectòries: estudis no pagats, període d’inserció i després accés a la feina (...). Els francesos es distingeixen per una inversió massiva però curta en els estudis (...). Dibuixant una forma d’embut envers una feina a temps complet reversible, els fluxos són característics d’una dificultat d’inserció socioprofessional (...). Aquestes múltiples transicions dibuixen una entrada no lineal en l’estatus d’assalariat a temps complet, marcat pel pas per estatus annexos o intermediaris: atur, feina a temps parcial o inactivitat” (Van de Velde, 2008b: 27-29).

La tensió entre unes normes culturals properes al nord i centre d’Europa però unes polítiques socials i dificultats laborals que recorden el sud d’Europa seria una de les característiques fonamentals del model francès:

“L’estat consagra aquest manteniment parcial sota dependència familiar mitjançant una política híbrida d’intervenció envers els joves adults, estudiants o aturats. La majoria dels dispositius legitima prioritàriament la presa de responsabilitat parental dels estudis i la fase d’integració professional (...). L’existència efectiva d’una dependència familiar malgrat la presència d’una ètica de l’autonomia individual pren sentit en una societat de caràcter elitista i corporativista que posa el nivell dels estudis o el títol inicial com el principal determinant d’una identitat socioprofessional futura. La semidependència –sortida posposada o efectiva però sense autonomia financera concordant– constitueix d’alguna manera el preu que s’ha de pagar per allò que constitueix el veritable repte d’aquest període: <<situar-se>>” (Van de Velde, 2008b: 26-29).

- **Règim de transició subprotectiu** (Espanya, Itàlia, Portugal). En aquest règim,

“the low percentage of standard work arrangements and the high rate of unprotected living conditions has created a specific ‘dualistic’ welfare regime in which the family and informal work play a significant role. School is structured comprehensively until the end of compulsory education. Until recently, nevertheless, the rate of early school leaving was high (...). Vocational training is weakly developed and largely

provided by professional schools, while the involvement of companies is low. Owing to the economic weakness of many regions and the orientation of labour law towards (male) breadwinners, youth transitions are structured by a long waiting phase. Young people are not entitled to social benefits and therefore engage in precarious jobs -either in the informal economy, such as in Italy, or in fixed-term contracts, which are extremely prevalent in Spain. Labour market segmentation and a lack of training contribute to very high rates of youth unemployment, especially affecting young women. Owing to a scarcity of public childcare facilities, they face particular difficulties in developing individual careers” (Walther, 2006: 130).

En la seva anàlisi de les transicions juvenils a Espanya, Van de Velde destaca el caràcter marcadament familiarista de les normes culturals imperants:

“La societat espanyola, com les altres societats mediterrànies de tipus “familiarista”, afavoreix una experiència de joventut caracteritzada per l'espera a casa dels pares de les condicions necessàries per a la construcció d'una nova llar (...) els itineraris familiars de la majoria dels joves espanyols sobten per la seva simplicitat i linealitat. Aquesta lògica d'instal·lació matrimonial legitima el manteniment d'una cohabitació familiar fins i tot després de tenir una feina remunerada (...). La trajectòria familiar dibuixada pels principals fluxos dels joves espanyols (...) dibuixa un pas directe de casa dels pares a la casa conjugal i es caracteritza per una sortida tardana directament associada al matrimoni i la gairebé inexistència de modes de vida “extrafamiliar (...). Aquesta transició única, sense passar per la unió lliure o la vida solitària, distingeix clarament Espanya dels altres països analitzats” (Van de Velde, 2008b: 32).

Tot i això, Van de Velde ressalta el context institucional i econòmic en què es produeixen aquestes transicions:

“Ara bé, aquesta lògica de seguretat s'inscriu en trajectòries socioprofessionals profundament marcades per la precarietat laboral o l'atur, que fan especialment difícil l'obtenció de condicions financeres necessàries per una sortida còmoda (...). En el context d'una taxa d'atur juvenil especialment elevada de dificultats afegides per accedir a l'habitatge, l'absència d'ajudes públiques per a la independència obliga els individus a prolongar la seva fase de joventut ja que no disposen de les condicions d'una estabilitat adulta (...). El mode d'intervenció estatal legitima la responsabilitat familiar dels costos socials d'aquest període” (Van de Velde, 2008b: 32-35).

En definitiva, la combinació entre arranjaments institucionals i patrons culturals acaba generant una lògica d'emancipació basada en la no assumptió de riscos centrada en el suport familiar:

“<<Per què he de marxar?>>, aquesta és la resposta més freqüent dels joves espanyols quan se'ls pregunta sobre la continuïtat a casa dels pares. Aquesta inversió espontània de l'esquema normatiu implícit en la pregunta els distingeix d'una manera clara dels seus homòlegs danesos, britànics o francesos (...) aquest tipus d'experiència s'inscriu abans que res en una societat que no ofereix un paper social a la seva joventut abans d'una edat tardana, i manté durant un llarg temps els individus en un estatus d'espera” (Van de Velde, 2008b: 30-34).

Lògicament, els models que acabem d'explicar són tipus ideals que simplifiquen la complexitat de la realitat juvenil dins de cada estat. Com es veurà més endavant per al cas de Catalunya, dins de cada país existeixen una important diversitat de trajectòries tipus. Més que parlar, doncs, d'una trajectòria tipus dins de cada país, seria més correcte analitzar quin pes tenen a cada país els diferents tipus de trajectòries identificades a escala europea. En cas contrari, es corre el risc d'atribuir una “personalitat generacional” (Nico, 2012b) comú al conjunt d'individus joves d'una societat determinada. A més a més, la insistència en què els patrons culturals tenen molt a veure amb els tipus de trajectòria predominants pot accentuar aquesta tendència i generar una “il·lusió cultural” (Nico, 2014), en què les explicacions sobre els modes de transició de cada país es basin més en el seu suposat sistema de valors més que no pas en les seves característiques estructurals i institucionals. La pròpia Nico (2012a), analitzant els patrons de transició al sud d'Europa, destaca que

“It was only for a socially homogeneous minority that the timing of leaving home appeared as a result of conservative orientations towards conjugality (...) and homeownership (...). In most cases, the practices of the individuals did not match their orientations or preferences, but the reality of their opportunities over time. These practices are well founded on an understanding and appraisal of the housing and labour markets. So their strategic adaptation, even if to the apparently conservative state of affairs, is an expression of their agency, not a lack of it” (Nico, 2012a: 19).

Tot i això, és cert que diversos estudis comparatius entre les actituds respecte l'emancipació dels joves espanyols destaquen la manca d'una pressió generalitzada envers l'emancipació primerenca dels joves i una certa acomodació estratègica dels joves adults al sí de la llar familiar d'origen (Jurado, 2001 i Gaviria, 2005). En aquest sentit, el principal interès de les tipologies presentades per Walther i Van de Velde és que intenten analitzar

la influència dels arranjaments institucionals sobre la configuració de les preferències transicionals de les persones joves.

3. Marc d'anàlisi

3.1. L'impacte de la crisi econòmica sobre la joventut catalana

Més enllà de les característiques pròpies del règim de benestar familista, i del seu impacte sobre les oportunitats i consetrenyiments que suposa per a l'articulació de les transicions juvenils, en aquesta secció comentarem ràpidament l'impacte que ha tingut la crisi econòmica iniciada l'any 2008 sobre la situació de les persones joves a Catalunya. Creiem necessari fer aquesta breu ressenya en tant que la crisi ha afectat de manera molt directa la població jove catalana i l'anàlisi del seu impacte sobre les trajectòries de transició juvenils és una part central d'aquesta tesi.

Abans de l'inici de la crisi econòmica, les transicions juvenils al sud d'Europa ja estaven fortament marcades, com s'ha vist, per les característiques particulars del familisme mediterrani. En la seva anàlisi específica del cas espanyol, Moreno (2012a) confirma la importància del suport familiar en les estratègies d'emancipació de les persones joves. D'una banda, les característiques del mercat de treball estatal (elevat atur estructural, alta temporalitat, pes important de l'economia submergida i de les ocupacions poc qualificades, etc.) dibuixen una segmentació en què les persones joves estan clarament sobrerrepresentades en el segment secundari. En segon lloc, tot i el fort desenvolupament d'algunes prestacions i serveis socials experimentat al conjunt de l'estat a partir dels anys vuitanta, en termes comparats la despesa social espanyola és baixa i tendeix a afavorir els grups d'edat més avançada. En un context en què el mercat de treball no ofereix gaires oportunitats a les persones joves i les polítiques socials no compensen les febleses de l'economia de mercat, la família esdevé un suport fonamental per als projectes transicionals de les persones joves. El que trobem al sud d'Europa és un familiarisme

“embedded in the culture and a transition regime within a welfare system characterized by limited development of youth emancipation support policies. Thus, intergenerational solidarity and a dependence culture play a much greater role than in Northern European countries, as a protective mechanism against the risk of exclusion and poverty. In the case of Spain, the combination of both factors has given rise to a strategy based on negotiation between parents and children for limited autonomy within the parental home. This is reflected in the extended transition to adulthood and the scarce valued placed on independence” (Moreno, 2012a: 42).

La crisi econòmica iniciada l'any 2008 ha incrementat la vulnerabilitat de les persones joves. Concretament, destaca el fet que de tots els llocs de treball que han desaparegut des d'abans de la crisi (del quart trimestre de 2007 al

quart trimestre de 2013) un 58,2% corresponen a llocs de treball ocupats per joves de 16 a 29 anys, mentre que només un 41,8% eren ocupats per adults (font: Enquesta de població activa, Idescat). Certament, la crisi podria influenciar una reducció de l'abandonament prematur dels estudis (joves que deixen d'estudiar sense haver assolit una titulació postobligatòria), que és una de les principals problemàtiques de Catalunya: una quarta part (24,0%) dels i les joves catalans de 18 a 24 anys no tenien, l'any 2012, aquest nivell d'instrucció mínim (font: EPA). Tot i aquest possible allargament dels estudis, el cert és que la taxa d'atur entre les persones joves de 16 a 29 anys ha passat, durant el mateix període, del 10,1% al 37,4% (49,4% entre la població de 16 a 24 anys. Per contra, entre la població major de 29 anys la taxa d'atur és del 19,0%. Entre les persones joves, els nois (40,2%), els joves de menys edat (16-19 anys: 72,8%), els de nacionalitat estrangera (58,2%) i els que tenen estudis obligatoris o inferiors (49,4%) tenen una taxa d'atur clarament superior a la de les noies (34,3%), els joves de més edat (25-29 anys: 28,1%), els de nacionalitat espanyola (31,8%) i els qui tenen estudis postobligatoris (29,2%).

Aquest impacte tan elevat de l'atur sobre aquest grup es tradueix en el fet que el 44,0% de les persones joves aturades fa més d'un any que es troben en aquesta situació, i només un 13,1% reben la prestació per desocupació (41,5% entre els majors de 29 anys).

Un altre indicador rellevant per mesurar l'impacte de la crisi sobre la joventut fa referència a la població jove que ni estudia ni treballa (la taxa *NEET*). Segons dades d'Eurostat, el 2012 la proporció de joves de 15 a 29 anys en aquesta situació al conjunt de l'Estat espanyol era del 22,6%. Aquesta taxa només era superada per Grècia (27,1%), Bulgària (24,7%) i Itàlia (23,9%).

Aquestes dificultats laborals del grup jove han provocat que la taxa d'emancipació entre les persones joves de 16 a 29 anys ha passat, del 2007 al 2013 (EPA, quart trimestre), del 32,4% al 23,7%: és a dir, les persones joves emancipades no són ni una quarta part del total del grup.

Tot i aquest endarreriment de l'emancipació, que pot haver esmorteït l'augment de la pobresa juvenil, el fet és que entre l'any 2006 i l'any 2012 la proporció de joves de 16 a 29 anys en risc de pobresa ha passat del 17,3% al 21,6% (+4,3%, l'augment més destacat de tots els grups d'edat) (font: Encuesta de Condiciones de Vida, INE).

En conclusió, en les circumstàncies actuals bona part de les persones joves no estan podent completar la seva inserció sociolaboral, i una part important d'aquest grup es troba en una posició d'extrema vulnerabilitat. Si aquesta

situació es perllonga, els seus efectes poden dificultar permanentment la inclusió social d'aquestes persones.

En aquest context, cal preguntar-se sobre quin ha estat l'impacte de la crisi econòmica i les restriccions de les polítiques socials que hi estan vinculades sobre les oportunitats transicionals de les persones joves. En aquest sentit, destaca el fet que s'han realitzat poques investigacions comparatives entre les trajectòries juvenils dels joves espanyols (encara menys dels catalans) abans i després de la crisi. Gentile (2010) analitza un efecte particular de la crisi sobre les trajectòries juvenils: centrant-se en els processos d'emancipació residencial, Gentile estudia el cas de persones joves marcades per la precarietat, que s'havien emancipat residencialment però que, degut a la crisi, han hagut de tornar a la llar parental. Són els "boomerang kids" (Bold, 2001) espanyols, que han de recórrer al suport familiar per fer front a una situació no necessàriament nova però sí més estesa:

"La vuelta al hogar se justifica como respuesta defensiva a dificultades preexistentes que se han vuelto -o se pueden volver- aún más críticas. En un contexto cada vez más incierto y menos accesible, padres e hijos suelen coincidir en la gestión de una dinámica estructural negativa, no intrínsecamente nueva, ante la cual es oportuno limitar los daños y activar los recursos disponibles en manera conjunta" (Gentile, 2010: 198).

La recerca de Gentile, basada en una recerca més àmplia del mateix autor (2009), es centra principalment en les trajectòries realitzades durant la crisi, més que no pas en analitzar els canvis produïts entre un moment i l'altre. Tot i així, planteja una continuïtat entre ambdós períodes, en què el principal canvi consistiria en una accentuació del patró familiarista degut a la incidència de la crisi sobre la vulnerabilitat de les persones joves.

La recerca de Moreno (2012a i 2012b) analitza de manera específica els canvis en les pautes generals d'emancipació de les persones joves a Espanya des de l'inici de la crisi fins l'any 2011. Moreno conclou que

"la crisi econòmica agreuja la situació laboral dels joves espanyols, que ja era prou difícil, però no modifica de manera rellevant les seves pautes d'emancipació. Una explicació possible és aquesta: no les modifica perquè ja es trobaven en una situació difícil, fins i tot en els temps de prosperitat econòmica, que es caracteritzava per una alta taxa de temporalitat en l'ocupació, sous migrats i un nivell d'atur més elevat que el de la resta de la població activa. En definitiva, els nostres joves ja fa dècades que pateixen una degradació de les seves expectatives laborals, la qual cosa fa que endarrerixin l'emancipació. És ben cert que la crisi ha agreujat la precarietat laboral i econòmica del jovent i té evidents repercussions en les

transicions laborals. La pauta d'adaptació és clara: esperar més enllà dels 30 anys per independitzar-se, per tenir descendència, per establir-se en un mercat de treball competitiu i, sobretot, molt precari” (Moreno, 2012b: 118-119).

En definitiva, tant Moreno com Gentile conclouen que la crisi econòmica i les polítiques de reducció de la despesa social accentuen el rol de la família en les estratègies d'emancipació de les persones joves. Tot i això, cap de les dues recerques analitza en detall els canvis produïts en les trajectòries de transició a la vida adulta entre ambdós moments. Un objectiu central d'aquesta tesi consisteix, precisament, en analitzar les diferències entre aquests moments. Creiem que aquesta anàlisi detallada, centrada específicament en el cas català, permetrà arribar a algunes conclusions sobre la naturalesa de les tendències de canvi en les trajectòries juvenils detectades a nivell europeu.

3.2. La perspectiva institucionalista i les transicions juvenils

Tal com s'ha esmentat anteriorment, la perspectiva d'anàlisi emprada en aquesta tesi s'aproxima a les investigacions que han aplicat l'institucionalisme a l'anàlisi de les trajectòries de transició juvenils. En l'apartat 2.1 ja s'han explicat les característiques d'aquesta aproximació. Breument, recordem que els exemples més reeixits en aquest camp (Jurado, 2001; Walther, 2006; Van de Velde, 2008a i 2008b; i Wallace i Bendit, 2010) coincideixen en analitzar la interrelació entre l'estructura social, els dispositius institucionals i els patrons culturals en la configuració de les diferents estratègies transicionals de les persones joves, i en utilitzar, en les seves anàlisis, la tipologia de règims de benestar de Gosta Esping-Andersen (1990).

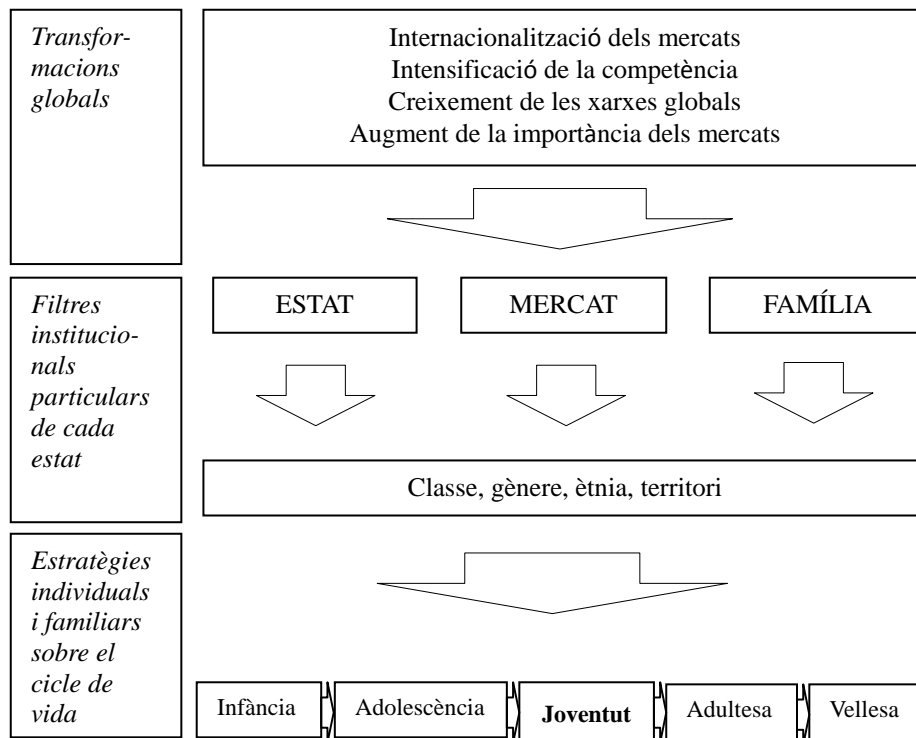
Des d'aquest punt de vista,

“transitions are part of institutionalized life course trajectories (Hagestad, 1991), and structural and cultural differences in transition systems impact upon young people's transitions themselves” (Walther, 2006: 124).

La Figura 2 mostra els diferents elements a tenir en compte des d'aquesta perspectiva d'anàlisi.

Tal com s'ha explicat anteriorment, el punt fort de les investigacions de Walther, i especialment de Van de Velde, consisteix en la seva anàlisi de la interacció entre els constrenyiments i les oportunitats materials, d'una banda, i la concreció dels patrons culturals a nivell individual i familiar, de l'altra. Així, en l'anàlisi de Van de Velde s'observa la incidència dels valors culturals i les expectatives socials en les decisions que prenen les persones joves i les seves famílies amb relació als diferents esdeveniments que conformen les transicions juvenils. Lògicament, les normes i valors culturals no s'apliquen de manera homogènia al conjunt de les societats nacionals-estats, sinó que en la seva articulació hi intervenen amb força les variables d'estructuració social individuals i familiars. La figura reflecteix, doncs, els principals elements a tenir en compte en l'anàlisi de les transicions juvenils.

Figura 2. Perspectiva institucionalista d’anàlisi de les trajectòries vitals.

Font: elaboració pròpia

D'altra banda, el propi concepte de transició s'entén de manera diferent segons el tipus d'investigació que es consideri. Certament, en la perspectiva del curs de vida hi ha un consens ampli sobre la definició (i fins i tot operativització) dels principals conceptes d'anàlisi. Des d'aquesta perspectiva, el concepte de *transició* fa referència al pas d'un estat o situació determinada a un altre estat o situació, en un període temporal relativament curt (Verd i López, 2011: 5). Algunes d'aquestes transicions poden convertir-se en un *turning point*, és a dir, en circumstàncies que impliquen un canvi substancial en la vida de l'individu (Elder *et al*, 2004: 8, citat a *op cit*), ja sigui per la magnitud del canvi en sí o com a resultat d'un procés d'acumulació de situacions (positives o negatives). Finalment, la successió de situacions i transicions en la vida d'un individu conformen la seva *trajectòria*.

No obstant això, des de la sociologia de les transicions juvenils, i aquí s'hi pot incloure la perspectiva institucionalista, el concepte de transició tendeix a entendre's de manera més àmplia. Com afirma Pollock, "the youth life

stage involves social changes whereby young people leave behind the vestiges of childhood and gravitate towards adulthood” (Pollock, 2008: 1). Aquesta concepció de l’etapa de la joventut com una transició entre la infància i la vida adulta és la que es troba en la base d’algunes de les aportacions seminals a aquest camp, com les mencionades anteriorment de Galland (1995), Furlong i Cartmel (1998), Du Bois-Reymond (1998), Machado (1996 i 2003) o Arnett (2000), i ha estat recollida per les principals investigacions comparades dels diversos règims de benestar, com les esmentades anteriorment (Jurado, 2001; Walther, 2006; Van de Velde, 2008a i 2008b; i Wallace i Bendit, 2010). Des d’aquest punt de vista la transició juvenil es pot dividir en diferents subtransicions o dimensions relacionades, d’una banda, amb el pas de l’educació (finalització dels estudis) al treball (satisfacció de la hipotètica inserció laboral) i, de l’altra, amb el pas de la família d’origen a la de (novament hipotètica) destinació. Les anàlisis detallades de les transicions juvenils realitzades des d’aquests plantejaments tendeixen a centrar-se en una d’aquestes transicions, ja que són prou complexes en si mateixes i les interaccions amb les altres transicions dificulten més l’anàlisi. A més a més, sovint és difícil trobar o generar informació per analitzar en detall aquestes interaccions. Pel que fa a les fonts quantitatives d’anàlisi tendeixen a centrar-se en alguna dimensió de les transicions; i si es centren en més d’una sovint no ho fan amb prou profunditat com per a analitzar les interaccions entre elles. El mateix ocorre amb les fonts qualitatives, que han d’optar entre una mirada detallada i parcial o una de més genèrica. Tot i això, en aquesta investigació intentarem oferir una perspectiva global de les transicions juvenils, ja que creiem que d’aquesta manera es pot observar amb més nitidesa l’impacte de les transformacions globals, a través dels filtres institucionals i les variables d’estructuració social, sobre les trajectòries de transició de les persones joves.

3.3. Objectius i hipòtesis de treball

A continuació es formulen els objectius generals de la tesi, la seva subdivisió en objectius estratègics i operatius i les hipòtesis de treball emprades.

3.3.1. Objectius generals.

A) Noves trajectòries de transició a la vida adulta: canvis i continuïtats.

El primer objectiu de la tesi és generar informació rellevant sobre el tipus i el sentit de les transformacions en les trajectòries de transició a la vida adulta a Catalunya: fins a quin punt és cert, com afirma la literatura europea especialitzada, que s'està produint una tendència relativament homogènia d'allargament, diversificació i reversibilitat de les trajectòries juvenils? Fins a quin punt aquests fenòmens han augmentat respecte al passat? La diversificació implica un increment de la capacitat d'elecció o, per contra, implica la individualització de problemàtiques col·lectives? Fins a quin punt estan apareixent noves trajectòries marcades pel risc d'exclusió social? El pes de l'origen social i de les altres variables de desigualtat social tendeix a difuminar-se en aquest context de diversificació i individualització de les trajectòries? Si és així, com ha d'evolucionar, en termes de conceptualització, l'anàlisi de la joventut?

B) Noves trajectòries de transició a la vida adulta: el cas dels joves en situació NEET.

El segon lloc objectiu de la tesi consisteix en aprofundir un dels aspectes apuntats en el primer objectiu. Concretament, es pretén analitzar un tipus particular de trajectòries de transició que poden estar marcades pel risc d'exclusió social. El concepte anglosaxó de *NEET* (*Not in Education, Employment or Training*) fa referència a aquella població juvenil inactiva que, en principi, podria estar estudiant o en situació d'activitat laboral però que, per diferents motius, no ho està fent. Es tracta d'un acrònim emprat per primera vegada l'any 2000 en un document oficial del govern anglès i que identifica a un col·lectiu al que s'associa amb el risc d'exclusió social. El que es pretén en aquesta segona part de la tesi és problematitzar les diferents operativitzacions per la construcció dels indicadors de mesura d'aquest col·lectiu i qüestionar els resultats de les anàlisis resultants; fer una proposta alternativa d'operativització de l'indicador; i generar i analitzar els resultats a partir d'aquest nou indicador, així com estudiar la seva evolució. D'aquesta manera es pretén esbrinar fins a quin punt aquestes trajectòries són freqüents entre els i les joves actuals; fins a quin punt es tracta d'un fenomen nou; i fins a quin punt es tracta de trajectòries vinculades al risc d'exclusió social.

C) L'impacte de la crisi sobre les transicions juvenils. El tercer objectiu de la tesi consisteix en analitzar l'impacte de la crisi sobre les trajectòries de transició a la vida adulta entre la joventut catalana. Concretament, es pretén fer una anàlisi comparativa entre les trajectòries detectades en l'objectiu a) i les trajectòries típiques en el moment actual. Es tracta d'observar fins a quin punt la crisi reforça els patrons tradicionals de transició a la vida adulta o, per contra, estimula l'emergència entre la joventut catalana dels nous patrons transicionals detectats a escala europea. Relacionat amb aquesta qüestió, l'anàlisi hauria d'aportar informació rellevant sobre la naturalesa d'aquests canvis, en la mesura que el debat a escala europea es centra, en part, en copsar fins a quin punt estan relacionats amb un context de majors oportunitats o, per contra, també són fruit d'un procés de progressiva vulnerabilització de les noves generacions. En aquest sentit, l'anàlisi del cas català hauria de contribuir a generar coneixement sobre la interacció entre règim de benestar, moment econòmic i transicions juvenils.

A continuació es formulen els objectius estratègics, les hipòtesis de treball i els objectius operatius per a cadascun d'aquests tres objectius generals.

3.3.2. Noves trajectòries de transició a la vida adulta: canvis i continuïtats.

Objectius estratègics

- **Transformació i vulnerabilització de les trajectòries de transició.** Es vol constatar fins a quin punt l'etapa de la joventut està, a Catalunya, caracteritzada pels processos d'allargament, diversificació, reversibilitat i vulnerabilització detectats al conjunt d'Europa. L'allargament de la joventut ha estat fruit d'un moment concret en l'evolució del mercat de treball i de l'habitatge o és un procés de fons? La diversificació de les trajectòries és la nota dominant o és una tendència creixent però minoritària? Es produeix una major reversibilitat de les situacions vitals? Els canvis detectats estan marcats per una creixent vulnerabilitat de la posició de les persones joves?
- **La dimensió social, i de classe, de les trajectòries individuals.** Tot i que les persones tendeixen a percebre les seves trajectòries vitals a partir de la seva individualitat, el cert és que les trajectòries personals són trajectòries socials, en tant que condicionades fortament per l'entorn social i, en bona part, per l'origen de classe. En la present investigació volem observar amb quina força l'origen social de les persones joves

condiciona el seu ventall d'oportunitats, molt especialment en relació amb les trajectòries educatives, laborals, domiciliàries i familiars.

- **L'impacte de les transformacions globals sobre les trajectòries juvenils.** Quin és el lligam entre les transformacions socioeconòmiques descrites anteriorment i les condicions de vida i transicions a la vida adulta de les persones joves? Quina és la incidència del règim del benestar, especialment de les polítiques públiques, sobre les trajectòries de transició dels i les joves? Tot i la dificultat per fer una demostració empírica del fenomen, esperem observar prou coincidències entre les dades referents al col·lectiu juvenil i els aspectes teòrics ja consolidats en relació amb l'impacte de les transformacions socioeconòmiques sobre la vida de les persones. En aquest sentit, s'espera que les principals conclusions de l'estudi amb relació a les principals característiques de les trajectòries juvenils encaixin amb les tendències socials descrites per la literatura acadèmica.

Hipòtesis de treball

- Les trajectòries de transició entre la joventut catalana continuen desenvolupant-se en bona part a partir dels patrons tradicionals. En aquest sentit, s'espera trobar una certa presència de fenòmens detectats a nivell europeu com la reversibilitat i el trencament de la linealitat en les trajectòries de transició, però també una important continuïtat en les seqüències tradicionals de transició.
- Els factors estructurals de desigualtat segueixen exercint una forta influència sobre el tipus de trajectòria seguida per la persona jove, més enllà de la vivència subjectiva dels itineraris vitals i dels processos individuals de presa de decisió.
- Les característiques del règim del benestar familista expliquen el manteniment d'aquest patró de transició, ja que tendeix prioritzar la seguretat i afavorir l'espera en la presa de decisions.

Objectius operatius

- Realitzar un estat de la qüestió de l'anàlisi de les trajectòries de transició juvenils, especialment amb relació a les seves transformacions en el marc dels diferents règims de benestar.
- Construir una tipologia integrada de transició a la vida adulta que contempli les quatre subtransicions considerades.

- Analitzar els processos d'allargament, reversibilitat, trencament de la linealitat i diversificació de les trajectòries juvenils:
 - a) Conceptualització i operativització de moments clau en les trajectòries juvenils (finalització de l'educació obligatòria, obtenció de la primera ocupació, etc.).
 - b) Quantificació i anàlisi d'aquests esdeveniments i dels perfils de joves que hi són associats.
- Analitzar l'impacte de l'origen social i del gènere en les trajectòries juvenils. Estudi de la influència dels factors estructurals en les probabilitats dels joves de seguir una o altra trajectòria, de passar per determinades circumstàncies i de prendre determinades decisions en els moments clau de la seva joventut.
- Vincular els resultats obtinguts amb la literatura europea sobre la influència del règim del benestar sobre les trajectòries de transició.

3.3.3. Noves trajectòries de transició a la vida adulta: el cas dels joves en situació *NEET*.

Objectius generals

- **Anàlisi crítica del concepte *NEET* i proposta d'un nou indicador.** El concepte anglosaxó i internacional de *NEET*, així com la seva operativització, presenta importants febleses que qüestionen la validesa de les conclusions de la seva anàlisi. El primer objectiu d'aquesta part de la recerca consisteix en analitzar críticament el concepte i desenvolupar, si s'escau, una proposta d'operacionalització que acosti més el sentit original del concepte a l'indicador concret que serveix per mesurar-lo.
- **Transformació i vulnerabilització de les trajectòries de transició.** Un cop establert el nou indicador, es generaran i analitzaran els resultats per tal de veure fins a quin punt les trajectòries seguides pels joves que es troben en situació *NEET* són un exemple de la transformació, vulnerabilització i individualització de les trajectòries juvenils. Quina ha estat l'evolució històrica d'aquest col·lectiu, en termes quantitativus?
- **La dimensió social de les trajectòries individuals.** A l'igual que en el punt anterior, s'utilitzarà el cas dels joves en situació *NEET* per tal de

veure fins a quin punt la vulnerabilitat s'ha estès als diferents segments socials i/o les estructures de desigualtat segueixen condicionant fortament les probabilitats d'uns i altres joves de seguir determinades trajectòries vitals. Podem parlar de diferents subgrups de joves en situació *NEET*? Quin impacte té en la seva composició el cicle econòmic? Els resultats d'aquesta anàlisi han de servir per conèixer l'evolució i característiques d'un col·lectiu de joves en risc d'exclusió social i la seva vinculació amb els processos de transformació de les trajectòries juvenils descrites anteriorment.

Hipòtesis de treball

- Les operacionalitzacions estàndards del concepte *NEET* no s'ajusten amb precisió al seu significat original i generen uns resultats difícils d'interpretar que poden conduir a l'estigmatització del col·lectiu i al desenvolupament de programes d'intervenció deficients. Concretament, l'anàlisi crítica del concepte i indicadors estàndard han de permetre constatar que:
 - a) Trobar-se en situació *NEET* no està necessàriament vinculat al risc d'exclusió social, tot i que una part dels individus en aquesta situació s'hi troben.
 - b) Una part de les intervencions adreçades al col·lectiu estan en part mal dissenyades ja que responen a una aproximació distorsionada del fenomen.
 - c) Les connotacions negatives del concepte i l'aproximació *víctima blaming* a la problemàtica contribueixen a l'etiquetació i estigmatització del col·lectiu afectat i, per extensió, al conjunt del col·lectiu jove.
- La delimitació del concepte *NEET* i de la seva operativització (*NEET-restringit*) ha de permetre:
 - a) Constatar el caràcter minoritari del fenomen.
 - b) Identificar un col·lectiu efectivament vinculat al risc d'exclusió social.
 - c) Constatar que els factors estructurals de desigualtat condicionen les probabilitats que té un individu de seguir una trajectòria marcada per trobar-se en situació *NEET-restringit*.

- d) Mostrar que trobar-se en situació *NEET-restringit* no és un fenomen únicament ni típicament juvenil, ja que afecta a diferents segments de la població i les conseqüències de trobar-s'hi no tenen per què ser negatives únicament en el cas de les persones joves.
- e) Mostrar que trobar-se en situació *NEET-restringit* no és un fenomen nou sinó que depèn, fonamentalment, de cicle en què es troba l'economia i de la fortalesa de les polítiques socials i econòmiques.

Objectius operatius

- Fer un estat de la qüestió sobre l'anàlisi de la població juvenil *NEET*.
- Fer una anàlisi crítica de l'operacionalització habitual del concepte.
- Fer una proposta d'operacionalització que permeti un millor ajustament entre el significat original del concepte i el seu càlcul.
- Analitzar els resultats d'aquest indicador a partir de les hipòtesis prèviament explicitades.
- Analitzar l'impacte dels factors socials en aquest tipus de trajectòria juvenil.
- Vincular els resultats obtinguts amb la literatura europea sobre la influència del règim del benestar sobre les trajectòries de transició.

3.3.4. L'impacte de la crisi sobre les transicions juvenils.

Objectius generals

- **Transformació i vulnerabilització de les trajectòries de transició.** A l'igual que en els dos objectius anteriors de la tesi, aquesta part de la recerca servirà per exemplificar fins a quin punt s'estan produint canvis (o continuïtats) en les trajectòries de transició a la vida adulta, en aquest cas en el marc d'una crisi econòmica que impacta de manera directa (a través del mercat de treball) i indirecta (a través de l'afebliment de les polítiques socials, especialment les vinculades a les transicions juvenils) sobre el col·lectiu jove. Concretament, es pretén analitzar la interacció entre el règim de benestar juvenil, directament afectat per la crisi econòmica i la reducció de la despesa social, i les trajectòries de transició seguides per les persones joves.

- **Naturalesa dels canvis en les trajectòries de transició.** L'anàlisi comparada de les trajectòries de transició entre el moment de màxim creixement econòmic i un moment d'extrema vulnerabilitat hauria de permetre generar informació sobre la naturalesa dels processos d'allargament, reversibilitat, trencament de la linealitat i diversificació de les trajectòries juvenils. Concretament, es pretén aportar informació sobre quins d'aquests canvis estan relacionats amb un context de majors oportunitats que faciliten la construcció activa de la pròpia biografia per part dels i les joves; i quins estan vinculats a un context de vulnerabilització que força els individus a seguir determinats patrons de transició.
- **La dimensió social, i de classe, de les trajectòries individuals.** A l'igual que en els dos objectius anteriors de la tesi, en aquesta part de la recerca també es vol analitzar quina és la influència que exerceixen les variables de desigualtat en les probabilitats de què els joves segueixin un determinat tipus de trajectòria. En aquest cas es tracta de veure si aquestes variables funcionen com a predictor de les probabilitats que la trajectòria d'un jove es vegi menys o més afectat per la crisi.

Hipòtesis de treball

- La crisi econòmica i la reducció de la despesa social estan provocant un major pes de la família en la provisió de recursos a partir dels quals les persones joves realitzen la transició a la vida adulta. Aquest reforç del paper de la família tindrà dues conseqüències:
 - a) Reforç de les desigualtats socials, en el sentit que l'origen social determinaria amb més força, en aquest context, el resultat de la transició;
 - b) Reforç dels patrons tradicionals de transició, com a resposta de les persones joves i les seves famílies al nou context. S'espera trobar una major presència de l'estratègia d'*esperar*, considerada com a característica dels països amb règims de benestar familistes.
- La crisi econòmica i la reducció de la despesa social estan estimulant un major allargament de la joventut i un reforç de les trajectòries lineals, circumstància que comportaria una disminució de la diversitat de les trajectòries juvenils. Paral·lelament, en els primer estadis de la crisi s'espera observar una major reversibilitat en les trajectòries.

Objectius operatius

- Revisar i actualitzar el marc teòric elaborat per l'Objectiu general A).
- Revisar i actualitzar els instruments metodològics i l'operativització emprada per assolir l'Objectiu general A).
- Construir una tipologia integrada de transició a la vida adulta que contempli les quatre subtransicions considerades i comparar-la amb l'anterior.
- Analitzar els processos d'allargament, reversibilitat, trencament de la linealitat i diversificació de les trajectòries juvenils, comparant dos moments: pre-crisi i durant la crisi.
- Analitzar l'impacte de l'origen social i del gènere en les trajectòries juvenils.
- Vincular els resultats obtinguts amb la literatura europea sobre la influència del règim del benestar sobre les trajectòries de transició.

4. Metodologia

Les tècniques d'anàlisi emprades en aquesta tesi són quantitatives. Certament, per analitzar les trajectòries de transició de les persones joves es poden utilitzar una gran diversitat de tècniques, i les qualitatives permetrien cobrir altres objectius a més dels formulats en aquesta tesi. No obstant això, la definició dels diferents objectius de les diferents investigacions que conformen aquesta tesi ha resultat en la selecció d'un seguit de tècniques d'anàlisi exclusivament quantitatives. Els principals objectius de la tesi consisteixen en identificar i quantificar els principals tipus de trajectòries de transició i identificar i quantificar les transformacions que s'hi estan produint. La focalització en el grup *NEET* també forma part d'aquest objectiu d'identificació i quantificació d'un determinat grup de persones que segueixen un tipus de trajectòria o, si més no, s'hi troben en un moment determinat. En aquest sentit, els resultats de les diferents investigacions han de facilitar la generació de sinergies molt substancials per al disseny i avaluació de les intervencions i programes adreçades al col·lectiu jove. A més a més, però, els resultats de la tesi també han de facilitar el plantejament de futures recerques qualitatives, ja que haurien de permetre que puguin precisar millor les seves preguntes de recerca i determinar amb més fonament la mostra de persones entrevistades. Així doncs, tot i el caràcter no qualitatiu d'aquesta tesi, esperem que serveixi per a plantejar investigacions en què es puguin aplicar tècniques qualitatives, principalment per a conèixer els mecanismes a partir dels quals les persones joves perceben la seva situació i desenvolupen les seves estratègies. A continuació es detallen les principals tècniques d'anàlisi emprades en cadascun dels tres articles de la tesi.

4.1. Principals tècniques d'anàlisi

4.1.1. Objectiu A) Noves trajectòries de transició a la vida adulta: canvis i continuïtats.

Per a assolir aquesta objectiu es farà una explotació de la matriu de dades de l'*Enquesta de la joventut de Catalunya* corresponent a l'any 2007, de la Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya. A l'apartat 4.2. es proporciona informació detallada sobre aquesta font. El tractament de les dades estadístiques implicarà, principalment:

- Construcció d'**indicadors sobre les característiques sociodemogràfiques** de les persones joves, referents a les principals variables d'estructuració social.
- Construcció d'**indicadors sobre les característiques de les trajectòries** de transició de les persones joves. Aquests indicadors s'han

construït a partir de dos tipus de variables. D'una banda, aquelles variables que, tot i que informen sobre una característica actual de la persona jove, al mateix temps proporcionen informació sobre la seva trajectòria. Un exemple seria la variable “nivell d'estudis”, que indica la titulació actual de la persona però que alhora informa sobre la seva trajectòria educativa. D'altra banda, s'han usat variables retrospectives, és a dir, aquelles derivades de la informació que la persona entrevistada facilita sobre el seu passat. Com s'explica en l'apartat 4.2., la font estadística utilitzada per a l'assoliment de l'objectiu A) conté tres bateries de preguntes retrospectives sobre les trajectòries educatives, laborals i familiars de les persones joves. La informació recollida per aquestes variables ha estat utilitzada per generar indicadors sobre les característiques de cadascuna d'aquestes transicions. Un exemple d'aquest tipus d'indicadors seria la proporció de temps treballat des dels 15 anys fins l'edat actual de l'individu.

La inclusió d'indicadors sobre les trajectòries de les persones joves és un element diferenciador important d'aquesta tesi, ja que sovint els canvis en les trajectòries juvenils s'analitzen a partir d'indicadors obtinguts a través d'enquestes *cross-sectional*. Aquesta darrera opció únicament permet observar els canvis operats en els *resultats* de les trajectòries agregades del conjunt de les persones joves, però no permet analitzar els *processos* ocorreguts ni diferenciar entre diversos tipus de trajectòries.

- Construcció de **taules de contingència** per a l'anàlisi dels principals indicadors sobre les diferents trajectòries juvenils i sobre la posició d'origen i actual dels joves en l'estructura social.
- Construcció de les **tipologies integrades** de trajectòries de transició a la vida adulta (veure apartat 3.3) a partir de la tècnica d'anàlisi de conglomerats. La tècnica emprada ha estat la del conglomerat bietàpic, que permet el tractament ràpid i eficaç de grans fitxers de dades (com és el cas de l'Enquesta a la joventut de Catalunya) i la incorporació de variables categòriques i contínues (Aldenderfer i Blashfield, 1987; Kaufman i Rousseeuw, 1998; López i Lozares, 2000). Tot i això, totes les variables contínues s'han convertit en categòriques per tal de facilitar la interpretació dels resultats i perquè és preferible pel càlcul de distàncies amb l'algoritme emprat. En una primera fase, el programa redueix la grandària de la matriu de dades en un procés que es diu 'preclustering', de tal manera que agrupa les dades en conglomerats, a partir dels quals iniciarà l'anàlisi de conglomerats jeràrquica en una segona fase. El procediment de selecció de les variables s'ha basat en

assumpcions teòriques *a priori* sobre els esdeveniments més rellevants en la configuració de les trajectòries juvenils. Així doncs, a diferència d'altres investigacions que han elaborat tipologies a partir d'una preselecció molt àmplia d'indicadors per tal de facilitar l'emergència de resultats inesperats (Domínguez i Sánchez, 1996), en la construcció d'aquestes tipologies s'ha partit d'un número relativament reduït de variables seleccionades a partir de la seva rellevància teòrica.

- **Construcció d'indicadors específics per mesurar els diferents conceptes** a analitzar amb relació a la transformació de les trajectòries juvenils, i anàlisi dels indicadors amb relació als diferents tipus de trajectòries establerts.
- **Anàlisi multivariable** per a l'estudi dels factors estructurals vinculats a les diferents dimensions d'estudi (indicadors bàsics o tipologies). Es seleccionaran una sèrie de variables independents o explicatives per creuar amb els indicadors clau o les tipologies resultants, per tal d'analitzar la influència d'aquests factors estructurals sobre els indicadors que es pretenen estudiar. L'anàlisi multivariable consisteix en una *ficció teòrica* que construeix un model estadístic amb els valors que s'haguessin observat a cada variable independent si s'haguessin mantingut immutables les altres variables incloses en el model. És en aquest sentit que es diu que l'anàlisi multivariable "neutralitza" l'efecte d'aquestes últimes i permet observar "l'efecte net" de la primera (Cuadras, 1996). Així, per exemple, l'anàlisi bivariàble suggereix i el multivariable confirma que el nivell d'estudis d'un jove a Catalunya està relacionat amb el nivell d'estudis de la seva llar d'origen, independentment de si aquest (el nivell d'estudis dels pares) implica una millor o pitjor posició econòmica: com més alt és el nivell d'estudis dels pares, més probabilitats té el jove de tenir un major nivell d'estudis, independentment de l'efecte de les altres variables. Concretament, la tècnica emprada per a l'anàlisi d'aquests factors ha estat la regressió logística. Els aspectes concrets de la selecció de les variables independents estan explicats en el capítol de l'article que respon a l'objectiu A) d'aquesta tesi.

4.1.2. Objectiu B) Noves trajectòries de transició a la vida adulta: el cas dels joves en situació *NEET*.

Per a la consecució de l'objectiu B) s'utilitzarà una font de reconegut prestigi i fiabilitat com és l'Encuesta de Población Activa elaborada per l'Institut Nacional de Estadística. Aquesta és la font utilitzada per l'OCDE i la Comissió Europea (Labor Force Survey) per la construcció dels seus

indicadors, per la qual cosa considerem pertinent utilitzar la mateixa font per poder comparar els resultats dels diversos indicadors generats. La utilització d'aquesta font pot permetre en un futur, si es considera convenient, proposar a l'INE l'adopció d'aquest indicador. El tractament de les dades serà més senzill que el requerit per l'objectiu A):

- Construcció d'un **nou indicador** sobre les persones en situació *NEET* a partir d'una anàlisi crítica del concepte i dels indicadors habitualment emprats per a mesurar-lo.
- Construcció de **taules de contingència** per a l'anàlisi de la situació actual i evolució del col·lectiu d'individus en situació *NEET*.
- **Anàlisi multivariable** per a l'estudi dels factors estructurals vinculats al fet de trobar-se en situació *NEET*. Es seleccionaran una sèrie de variables independents o explicatives per creuar amb els indicadors clau per tal d'analitzar la influència d'aquests factors estructurals sobre el fenomen que es pretenen estudiar. Novament, la tècnica emprada per a l'anàlisi d'aquests factors ha estat la regressió logística.

4.1.3. Objectiu C) L'impacte de la crisi sobre les trajectòries juvenils.

Per a assolir aquest objectiu s'utilitzarà la matriu de dades de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya* de 2012, de la Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya. Es tracta de la reedició de l'enquesta de 2007 que s'ha utilitzat en l'objectiu A). També s'utilitzarà la matriu de 2007 per comparar els resultats amb els de 2012. Ambdues fonts d'informació s'expliquen en detall en l'apartat 4.2. El tractament de les dades serà molt semblant a l'explicat en aquella secció:

- Construcció d'**indicadors sobre les característiques sociodemogràfiques** de les persones joves, referents a les principals variables d'estructuració social.
- Construcció d'**indicadors sobre les característiques de les trajectòries** de transició de les persones joves.
- Construcció de **taules de contingència** per a l'anàlisi dels principals indicadors sobre les diferents trajectòries juvenils i sobre la posició d'origen i actual dels joves en l'estructura social.

- Construcció de les **tipologies integrades** de trajectòries de transició a la vida adulta (veure apartat 3.3) a partir de la tècnica d'anàlisi de conglomerats.
- Construcció d'**indicadors específics per mesurar els diferents conceptes** a analitzar amb relació a la transformació de les trajectòries juvenils, i anàlisi dels indicadors amb relació als diferents tipus de trajectòries establerts.
- **Anàlisi multivariable** per a l'estudi dels factors estructurals vinculats a les diferents dimensions d'estudi (indicadors bàsics o tipologies).

4.2. Principals fonts d'informació

La principal font d'informació utilitzada per a l'elaboració d'aquesta tesi ha estat l'*Enquesta a la joventut de Catalunya* corresponent als anys 2007 i 2012. A continuació es descriuen les seves principals característiques (4.2.1) i es comenta de manera específica el seu principal tret distintiu, la inclusió d'un seguit de preguntes retrospectives sobre la trajectòria de les persones joves (4.2.2.).

4.2.1. Característiques tècniques de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya*.

L'*Enquesta a la joventut de Catalunya* (EJC) és, de de l'edició de l'any 2002, una estadística oficial de la Generalitat de Catalunya, elaborada per la Direcció General de Joventut amb la supervisió de l'Institut d'Estadística de Catalunya. És una enquesta centrada en els processos de transició dels individus joves, per la qual cosa constitueix una font especialitzada idònia per a l'estudi de la temàtica objecte d'aquest projecte de tesi.

Fitxa tècnica comparada

A continuació es presenten les principals característiques tècniques de l'EJC, tant de l'edició de 2007 com de 2012. En les següents seccions s'aprofundeix en algunes característiques de l'EJC que són rellevants per a aquesta tesi.

Taula 1. Principals característiques de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya*.

Concepte	EJC 2007	EJC 2012
Àmbit geogràfic	Catalunya	
Univers	Població de 15 a 34 anys resident a Catalunya	
Mostra	2.400 individus	3.002 individus
Tipus de mostreig	Bietàpic per conglomerats amb estratificació prèvia. Unitats de primera etapa: els municipis; unitats de segona etapa: les persones joves que s'entrevisten	
Tipus de mostra	Nominal (mostreig aleatori simple)	
Tipus d'entrevista	Presencial, a la llar de l'individu	
Treball de camp	5 de desembre de 2006 - 17 de març de 2007	3 d'abril de 2012 - 3 d'agost de 2012
Error	± 2,90%. Nivell de confiança del 95,5% (2 sigmes) i p=q=0,5	± 2,71%. Nivell de confiança del 95,5% (2 sigmes) i p=q=0,5

Font: Miret *et al* (2008) i Serracant (2013).

Univers

L'univers de l'enquesta està format per la població de 15 a 34 anys d'edat resident a Catalunya. Fins l'any 2002 l'univers de l'EJC era la població jove fins els 29 anys, però la tendència envers l'allargament de la joventut experimentada en les darreres dècades feia que la finalització de l'enquesta als 29 anys no permetés analitzar bona part dels processos que caracteritzen la joventut: principalment, els relacionats amb l'emancipació i la formació d'una família, però també generava dificultats en l'anàlisi dels processos d'inserció laboral (Miret *et al*, 2008). Degut a aquestes circumstàncies, en l'edició de 2007 es va optar per ampliar l'univers poblacional.

Tipus de variables

Els qüestionaris d'ambdues enquestes són extensos (111 i 146 preguntes, respectivament). A partir de les preguntes de l'EJC poden elaborar-se diferents tipus de variables, que podem desglossar de la següent manera:

Taula 2. Classificació del tipus de preguntes a l'*Enquesta a la joventut de Catalunya*.

Moment de referència	Tipus de pregunta	
	Descriptiva	Valorativa
Present	Ex.: nivell d'instrucció	Ex.: principals problemes de Catalunya
Passat	Ex.: any d'emancipació	Ex.: opinió sobre suport dels docents a l'hora de continuar els estudis

Font: Serracant (2013).

Les variables generades a partir de les preguntes de l'EJC es poden dividir, segons Miret *et al* (2008), en quatre tipus:

- **Variables actuals objectives.** Les variables sobre qüestions objectives sobre el present són les clàssiques de les enquestes sociològiques –no pas dels sondeigs d'opinió– i les que generen menys disputes epistemològiques pel que fa a la seva fiabilitat, a pesar que dins d'aquest tipus de variables no tota la informació proporcionada per la persona entrevistada pot ser considerada igualment fiable, sigui pel rebuig a contestar un determinat tipus de preguntes com per les possibilitats que l'entrevistat disposi d'informació errònia o alteri la realitat. Aquest tipus de preguntes són les majoritàries en els qüestionaris de les edicions de 2007 i 2012 de l'EJC.

- **Variables actuals subjectives.** Són variables generades a partir de preguntes sobre opinions i actituds. En aquest tipus de pregunta sovint es demana a les persones enquestades que es defineixin sobre qüestions polèmiques o sobre les quals poden no tenir una opinió formada, per la qual cosa cal ser cursos en la interpretació dels resultats. No obstant això, l'anàlisi estadística sempre ha mostrat relacions interessants entre aquestes variables i les *actuals objectives*.
- **Variables retrospectives objectives.** Es tracta de variables generades a partir de la informació proporcionada per les preguntes sobre qüestions objectives ocorregudes en el passat de la persona entrevistada. Aquest tipus de preguntes són un dels trets diferencials de l'EJC. El seu qüestionari conté algunes preguntes aïllades que responen a aquestes característiques (p.e., es pregunta sobre el nivell d'estudis i la situació ocupacional dels pares de la persona entrevistada quan aquesta tenia 15 anys). Tot i això, la principal font de l'EJC per generar informació objectiva retrospectiva són les tres bateries de preguntes sobre les trajectòries educatives, laborals i domiciliàries de les persones entrevistades. Com que aquest tipus de variables tenen un pes important en aquesta tesi, en la propera secció se'n parlarà específicament.
- **Variables retrospectives subjectives.** Aquestes variables es generen a partir de la informació proporcionada per les preguntes valoratives sobre el passat de la persona entrevistada. Són potser les variables menys fiables, ja que a les dificultats pròpies de les preguntes sobre el passat s'hi afegeixen les dificultats de les preguntes valoratives. Hi ha molt poques preguntes d'aquest tipus al qüestionari de l'EJC i han estat molt poc utilitzades per a l'elaboració d'aquesta tesi.

4.2.2. Les preguntes retrospectives de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya*.

Com s'ha dit, aquesta tesi pretén analitzar les canvis produïts en les trajectòries de transició a la vida adulta de les persones joves. Per a fer això a partir de tècniques d'anàlisi quantitativa es poden utilitzar dos tipus d'enquestes diferents. El primer tipus són les enquestes tipus *pànel*: que es basa en realitzar diverses observacions sobre la mateixa mostra en diferents períodes. Les enquestes tipus *pànel* van ser usades per primer cop l'any 1940 per a analitzar el comportament electoral als Estats Units, tot i que no va ser fins els anys seixanta que es van fer les primeres grans enquestes d'aquest tipus (Giele i Elder, 1998), que des de llavors han estat utilitzades abastament per les ciències socials i són considerades la tècnica

d'enquestació més rigorosa per analitzar els canvis en les actituds, comportaments i condicions de vida d'una mateixa persona.

El segon tipus d'enquestes que proporcionen informació sobre el passat de l'individu són les que, com l'EJC, incorporen preguntes retrospectives. Els principals avantatges i inconvenients de les preguntes retrospectives són sintetitzats per Miret *et al* (2008). Pel que fa als avantatges, en destaquen tres:

“Pel que fa al primer, a través d'una sola enquesta retrospectiva s'aconsegueix la mateixa informació que amb diverses onades d'una enquesta *pànel*. En el nostre cas, per exemple, hem preguntat a persones de fins a 34 anys sobre les seves trajectòries educatives des dels 15 anys: en aquest cas extrem, caldrien fins a 20 onades per a aconseguir aquesta mateixa informació, amb el cost econòmic que això suposa. El segon avantatge –el temps- està directament relacionat amb aquesta qüestió, ja que caldria esperar 20 anys per aconseguir la informació desitjada. Hi ha un tercer avantatge de les enquestes retrospectives respecte els *pànels*, que és el fet d'evitar el que es coneix com a *attrition*: en haver de repetir una mateixa enquesta a la mateixa persona durant bastants anys, els *pànels* acaben perdent una part important de la mostra: els enquestats en la primera onada, al cap dels anys s'acaben cansant i abandonen el projecte, de manera que la informació sobre la trajectòria d'aquestes persones queda interrompuda definitivament, a pesar del fet que són substituïdes en la mostra. Les enquestes retrospectives, en recollir tota la informació en una sola enquestació, eviten l'*attrition*” (Miret *et al*, 2008: 25).

L'*attrition* és un problema important de les enquestes tipus *pànel*, que pot esdevenir-se ja sigui pel refús de la persona enquestada a ser entrevistada de nou o per mort o canvi de residència (a un indret on no és possible o té sentit entrevistar-la) (Ruspini, 2002). Certament, les *baixes* són substituïdes per noves persones a enquestar, però això presenta dos problemes: el primer és que la informació de les *baixes* queda estroncada i la informació de les *altes* comença més tard que la de la resta de participants. El segon és que és possible que les persones que marxen tinguin un perfil diferent als que es mantenen. Com diu Menard (1991), el problema de l'*attrition* no és només el seu volum sinó també el seu patró, tot i que el propi Menard proposa tècniques estadístiques per mirar de, si més no, observar-lo. Per tal de preveure els efectes de l'*attrition*, Buck *et al* (1995) defensen l'estratègia de l'*oversampling*”: començar la primera onada a partir d'una mostra més gran de la necessària per tal que les successives baixes no la invalidin o no facin necessària la incorporació de noves persones a la mostra. També cal mencionar el que és conegut com a *“panel conditioning”*: les respostes donades per una persona que ja hagi estat enquestada prèviament (en el

context d'un pànel) poden ser diferents de les que donaria si estigués essent enquestada per primer cop (Lynn, 2009). Per tal de mitigar aquest problema s'aconsella fer un bon disseny del qüestionari, el més objectiu i neutre possible, circumstància no sempre possible segons la naturalesa de la investigació. Finalment, cal mencionar que els *intervalls* entre una i altra onada d'enquestació també poden afectar les respostes. Buck *et al* (1995) consideren que si les enquestacions es fan massa seguides o massa allunyades poden generar informació de poca qualitat. Per contra, Sandefur i Tuma (1987) constaten que les respostes canvien segons la durada de l'interval entre onades, i defensen que com més properes són entre sí més fiable és la informació recollida.

Així doncs, veiem que, tot i el prestigi de l'enquesta tipus *pànel* per a la recollida d'informació dinàmica, presenta un seguit d'inconvenients que les enquestes retrospectives eviten. Pel que fa als inconvenients de recollir informació retrospectiva a partir d'una única enquesta,

“(...) estan relacionats amb la fiabilitat de les dades, especialment amb l'exactitud amb què els enquestats recorden allò sobre el que són preguntats (Giele i Elder, 1998). Els 20 anys que configuren l'interval temporal màxim de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya* de 2007 són un exemple prou clar dels buits o inexactituds que pot tenir la informació recollida. Per evitar aquest inconvenient, l'únic que es pot fer és intentar que allò sobre el que es pregunta sigui senzill de recordar. (...). Tot i aquesta “simplicitat obligada” de les preguntes –que no és necessària en un *pànel*– cal que els objectius de la recerca siguin compatibles amb un cert grau d'inexactitud. En aquest sentit, el que els autors creiem que és essencial per aconseguir una visió general de les trajectòries de les persones joves no és tant el detall de cada moment –i la seva interrelació amb altres– sinó les grans línies seguides pels individus al llarg de la seva joventut. (...) El segon problema important de les enquestes retrospectives és el que podríem anomenar “reconstrucció del passat a partir del present”. Per exemple, si preguntem a algú que va començar la universitat (però la va abandonar a primer curs perquè va descobrir que no se'n sortia o no s'hi trobava còmode) sobre les seves expectatives educatives als 16 anys, és molt possible que ens acabi dient que mai va donar massa importància als estudis. Les atribucions de causalitat *a posteriori* poden manipular-se, inconscientment, amb excessiva facilitat. Per aquest motiu, a més de ser sobre qüestions senzilles, és millor que les preguntes que es fan en una enquesta retrospectiva siguin merament descriptives. Per tant les variables retrospectives d'aquesta enquesta responen a aquestes característiques i no incorporen dades sobre actituds, expectatives o opinions que es tenien en el passat” (Miret *et al*, 2008: 25).

5. Article 1

Changing youth? Continuities and ruptures in transitions into adulthood among Catalan young people

- Referència: Serracant, P. (2012). “Changing youth? Continuities and ruptures in transitions into adulthood among Catalan young people”. *Journal of Youth Studies*, 15(2): 161-176
- Data d’acceptació: octubre de 2011
- Data de publicació en format paper: març de 2012
- Revista indexada a SCOPUS l’any 2012
- Revista indexada al *Journal Citation Reports* l’any 2012 (*Impact factor*: 0,680)
- DOI: 10.1080/13676261.2011.643234

Per qüestions de copyright aquest article no pot ser inclòs en aquest document

6. Article 2.

A brute indicator for a NEET case: genesis and evolution of a problematic concept and results from an alternative indicator

- Referència: Serracant, P. (2014). “A Brute Indicator for a NEET Case: Genesis and Evolution of a Problematic Concept and Results from an Alternative Indicator”. *Social Indicators Research*, 117: 401-419
- Data d'acceptació: maig de 2013
- Data de publicació en format paper: juny de 2014
- Revista indexada a SCOPUS l'any 2012
- Revista indexada al *Journal Citation Reports* l'any 2012 (*Impact factor*: 1,264)
- DOI: DOI:10.1007/s11205-013-0352-5

Per qüestions de copyright aquest article no pot ser inclòs en aquest document

7. Article 3

The impact of the economic crisis on youth trajectories. A case study from Southern Europe

- Referència: Serracant, P. (pendent de publicació). “The impact of the economic crisis on youth trajectories. A case study from Southern Europe”. *Young. Nordic Journal of Youth Research*
- Data d'acceptació: abril de 2014
- Data de publicació en format paper: pendent de publicació
- Revista indexada a SCOPUS l'any 2012
- Revista indexada al *Journal Citation Reports* l'any 2012 (*Impact factor*: 0,550)

The impact of the economic crisis on youth trajectories. A case study from Southern Europe.

Abstract

This paper analyses the impact of the economic crisis on the patterns of transition followed by Catalan young people. In particular, it does so by examining to what extent the crisis has affected the extension, de-linearization, reversibility and diversification of their trajectories. These processes have been detected at the European level and are often linked to a context of greater opportunities. The paper focuses on Catalonia, an example of a familistic youth regime. Results show that, in a context of crisis, and for the Catalan case, transitions take longer, linearity and reversibility increase and, although vulnerability rises, the typical trajectories remain stable. Thus, risk-avoidance, mostly through family support, has become even a more dominant strategy than during the expansive economic period. This reinforcement of the traditional pattern of transition, in which the family of origin has a central role, is expected to strengthen social reproduction.

Keywords

Transitions, trajectories, welfare regimes, Catalonia, Spain, reversibility, de-linearization, diversification, extension

Biographical note

Pau Serracant is a sociologist specialized in youth issues. He works as the Research Coordinator of the Catalan Youth Observatory (Catalan Youth Agency), where he has conducted several researches on youth reality and youth policies. He has specialized in youth transitions and directed the last Catalan Youth Surveys (2007 and 2012), including the General report. He coordinated the evaluation of the Catalan Youth Plan and was a member of the Steering Committee on Youth Policies of the Council of Europe and of the Board of the ESA's research network "Youth and Generation".

Contact

Postal address: GEPS. Edifici B. Despatx B3-119-2. Facultat de Ciències Polítiques i Sociologia. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra. 08193. Spain

E-mail: pserracant@gmail.com

General trends in youth trajectories

Over the last decades European societies have experienced major transformations, described by social thinkers such as Bauman (1992), Castells (1996), Beck (1992) and Giddens (1991). The changes they identify have modified life course patterns (Mayer, 2001) and youth, as a particularly vulnerable and intense life course phase, has been especially affected. There has been a broad debate concerning the nature and scale of these changes (Pollock, 2008), but there is a general consensus that four major changes have been identified at the European level: the extension (Cavalli and Galland, 1993), de-linearization (EGRIS, 2001 and 2002; Baizán *et al.*, 2002), reversibility (Machado, 2000 and EGRIS, 2001) and diversification (Stauber and Walther, 2002) of youth trajectories:

- The **extension** of the youth phase was first indicated by Cavalli and Galland (1993). A broad consensus has emerged that this phase increased in length over the 20th century and that this extension has accelerated in recent decades. The aforementioned authors have conceptualized youth as a phase of life more than as a transitional moment; others even defend the arrival of a new period of life — e.g. Arnett's *emerging adulthood* (2000). The extension of youth is related to the extension of the four subtransitions that form it: the increase of the level of instruction of the new generations linked to the extension of the educational period; the delay in the labour transition due to the enlargement of the educational period and the increased vulnerability of young people in the labour market; and the delay in leaving home and forming one's own family due to the enlargement of the previous subtransitions and to the cultural changes that many authors link to the concept of postmodernity. On the other hand, youth also extends its *lower end*, i.e. the emergence among adolescents of attitudes and behaviours that previously were typical of the youth phase.
- The second dimension of change is the rise of **non-linear transitions**. In fordist societies, the traditional sequence of transition into adulthood implied a relatively short period of studying; followed by a (again relatively) quick labour market insertion; a short stay at the parental home after that, followed by leaving home, massively through marriage; and shortly afterwards having the first child. It has been argued that this linear pattern was not as common as it is believed, and that the underestimation of non-linear patterns in the past may be due to theoretical and methodological issues. However, there is a wide consensus that non-linear transitions are increasing and that have replaced linearity as the dominant pattern (Pollock, 2008). The idea of a

change from linear (rigid) to non-linear (flexible) societies can be found in authors such as the aforementioned Bauman, Beck or Giddens; it reached the field of life course studies (Buchmann, 1989), and it is now commonly accepted in youth studies. Today, in a post-fordist model of transition (Baizán *et al.*, 2002), working before the end of the educational career, lifelong learning or leaving home before achieving occupational stability have become more frequent.

- **Reversibility** refers to the return to a stage, which, in the linear logic, has been *overcome*, i.e. returning to inactivity (from activity) or to the parental home (after having left it). In the traditional patterns of transition, once one phase had been overcome it was unusual to return to the previous one. The stability characteristic of the fordist societies facilitated a smooth transition into the labour market; and personal life, in a context of *solid values* (Bauman, 1992), tended to follow the same linear patterns. In our postfordist societies, reversibility of events has grown, to the extent that can be a dominant characteristic of the youth transition. A *yo-yo image* (Machado, 2001 and EGRIS, 2001) has been used to describe these types of trajectories. Reversibility is one of the mechanisms through which the linearity of transitions has been broken, but it can also occur without changing the traditional sequence of sub-transitions.
- **Diversification** is the last of the considered transformations, which constitutes a general trend in contemporary societies. This issue is closely linked to the general debate on individualization, which also affects the life cycle. The de-standardisation of transitions has been explained as the outcome of the increase of self-reflexive processes in a context of fading of the social constraints (Beck 1992); however, Furlong and Cartmel (1997) argued that the de-standardisation of trajectories means that now individuals have to face alone the old structural constraints. Leccardi (2005) explains this process as “biographical subjectivization”. In any case, there is a consensus that, in the past, transition trajectories were relatively short and mostly linear, and therefore the diversity of typical trajectories was reduced. The extension of the youth phase and the rise of non-linear and reversible trajectories have widened the scope of pathways that a young person may follow. In the “fordist” model of transition the types of trajectory were few; today, Stauber and Walther (2002) use the concept of de-standardisation to explain the change to a context in which diversity and unpredictability are the norm.

Much of the debate on these changes has focused on the extent to which they result from an improvement of the living conditions and opportunities new generations have. The *choice biography* concept (Du Bois-Reymond, 1995) emphasizes the self-reflective construction of the young person's biography in a context of greater resources (economic growth and consolidation of social policies). According to this perspective, social inequalities are declining and the trajectory an individual follows is much less predictable than in the past and depends largely on his/her conscious decisions. This has been widely disputed, notably by Furlong and Cartmel (1997), who have pointed out that the persistence of structural constraints are hidden by "biographical subjectivization" (Leccardi, 2005).

These changes have not occurred with the same intensity throughout Europe, as they depend on the situation and characteristics of each country. Esping-Andersen's (1990) typology of welfare regimes has been used in order to explain the variability in youth transitions across Europe. Cavalli and Galland (1995), Walther (2006), Van de Velde (2008) and Blossfeld *et al* (2005) have produced complementary models that show the influence of institutional and cultural factors on the dominant patterns of transition in each country. Van de Velde (2005) highlights the interaction between dominant values and welfare regimes in shaping these patterns.

According to her results, the comprehensive Nordic welfare regime supports actively individualised, experimental and long transitions; the State tends to guarantee a certain independence from coming of age and, through universal and flexible social policies, stimulates a long educational career combined with periods of professional activity. The Continental regime has a corporate bias that pushes young people to "place themselves" within a stratified educational system, which tends to define the future social identity and position of the individual; under this pressure, trajectories tend to be linear and quick and family support (or partial dependency) is legitimated. Transitions in the Anglo-Saxon countries are marked by their liberal culture and welfare regime, which encourages an early and risky autonomy among young people; youth trajectories tend to be shorter and work-orientated; leaving home is expected, and tends to happen, at an early age; usually longer educational careers are self-financed, followed by a quick access to paid work and to marital and parental statuses. Finally, the logic of "installing oneself" characteristic of Southern Europe results from its labour market segmentation and weak public policies, which strengthen family ties. There, the dominant pattern of (a delayed) transition consists in "getting a stable job, getting married and buying a house" (Van de Velde, 2008: 62). Moreno (2012) and Lesnard *et al* (2010) confirm that the transition to

adulthood in Southern Europe remains marked by its historical family systems. Moreno describes a

“familism embedded in the culture and a transition regime within a welfare system characterized by limited development of youth emancipation support policies. Thus, intergenerational solidarity and a [family] dependence culture play a much greater role than in Northern European countries as a protective mechanism against the risk of exclusion and poverty. In the case of Spain, the combination of both factors has given rise to a strategy based on negotiation between parents and children for limited autonomy within the parental home. This is reflected in the extended transition to adulthood and the scarce value placed on independence” (*op cit*: 42).

Youth trajectories in Catalonia as a case study from Southern Europe

This paper analyses the impact of the economic crisis, through the filter of the familistic *youth transition regime* (Walther, 2006), on the trajectories followed by Catalan young people in their transition into adulthood. This case study should shed some light on the nature and dynamics of the general trends of change in youth trajectories identified at the European level.

Catalonia is a Spanish region (“Autonomous Community”) with a population of 7,546,522 inhabitants, of which 1,795,650 (23.8%) are young people between the ages of 15 and 34 (Continuous Population Census, 2013). Catalonia has a high degree of political autonomy, although most of the main policy areas that affect young people (such as the structure of the educational system, educational subsidies, labour market laws and family assistance) depend on the central administration. Catalonia is part of Ferrera’s (1996) *Southern model of welfare*, characterised by a highly segmented labour market, where most young people develop the role of outsiders, dealing with high structural unemployment, temporary contracts, low wages, an extended informal economy and, most recently, over-qualification. The scarce occupational opportunities are not balanced by social policies, as social insurance schemes are limited¹ and contributory, which reinforces social reproduction. These structural constraints tend to increase individuals dependency on the resources and support their families can provide. Strong

¹ Social expenditure as a % of the GDP: Spain 25.2%; EU27 28.2%. Data from 2010. Eurostat.

intergenerational ties and social reproduction tend to be the outcomes of this model (Alegre, 2011).

Research on youth trajectories in Catalonia has shown that even during the previous expansive economic cycle this familistic welfare regime stimulates traditional patterns of transition. This means that *linear, non-reversible* and *extended* trajectories tend to be dominant. Moreover, only a reduced set of typical trajectories (*limited diversity*) was found (Miret *et al*, 2008 and Serracant, 2011).

This restricted impact of the general trends of change in youth trajectories in Catalonia could be explained by the characteristics of its welfare regime: the age-based labour market segmentation and the weakness of social policies renders the family as the key actor in shaping the opportunities a young person has. In the end, family support materialises in the form of a long cohabitation in the parental home that allows young people to achieve university qualifications, occupational stability or financial savings. Thus, the combination of strong family ties, a segmented labour market especially harmful to young people and the weakness of public policies favours a linear logic in which each step is carefully taken.

The current economic crisis has increased the vulnerability of young people in the labour market and weakened the policies and programmes that could offer them alternative resources. In Southern Europe this has occurred to a much higher degree than in the rest of Europe. In Catalonia, from 2007 to 2013 the unemployment rate has raised from 6.5% to 23.4%, and there are important age-based differences: the rate has passed from 5.7% to 19.3% among those older than 29; and from 9.3% to 37.1% among people aged 16 to 29. Thus, youth unemployment follows a similar pattern than in most European countries (it tends to double the adults' rate); however, the high general unemployment turns into extremely high youth unemployment. Moreover, the length of the crisis results into long-term unemployment: in 2013, 44.0% of the unemployed young people had been in this situation for at least one year, and only 16.8% of them were entitled to unemployment benefits². Thus, despite the fact that housing costs have dropped substantially during the crisis (-22.5%)³, between 2007 and 2012 the poverty rate among young people has raised from 14.9% to 21.6% (INE).

² Source of the previous data: Labour Force Survey (INE).

³ Specifically, the price of the new housing in Catalonia has dropped from 3,853.6 €/m² (2007) to 2,708.2 €/m² (2012). Source: Secretariat for Housing (Catalan Government).

To what extent has the crisis altered the dominant patterns of transition? There has been little quantitative research on the impact of the current economic crisis on youth trajectories. The economic crisis and the reduced public spending could stimulate a conservative strategy; spread anomic, unstable choices; or simply promote pragmatic adjustments. However, researches carried out both in the U.S. (Harris, 2010) and Europe (Gentile, 2010) indicate that the crisis tends to reinforce traditional, conservative patterns⁴. Moreover, the differences in the youth welfare regimes previously explained suggest that uncertain contexts, where youth vulnerability becomes a structural feature, stimulate traditional patterns of transition.

For the Spanish case, Moreno (2012) finds that in a context of crisis youth trajectories are massively dependent on both residential and economic support from their families. Gentile's research (2010) focuses on young people's housing strategies (including *boomerang kids*) during the crisis and confirms family dependence. However, it is important to analyse how the crisis has *modified* youth trajectories, as this could shed some light on the nature of the patterns of change in youth transitions.

Following these previous findings, this research hypothesizes that, for the Catalan case, the economic crisis will have reinforced the traditional pattern of transition into adulthood in Southern Europe. In particular, our research compares the main trajectories of transition between the last economically expansive and current recessionary periods. Specifically, we analyse the extent to which the economic crisis has affected the extension, de-linearization, reversibility and diversification of youth trajectories. Thus, from one period to the other the authors expect to find an increase in the *extension* and *linearity* of the trajectories and a decrease in the *diversity* of the main trajectories followed by young people. Finally, the authors expect to find an increase in the *reversibility* of youth trajectories, although delimited to the first years of the crisis. This last trend would constitute a temporary change in the traditional pattern. It would be explained by the fact that the crisis may have affected some of the young people that started their transitions before it begun (i.e., losing their jobs and/or having to return to the parental home). Later on reversibility should decrease as in a linear and extended logic steps are carefully taken.

⁴ However, the economic crisis also stimulates an experimental, non-conservative strategy such as emigration (Cairns, 2012).

The underlying mechanism that would stimulate these changes is an adaptation of young people's (and their families') desires to the reduced opportunities available in a context of crisis. The interaction of desires and opportunities not only impinges on the transition to independent status (Van de Velde, 2008) and strategies adopted to leave the parental home (Jurado, 2001), but on educational and occupational mobility as well (Beller and Hout, 2006).

The operationalization of the indicators used to measure these changes is explained in the results section in order to facilitate comprehension.

Data

This research is primarily based on the *Catalan Youth Survey* from 2007 and 2012, an official survey of the Catalan regional government and carried out with the support of the Catalan Statistical Institute. The Catalan Youth Survey is fully representative of the Catalan young population. It focuses on youth transitions, although it also offers limited information on other issues, such as cultural consumption, participation and health. Its most relevant characteristic for our purpose is that the questionnaire includes three sets of retrospective questions on educational, labour and housing/family sub-transitions. Introducing retrospective questions in a standard survey is a more affordable and quick method to achieve information to reconstruct life-course trajectories than setting up a panel survey, and *attrition* is avoided. However, the information gathered is less reliable, as interviewees are asked to recall events that may have happened long ago (Giele and Elder, 1998). To try to minimize this, the questionnaire should ask for *basic events* in the individual's life. This is what the Catalan Youth Survey does, and the two previous surveys (2002 and 2007) have proved its consistency when used to recreate the basic features of the individual's trajectories. Finally, comparisons between both surveys can only refer to the Catalan population with Spanish nationality, as foreign born young people were underrepresented in the 2007 sample. The main technical characteristics of both surveys are summarized next. In addition, some complementary information has been extracted from the Catalan Labour Force Survey.

Table 1. Technical characteristics of the Catalan Youth Survey.

Issue	Catalan Youth Survey 2007	Catalan Youth Survey 2012
Universe	15 to 34 years	
Sample	2,400	3,002
Stratification variables	Catalan provinces and municipality size	
Sampling	Two-steps sampling. First unit: municipalities; second unit: individuals (by sex and age group)	
Selected municipalities	92	85
Source to select the individuals	Continuous population census	
Error	+/- 2,9	+/- 2,7
Method of administration	Face to face	
Place of interview	Interviewee's home	
Average length	35 min.	34 min.
Fieldwork dates	January-March	April-August

Source: Miret *et al* (2008) and Serracant (2013)

Results: the impact of the current economic crisis on the trajectories of transition

In order to analyse the impact of the economic crisis on youth trajectories, our attention will focus on the effect it has on the four tendencies identified at the European level (extension, reversibility, non-linearity and diversification). Each of these four patterns of change will be defined and operationalized and results calculated for 2007 (at the peak of economic growth) and 2012 (when the crisis was well advanced). The source of data will be the Catalan Youth Survey except in those cases where there are official standard indicators from the Labour Force Survey.

Extension

As it has been hypothesized, in a context of crisis, and especially in a familistic youth regime, it is expected that trajectories will take longer, as young people will adopt conservative strategies in order to avoid risks. Thus, the traditional pattern of *waiting* in the parental home and delaying the key sub-transitions should be reinforced. In order to measure the extension of youth trajectories, four indicators have been selected, each of them referring to a particular sub-transition. The indicators are shown in the first column of Table 2. In this case, the data is split into age groups in order to control the influence of variations in the demographic structure (in 2007 there were more young people aged 15 to 19 than in 2012, where the 30 to 34 year old

age group was bigger)⁵. The age groups vary depending on the number of cases in the sample.

Table 2. Extension of the trajectory by sub-transition and age group. Young people aged 16 to 34⁶. Catalonia, 2007 and 2012. Percentage⁷.

Sub-transition ⁸	Age group	Year	
		2007	2012
Educational % of students	16 to 19	74.5	83.4
	20 to 24	45.2	52.6
	25 to 29	21.3	19.9
	30 to 34	12.3	12.5
	Total	31.1	35.6
Labour % employed	16 to 24	50.0	25.1
	25 to 29	85.8	70.7
	30 to 34	87.2	75.5
	Total	73.0	54.3
Housing % left home	16 to 24	8.1	6.6
	25 to 29	44.1	44.5
	30 to 34	74.8	73.9
	Total	41.3	39.4
Family* % with children	15 to 19	0.0	0.2
	20 to 24	2.3	1.9
	25 to 29	8.8	9.5
	30 to 34	38.3	41.1
	Total	11.5	11.8

Source: Labour Force Survey 2007 and 2012 (Idescat). Annual data. / * Source: Catalan Youth Survey 2007 and 2012 (General Directorate for Youth).

⁵ In the case of Reversibility and Non-linearity the considered population is the complete 15 to 34 age group, as data refers only to those individuals that have accomplished the studied events, regardless of their age. It has also been considered that the demographic variations could specifically affect the Extension of youth (specially the housing transition, given the Southern European pattern).

⁶ Data refers to the young people born in Catalonia (or in the rest of Spain) and living in Catalonia, as the Catalan Youth Survey 2007's sample is not representative for foreign born.

⁷ The statistical significance of the results has not been tested in the four tables presented in this paper, as the data comes from different variables and/or from different surveys. Results, therefore, have to be taken cautiously. However, the differences in the results tend to be wide and they are theoretically consistent.

⁸ Table 1 in the Appendix shows the questions that have been used to construct the indicators.

Results are with some exceptions as expected: the economic crisis is extending the youth phase, i.e. delaying the achievement of certain goals. This has happened through a delay in the educational and labour transition. Thus, the proportion of young people that study has grown, especially among the younger age groups; and those young people that have achieved and maintain an occupation have decreased dramatically. However, these changes have not led to an important delay in the housing transition. This could be explained by the fact that young people living outside the parental home were already a minority before the crisis, especially in the age group 16-24. In other words, in a Southern European context, this age group tends to remain at the parental home regardless of their activity status (be it student, unemployed or employed). Complementary, it has to be considered that housing costs have dropped substantially during this period⁹, which may have diminished the drop in the proportion of those who live outside the parental home. Finally, the data show a minimum increase in the proportion of young people with children.

Reversibility

As in the case of extension, the change from a context of economic growth to one of crisis reversibility is expected to increase reversibility -especially during the first years. After a certain period, it is expected that a conservative strategy of a delayed transition might reduce reversibility.

In this research, reversibility is considered to occur when, in a particular sub-transition, the individual returns to a previous stage. For example, with regard to the educational sub-transition, reversibility occurs among those young people that had ended their studies only to subsequently return to school. In this paper, in order to limit the analysis to the expansion and recession periods, reversibility refers only to those individuals that (apparently) finished the sub-transition (i.e., stopped studying) and returned to it during each of these periods. The indicators selected to measure reversibility can be seen in the first column of Table 3.

⁹ See note n. 3.

Table 3. Reversibility in the trajectory by sub-transition and period. Young people aged 15 to 34. Catalonia, 2003-2007 and 2008-2012. Percentage.

Sub-transition	Period	
	Expansion (2003-2007)	Recession (2008-2012)
Educational % of young people that stopped studying and returned to doing so	22.5	28.9
Labour % of young people that started working and returned to inactivity or unemployment	14.6	14.7
Housing % of young people that left the parental home and returned to it	7.8	14.3
Family % of young people that started living with their partner and ceased doing so	6.7	11.2

Source: Catalan Youth Survey 2012 (General Directorate for Youth)

Results are as expected except for the labour transition. With regard to the educational sub-transition, those young people that stopped studying and returned to the educational system rose from 22.5% during the expansive period to 28.9% during the recession. The percentage is calculated over all the young people that stopped studying in that period. Thus, the extension of the educational career detected in the previous section is not only due to the fact that young people tend to continue their studies without interrupting them but also to an increase in the proportion of young people that return to the educational system after having left it.

The stability in the labour sub-transition is relatively unexpected, as unemployment has increased dramatically. However, the indicator does not refer to the unemployed but only to those that lost their jobs and, in the 2008-2012 period, many young people that entered the labour market simply did not find their first job, a situation that the indicator does not include; in addition, in 2007 it was much easier to get a new job after losing the previous one, something much less frequent in 2012; finally, it is possible that some of the young people that in an expansion period would leave their (unsatisfactory) jobs expecting to find a new one keep them during recession.

The crisis has had a clearer impact on housing reversibility, as the proportion of young people that left the parental home and then returned doubled from one period to the other (from 7.8% to 14.3%). Similarly, the percentage of young people that started living with their partner and stopped doing so also

increased in the recessionary period (from 6.7% to 11.2%). This result apparently contradicts the official data on separations and divorces of the Spanish Statistical Institute, which show a decline in these events from 2007 to 2009 (although in 2010 divorces increased). This decline may be related to the monetary cost of trials and to the risks of living alone (or with children) in a context of economic crisis. However, our indicator not only refers to official separations and divorces among married couples but also comprises all situations in which the young person has stopped living with his/her partner, including non-married couples. Relationships among young people tend to be less stable, both due to an age effect (often these relationships have just started) and to a generational effect (the new cohorts in Catalonia and Spain tend to split up more frequently). This higher volatility among young people may have increased not only due to a generational trend (as only a five-year span is considered) but also to the tensions generated by higher unemployment and vulnerability.

Non-linearity

De-linearization can be understood both as the outcome of an increased vulnerability and as an innovative strategy through which young people optimize the augmented available resources to tailor their trajectories. In a context of crisis in which family support facilitates the rise of conservative strategies, the authors expect to find an increase in traditional linear patterns of transition.

Linearity is broken, as operationalized in this paper, when one sub-transition (for example, the labour one) starts before or parallel to the sub-transition that, according to the traditional pattern (education-work-leaving home-family formation), precedes it (in this example, the educational one). Table 4 shows, for each of the two considered sub-transitions, the proportion of non-linear trajectories during the periods studied.

Table 4. Non-linear trajectories by sub-transition and period. Young people aged 15 to 34. Catalonia, 2003-2007 and 2008-2012. Percentage.

Sub-transition 1	Sub-transition that occurs before or parallel to sub-transition 1*	Period	
		Expansion (2003-2007)	Recession (2008-2012)
Educational Age at finishing studying	Labour	68.1	45.0
	Housing Age at leaving home	36.6	14.6
	Family Age at first child	7.7	5.7
Labour Age at which working becomes the individual's main activity	Housing	23.1	8.3
	Family	2.4	1.6

Source: Catalan Youth Survey 2012 (General Directorate for Youth)

* *Example: non-linearity between the educational and labour sub-transitions occurs when the age at which working becomes the individual's main activity is below or equal to the age at finishing studies or when the individual is still studying¹⁰. Figures have been calculated over the population that has already completed each of the sub-transitions considered in the second column, independently of whether they have completed the first column sub-transition. Due to the number of cases in the sample, only the educational and labour transitions have been analysed.*

Unlike extension and reversibility, non-linearity has decreased during the recession period. With regard to the educational sub-transition, young people that started working (as main activity) before finishing their studies (or at the

¹⁰ The next table exemplifies the criteria used: this individual finished studying at 24 years old. Before that age, however, he had started working (as main activity) when he was 20 and had a child at 23. Finally, he left the parental home at 26. In this case, and considering the educational sub-transition, there is non-linearity with regard to the labour and family subtransitions and linearity with regard to the housing subtransition.

Sub-transition	Age											
	15	...	20	21	22	23	24	25	26	...	34	
Educational												
Labour												
Housing												
Family												

same time) descended from 68.1% (expansive period) to 45.0% (recession period); the proportion of those who left home before finishing studying has dropped by more than one half (from 36.6% to 14.6%); and there also has been a decrease in those who started living with their partner before the end of their studies (7.7% to 5.7%).

The same occurs in the labour sub-transition: those who left the parental home before or parallel to when they starting work (as main activity) went from 23.1% (expansive period) to 8.3% (recession); and those who had their first child before or at the same age as when they starting work also decreased (from 2.4% to 1.6%).

Diversification

With regard to diversification, the economic crisis is expected to reduce the adoption of risks and it can be hypothesized that experimental and innovative trajectories will decline, while traditional patterns of vulnerability will increase. Therefore, a reduction of the main types of trajectory is expected.

The methodology used in this case consists in building and comparing two typologies of trajectories of transition, one for the expansive period and the other for the recessive period. This is, clearly, an indirect approach, as the final number of trajectory types has been decided by the researchers themselves based on statistical and theoretical considerations. Statistical, as the groups were intended not to have extremely different sizes; and theoretical, as each resulting group represented a pattern of transition that had been previously identified or suggested by previous researches (Casal, et al, 2004 and 2006, and AQU, 2008). The typologies offer a holistic view on youth transitions as they comprise the three main sub-transitions: ending the main period of formal study, entering the labour market and leaving home/forming a family. Thus, the results highlight the principal interactions between these sub-transitions. This approach no doubt blurs precise information on each of the considered sub-transitions. However, it generates an integrated view of the different types of basic trajectories followed by young people and it shows their interdependence (Pollock, 2007, and Robette, 2010), which facilitates further qualitative research.

The typologies focus on young people aged 30 to 34, as this group has already started or ended most of the three sub-transitions. This integrated analysis of the three sub-transitions has been possible due to the fact that the questionnaire of the Catalan Youth Survey gathers information from when respondents were 15 years old up to their current age (30 to 34). Present-time information would not have been so useful to build up the typology, as

it focuses on *processes* more than on *results*. Thus, the first criteria to select the variables was that they referred to one of the three considered sub-transitions (variables referring to other life domains were excluded, even if they could be linked to transitional trajectories, like those related to health issues); and the second criteria was that they should offer dynamic information, i.e. that refers to the trajectory followed by the young person (the housing/family status is the only variable that focuses exclusively on present-time). Thus, the variables selected or created to build the typologies come from these retrospective questions (for example, *age at leaving home*) or explain part of the trajectory (for example, *instruction level*). Table 2 in the Appendix shows the variables included in the typologies.

The technique used to build the typologies is a two-step cluster analysis, which allows a quick and efficient treatment of large datasets and the use of categorical and continuous variables. However, all the continuous variables have been converted to categorical ones. In a first phase, the procedure reduces the size of the dataset in a pre-clustering process and groups the data into conglomerates, which form the basis for the next hierarchical conglomerate analysis. There were 574 and 718 cases to build the 2007 and 2012 typologies, respectively¹¹. Table 5 shows the main types of trajectory resulting from each typology.

¹¹ The 2007 typology was created previously (Serracant, 2011) and the 2012 one was built using the same source (Catalan Youth Survey), indicators (11 categorical variables; see Table 2 in the Appendix) and technique (two-step cluster, as described previously). The Catalan Youth Survey is an official survey of the Catalan Government carried out every five years. Results from one survey to the other are perfectly comparable, as their technical characteristics (universe, sampling, substitution criteria, type of interview, etc.) are the same.

Table 5. Main types of trajectory. Young people aged 30 to 34. Catalonia, 2007 and 2012. Percentage.

Type of trajectory	2007	2012
Working class	16.9	17.9
Working class and separated from partner 2007) / Post-compulsory precarious (2012)	5.7	13.9
Post-compulsory linear	22.2	14.1
University precarious	2.9	11.8
Late university	11.2	21.3
University linear	23.9	13.5
Living with parents	17.3	7.5
Total	100.0	100.0

Source: Catalan Youth Survey 2007 and 2012 (General Directorate for Youth)

Both typologies coincide in the number of types of trajectories (7) and, most importantly, in their main characteristics. Briefly, the main change appears with regard to the 2007 trajectory, *working class and separated from partner*- mostly formed by women with low qualifications that left the parental home at an early age to live with their partner; most persons with this trajectory were unemployed or had a precarious job, and many had separated, so they were clearly a vulnerable group. In 2012 a different trajectory appears, the *post-compulsory precarious*, formed by young people with basic or mid-level qualifications who have experienced unemployment and/or precariousness. The rest of the six types show striking similarities:

Three types of trajectory follow a linear pattern: the *working class* trajectories group those young people that abandoned their studies (with compulsory qualifications or lower) to enter the labour market, where they experienced more unemployment and precariousness than the average; despite this experience, they left home earlier than most young people. The *post-compulsory linear* trajectories follow the same traditional pattern (studying-working-leaving home) but events occur later than in the previous group: they achieved post-compulsory qualifications and had a later entrance into the labour market, where they experienced low unemployment and precariousness and could leave the parental home without difficulties. Finally, the *university linear* trajectories follow the same relatively comfortable pattern as the previous one but, again, events occur later as these young people achieved university qualifications.

Both typologies also detect three similar trajectories marked by a less linear and longer pattern: the *late university* trajectory is marked by a delay in finishing studies, which led to a late entrance into the labour market and,

therefore, a long stay in the parental home. The *living with parents* trajectories comprise a wide range of young people (from those who left school early to university graduates and includes many different working experiences) united by the fact that they did not leave the parental home before reaching 30 years of age. In 2007, the *university precarious* trajectory grouped together those university graduates with an occupational trajectory characterized by unemployment and precariousness; in 2012 the same type appears, although including a higher proportion of post-compulsory graduates.

Thus, despite the aforementioned methodological precautions, the similarities in the main characteristics of six of the seven types are remarkable. The most significant differences are not to be found, therefore, in the typology composition but in the proportion of young people in each type: broadly speaking, it is important to note that those following a type of trajectory linked to vulnerability and precariousness increased from 25.5% in 2007¹² to 43.6% in 2012. Similarly, the rapid-privileged trajectories (*post-compulsory linear* and *university linear*) declined from 46.1% in 2007 to 27.6% in 2012. Certainly, it could be argued that some of the increased trajectories (*late university* and *university precarious*) may include a diverse set of trajectories. However, the same could be argued with regard to the *living with parents* trajectories, and linear trajectories also include a diversity of particular pathways. The main issue here is that each of the identified trajectories show an important internal homogeneity, i.e. that the main events tend to happen in the same order and moment.

As it may be expected, those young people grouped in the 2012' vulnerable trajectories tend to have a lower social origin, both considering the parents' highest educational level or occupational category. For the same reasons, those young people following more comfortable trajectories tend to have parents with higher degrees and occupational categories. Table 3 in the Appendix shows, for example, that among those young people following a *working class* trajectory up to 60.6% have parents who have only reached (if so) compulsory education; the proportion drops to 23.7% among *university linear trajectories*. Conversely, only 10.2% of the parents of the former work as professionals or technicians, while this proportion reaches 35.5 among the later.

¹² Included trajectories in each year: *working class*, *working class and separated from partner* and *university precarious* trajectories (2007); and *working class*, *post-compulsory precarious* and *post-compulsory and university precarious* (2012).

These results suggest that the economic crisis has not substantially modified the number of typical trajectories but redistributed the young people among them. This stability can be related to two issues: firstly, one of the new trajectories the crisis may be stimulating is emigration, a type of trajectory that surely can be split into different subtypes (e.g. successful, precarious). However, the Catalan Youth Survey is addressed to Catalan residents and therefore these emerging trajectories are not included.

Secondly, among those young people that remain in Catalonia (clearly, the vast majority¹³), the fact that the number of typical trajectories remains relatively stable after a shift from an economically expansive to a recessive period is probably linked to the impact of the crisis on the extension, reversibility and non-linearity of trajectories. For this reason it is preferable to analyse this issue in this broader context.

Discussion

This paper has offered a case study of the effects of the economic crisis in the trajectories of transition into adulthood. Particularly, the comparison of the trajectories during the economic expansive and recessive periods has shed some light on the nature of the patterns of change in youth transitions that have been found at European level. Thus, it has been shown that the current crisis period has stimulated an **expansion** of the youth phase, especially with regard to the educational and labour transition. This traditional pattern was characteristic during the expansive period (Van de Velde, 2008 and Serracant, 2011) and the current economic crisis has intensified it. However, the extension of transitions is not only the result of young people studying longer or residing longer in the parental home, but it is also the consequence of the rising **reversibility** of events that the economic crisis has stimulated. At the same time, **non-linear** trajectories have decreased, which suggests that this change identified at the European level may be related to a greater availability of resources: in an expansive context, young people may tend to make their trajectories more flexible and order their sub-transitions according to their interests, motivations and opportunities, thus altering the traditional pattern of transition. During recession, however, the shared dominant strategy of young people and their families appears to consist of taking each step in due time (when risks are minimized), which also contributes to the extension of trajectories. Finally, a

13 According to the census of residents in foreign countries (Catalan Statistical Institute), in 2010, 26,924 Catalan young people aged 15 to 29 lived outside Spain. These official records tend to underestimate migrations, but in any case the total amount of young people living in Catalonia in that year was 1,301,838.

greater **diversification** has not been found in the types of trajectories young people follow, but there has been a redistribution of the proportion of young people in each group.

Thus, this study case has shown that, in a context of crisis and for the Catalan case, transitions take longer, linear trajectories and reversibility increase and the typical trajectories remain stable. The *choice biography* hypothesis explains part of the changes in youth trajectories as the outcome of a context of increased opportunities and a reduction of the effect of inequalities linked to the social structure. These transformations would result in an enlarged range of choices available for young people when reflectively constructing their pathways into adulthood. Our analysis of the changes in youth trajectories has illustrated, for the Catalan case, that these processes of change are linked to several, often opposed, grounds. The results reveal that economic constraints have increased some of the tendencies (extension and reversibility of trajectories) that according to the *choice biography* hypothesis were linked to a context of improved opportunities. This suggests the need to study in detail the nature of these changes in countries with other *youth welfare regimes*.

Related to this, it is worth highlighting how the economic crisis affects social reproduction in a familistic youth welfare regime. During the economic crisis the labour market has increased young people's vulnerability and support through public policies has been reduced, especially in those areas directly concerned with youth transitions (most significantly, financial assistance, active employment policies and public housing). In a context where the labour market constitutes a threat and public policies do not represent an opportunity, the family has become even a greater provider of resources, and *waiting* in the parental home constitutes the dominant strategy among young people in Catalonia. In a typical case of interaction between desires and opportunities (Elster, 2007), young people tend to stay in the parental home to accumulate different types of resources (educational, labour, financial...) to face their transition to adulthood. An increased role of the young people's family was already identified by, for example, by Hutson and Jenkins (1989) when analysing the U.K.'s recession during the 80's. This greater dependence on the family's material resources and support clearly will reduce equal opportunities in the processes through which young people acquire their social position.

References

- Alegre, Miquel Àngel (coord.) (2010) 'El règim de benestar juvenil a Catalunya' [The welfare youth regime in Catalonia], in Secretaria de Joventut (ed.). *Pla Nacional de Joventut 2010-2020. Síntesi dels estudis d'avaluació realitzats per la Secretaria de Joventut*, pp. 15-64. Barcelona: Secretaria de Joventut.
- AQU (2008) *Tercer estudi d'inserció laboral dels graduats de les universitats catalanes* [Third study on labour market insertion among Catalan university graduates]. Barcelona: Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya.
- Arnett, Jeffrey (2000) 'Emerging Adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties', in *American Psychologist*, 55(5): 469-480.
- Baizán, Pau, Michielin, Francesca and Billari, Francesco C. (2002) 'Political Economy and Life Course Patterns: The Heterogeneity of Occupational, Family and Household Trajectories of Young Spaniards', *Demographic Research*, 6(8): 190-240.
- Bauman, Zygmunt (1992) *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Beller, Emily and Hout, Michael (2006) 'Welfare states and social mobility: How educational and social policy may affect cross-national differences in the association between occupational origins and destinations', *Research in Social Stratification and Mobility*, 24 : 353-365.
- Blossfeld, Hans-Peter, Klijzing, Erik, Mills, Melinda and Kurz, Karin (2005) *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London/New York: Routledge.
- Buchmann, Marlis (1989) *The script of life in modern society. Entry into adulthood in a changing world*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Casal, Joaquim, García, Maribel, Merino, Rafael (2004) *Enquesta als joves de Catalunya 2002* [Catalan Youth Survey 2002]. Barcelona: Secretaria General de Joventut.
- Casal, Joaquim, García, Maribel, Merino, Rafael and Quesada, Miguel (2006) 'Cambios en las modalidades de transición en los países del

capitalismo informacional' [Changes in transition types in informational capitalism countries], *Papers. Revista de sociologia*, 79: 195-223.

Castells, Manuel (1996) *The Rise of the Network Society*. Oxford and Malden: Blackwell Publishers.

Cavalli, Alessandro and Galland, Olivier (dir) (1993) *L'allongement de la jeunesse* [The enlargement of youth]. Poitiers: Actes Sud - Observatoire du changement social.

Du Bois-Reymond, Manuela (1995) 'Future Orientations of Dutch Youth: The Emergence of a Choice Biography', in Alessandro Cavalli and Olivier Galland (eds) *Youth in Europe*, pp. 201-222. London: Pinter.

EGRIS (2001) Misleading Trajectories: Transition Dilemmas for Young Adults in Europe', *Journal of Youth Studies*, 4(1): 101-118.

EGRIS (2002) *Misleading Trajectories. Integration Policies for Young Adults in Europe?* Opladen: Leske and Budrich.

Esping-Andersen, Gosta (1990) *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ferrera, Maurizio (1996) The "Southern Model" of Welfare in Social Europe. *Journal of European Social Policy*, 6(1): 17-37.

Furlong, Andy and Cartmel, Fred (1997) *Young People and Social Change: Individualisation and Risk in the Age of High Modernity*. Buckingham: Open University Press,

Gentile, Alessandro (2010): 'De vuelta al nido en tiempos de crisis. Los boomerang kids españoles' [Back to the nest in crisis time. The Spanish boomerang kids], *Revista de Estudios de Juventud*, 90: 181-203.

Giele, Janet and Elder, Glen (1998). *Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage.

Harris, Kathleen (2010): 'Impact of the economic downturn on young adults', Congressional Briefing on Recession and Recovery: How are Americans Affected? Washington, July 12.

Hutson, Susan and Jenkins, Richard (1989). *Taking the strain: families, unemployment, and the transition to adulthood*. Philadelphia: Open University Press.

Jurado, Teresa (2001) *Youth in Transition: Housing, Employment, Social Policies and Families in France and Spain*, Aldershot/Burlington: Ashgate.

Leccardi, Carmen (2005) 'Facing uncertainty. Temporality and biographies in the new century', *YOUNG*, 13(2): 123-146.

Lesnard, Laurent, Cousteaux, Anne-Sophie, Chanvriil, Flora and Le Hay, Viviane (2010) *Do Transitions to Adulthood Converge in Europe? An Optimal Matching Analysis of Work-Family Trajectories of Young Adults from 20 European Countries*, Notes and Documents, n° 2010-1. CNRS.

Machado, José (2000) 'Transitions and youth cultures', *International Social Science Journal*, 164: 219-232.

Mayer, Karl (2001) 'The paradox of global social change and national path dependencies. Life course patterns in advanced societies', in Alison Woodward and Martin Kohli (eds) *Inclusions and exclusions in European societies*, pp. 89-110. New York: Routledge.

Miret, Pau, Salvadó, Toni, Serracant, Pau and Soler, Roger (2008) *Enquesta a la joventut de Catalunya 2007. Una anàlisi de les transicions educatives, laborals, domiciliars i familiars*. [Catalan Youth Survey 2007. An analysis of the educational, labour, housing and family trajectories]. Barcelona: Secretaria de Joventut.

Moreno, Almudena (2012) 'The Transition to Adulthood in Spain in a Comparative Perspective: The Incidence of Structural Factors', *YOUNG*, 20(1): 19-48.

Pollock, Gary (2007) 'Holistic Trajectories: a study of combined employment, housing and family careers using multiple sequence analysis' *Journal of the Royal Statistical Society A: Statistics in Society*, Vol. 170: 167-183.

Pollock, Gary (2008) 'Youth Transitions: Debates over the Social Context of Becoming an Adult', *Sociology Compass*, 2: 1-18.

Robette, Nicolas (2010) 'The diversity of pathways to adulthood in France: Evidence from a holistic approach', *Advances in Life Course Research*, 15: 89-96.

Serracant, Pau (2011) 'Changing youth? Continuities and ruptures in transitions into adulthood among Catalan young people', *Journal of Youth Studies*, 15(2): 161-176.

Stauber, Barbara and Walther, Andreas (2002) 'Introduction: Young Adults in Europe – Transitions, Policies and Social Change', in EGRIS (ed.) *Misleading Trajectories. Integration Policies for Young Adults in Europe?* pp. 11-26. Opladen: Leske and Budrich.

Van de Velde, Cécile (2008) *Devenir adulte. Sociologie comparée de la jeunesse en Europe*. [Becoming adult. European youth comparative sociology]. Paris: Presses Universitaires de France.

Walther, Andreas (2006) 'Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts', *YOUNG*, 14(2): 119-139.

Appendix

Table 1 Appendix. Questions in the Catalan Youth Survey used to construct the indicators shown in Table 2.

Subtransition	Indicator*	Question
Educational	% of students	<i>What are you studying?</i>
Labour	% employed	<i>Currently, what is your main activity? Do you have another activity?</i>
Housing	% left home	<i>Currently, are you living at the parental home?</i>
Family	% with children	<i>Do you have children?</i>

* % of young people that study, are employed, have left the parental home or have children over the total young people.

Table 2 Appendix. Variables included in the integrated typology of trajectories of transition.

Subtransition	Variable	Categories
Education	Instruction level	Compulsory or below, upper secondary, university
	Type of educational centre during the educational trajectory (except university)	Public or mostly public school, private- dependent schools (privately owned but state founded) or mostly so, combined
	Evaluation of studies	Very positive, more positive than negative, more negative than positive, very negative
Work	Age at which work become the individual's main activity	<19; 19-22; 23-26; >26 or has not worked
	Proportion of months in a job from 15 years old to current age	<25%; 25-50%; 51-75%; >75%
	Percentage of months with temporary contracts (/total months of employment)	<25%; 25-50%; 51-75%; >75%
	Being unemployed	At some point, never
	Professional trajectory	Always in high occupational categories, always in middle categories, always in low ¹⁶⁵

		categories, ascending mobility, descending mobility
	Difficulties making ends meet	Never, sometimes, often or always
Housing / Family	Age at leaving home	15-24; 25-29; 30-34; not yet
	Family status	Parental home, by him/herself, with partner and no children, with partner and children, shared housing, others

Table 3 Appendix. Typology of trajectories of transition by independent variables. Young people aged 30 to 34. Catalonia, 2012. Percentage.

Variable	Category	Type of trajectory							
		Working class	Post-compulsory precarious	Post-compulsory linear	University precarious	University linear	Late university	Living with parents	Total
Parents' highest level of instruction	Compulsory or below	60.6	55.6	48.5	42.7	23.7	34.2	52.8	44.3
	Upper secondary	32.3	27.3	20.8	29.3	37.1	30.9	20.8	29.1
	University	7.1	16.2	29.7	28.0	39.2	34.9	26.4	25.7
	Total	100	100	100	100	100	100	100	100
Parents' highest occupational category	Directive	7.9	4.3	14.7	10.8	8.6	15.9	3.7	10.2
	Professionals and tech.	10.2	26.1	21.1	34.9	35.5	35.1	14.8	25.9
	Middle qualified	66.9	64.1	60.0	33.7	53.8	43.7	72.2	55.3
	Elementary	15.0	5.4	4.2	20.5	2.2	5.3	9.3	8.6
	Total	100	100	100	100	100	100	100	100

Source: Catalan Youth Survey 2012 (General Directorate for Youth)

8. Resum global i discussió

8.1. Síntesi dels resultats

En aquesta secció s'ofereix un breu resum dels principals plantejaments i conclusions de cadascun dels articles que conformen aquesta tesi per compilació. En la següent secció es discutiran conjuntament els resultats.

Changing youth? Continuities and ruptures in transitions into adulthood among Catalan young people

El primer article es centra en analitzar les característiques de les trajectòries de transició a la vida adulta entre les persones joves a Catalunya en el darrer any de creixement econòmic previ a la crisi iniciada l'any 2008. Es pretenia esbrinar fins a quin punt s'estaven produint a Catalunya, en el marc del règim de benestar familista característic del sud d'Europa, les tendències de canvi en les trajectòries juvenils detectades a nivell europeu. La investigació es basa en una anàlisi de les dades de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya* corresponent a l'any 2007, que permeten estudiar les trajectòries educatives, laborals i familiars de les persones joves. L'anàlisi s'estructura al voltant d'una tipologia integrada de trajectòries de transició que permet aproximar-se als conceptes objecte d'anàlisi. En relació amb les hipòtesis formulades, es constata que:

- Les trajectòries de transició entre la joventut catalana continuen desenvolupant-se en bona part a partir dels patrons tradicionals, a partir d'estratègies conservadores que afavoreixen trajectòries lineals i una diversitat de trajectòries tipus força acotada. Tot i que les tendències observades a nivell europeu (allargament, trencament de la linealitat i reversibilitat) també es donen entre la joventut catalana, les trajectòries caracteritzades per aquests patrons no són dominants sinó que s'ha detectat una presència majoritària dels patrons tradicionals d'emancipació.
- Els factors estructurals de desigualtat segueixen exercint una forta influència sobre el tipus de trajectòria seguida per la persona jove, més enllà de la vivència subjectiva dels itineraris vitals i dels processos individuals de presa de decisió. Així doncs, independentment de la manera com les persones joves vivencien el seu procés d'emancipació i dels mecanismes a través dels quals arriben a la presa de decisions, l'anàlisi de les dades confirma la rellevància de l'estructura social en la configuració de les oportunitats transicionals de les persones joves.
- Les característiques del règim del benestar familista expliquen el manteniment d'aquest patró de transició, ja que tendeix prioritzar la

seguretat i afavorir l'espera en la presa de decisions. El tipus de règim de benestar és el que explica l'existència de diversos patrons transicional a nivell europeu. En el cas català, en un context de segmentació laboral per raó d'edat i de febles polítiques socials, el suport familiar esdevé cabdal per a la planificació de les trajectòries juvenils. Tot i això, aquest suport s'expressa de manera diferent en funció del tipus d'estratègia seguida per la persona jove i la seva família, i respon en bona part a les variables de desigualtat social.

A brute indicator for a NEET case. Genesis and evolution of a problematic concept and results from an alternative indicator

El segon article es centra en analitzar el fenomen de les persones que es troben en situació *NEET* (*Not in Education, Employment or Training*). Tant el concepte com els indicadors habitualment emprats per analitzar el fenomen són recents en les ciències socials i han estat objecte de controvèrsia des dels seus inicis. A partir d'una revisió crítica de l'anàlisi estàndard d'aquest fenomen, l'article construeix un indicador alternatiu a partir de les dades de l'*Enquesta de població activa* i analitza els seus resultats pel cas català. En relació amb les hipòtesis inicialment plantejades,

- Les operacionalitzacions estàndards del concepte *NEET* no s'ajusten amb precisió al seu significat original i generen uns resultats difícils d'interpretar que poden conduir a l'estigmatització del col·lectiu i al desenvolupament de programes d'intervenció deficients. Concretament, l'anàlisi crítica del concepte i indicadors estàndard han permès constatar que:
 - a) Trobar-se en situació *NEET* no està necessàriament vinculat al risc d'exclusió social, tot i que una part dels individus en aquesta situació s'hi troben. Efectivament, el concepte i la seva operacionalització estàndard inclouen joves en risc d'exclusió, però també situacions que són fruit d'una posició privilegiada o benestant, passant per un seguit de situacions intermèdies que no estan vinculades al risc d'exclusió social.
 - b) Una part de les intervencions adreçades al col·lectiu estan en part mal dissenyades ja que responen a una aproximació distorsionada del fenomen. D'una banda, existeixen problemàtiques associades al perfil del destinatari i a la qualitat i durada de l'*activació* perseguida pel programa; de l'altra, l'adopció d'una perspectiva

individualitzadora i culpabilitzadora de la problemàtica evita la formulació de polítiques socials i ocupacionals estructurals que podrien encarar la problemàtica de manera més eficaç.

- c) Les connotacions negatives del concepte i l'aproximació *victim blaming* a la problemàtica contribueixen a l'etiquetació i estigmatització del col·lectiu afectat i, per extensió, al conjunt del col·lectiu jove. En efecte, el cas català i espanyol evidencien com la utilització i difusió d'un concepte acadèmic pot contribuir a l'estigmatització de determinats col·lectius. Si bé l'etiquetació negativa del col·lectiu en situació *NEET* es produeix en tots els països en què es difon el concepte, la magnitud de les dades sobre les persones que es troben en aquesta situació en el cas de Catalunya i d'Espanya han conferit al fenomen una visibilitat especial.
- La delimitació del concepte *NEET* i de la seva operativització (*NEET-restringit*) han permès:
 - a) Constatar el caràcter minoritari del fenomen. Efectivament, les persones que es pot considerar que formen el "nucli dur" del col·lectiu tenen un pes molt menor respecte el grup resultant d'una definició laxa i heterogènia del fenomen.
 - b) Identificar un col·lectiu efectivament vinculat al risc d'exclusió social. El col·lectiu ha estat delimitat a partir d'excloure del concepte a totes aquelles persones que tenen una actitud activa respecte el treball i/o els estudis i es correspon amb un conjunt de persones vinculades al risc d'exclusió.
 - c) Constatar que els factors estructurals de desigualtat condicionen les probabilitats que té un individu de seguir una trajectòria marcada per trobar-se en situació *NEET-restringit*. Efectivament, les variables de desigualtat social condicionen les probabilitats d'estar en aquesta situació.
 - d) Mostrar que trobar-se en situació *NEET-restringit* no és un fenomen únicament ni típicament juvenil, ja que afecta a diferents segments de la població. El càlcul de les dades pel conjunt de la població ha mostrat com la majoria de persones que es troben en aquesta situació no són joves.
 - e) Mostrar que trobar-se en situació *NEET-restringit* no és un fenomen nou sinó que depèn, fonamentalment, de cicle en què es troba

l'economia i de la fortalesa de les polítiques socials i econòmiques. No es tracta, doncs, d'una problemàtica associada a les generacions joves actuals i no respon a les seves característiques personals sinó que està vinculada a l'evolució de l'economia i de les oportunitats que la societat ofereix a les persones en cada moment.

The impact of the economic crisis on youth trajectories. A case study from Southern Europe

El tercer article analitza l'impacte de la crisi sobre els patrons de transició que segueixen les persones joves a Catalunya. Concretament, analitza fins a quin punt la crisi econòmica actual ha alterat l'extensió, trencament de la linealitat, reversibilitat i diversificació de les trajectòries juvenils. Per fer-ho utilitza les dades de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya* corresponent als anys 2007 i 2012 i analitza els canvis produïts en els patrons de transició entre un moment i l'altre. L'article pretén contribuir al debat sobre la naturalesa dels canvis experimentats en les trajectòries juvenils a nivell europeu en les darreres dècades. En relació amb les hipòtesis plantejades, es constata que:

- La crisi econòmica i la reducció de la despesa social estan provocant un major pes de la família d'origen en la provisió de recursos a partir dels quals les persones joves realitzen la transició a la vida adulta. Efectivament, els canvis produïts impliquen un major paper de la família d'origen en el suport a les transicions juvenils, suport que abans de la crisi ja era un tret característic de la societat catalana. Com a conseqüència de les dificultats experimentades per les persones joves en la planificació i execució del seu procés d'emancipació s'ha produït un reforç dels patrons tradicionals de transició. Les persones joves, amb el suport de les seves famílies, han optat en major mesura per estratègies conservadores en què alguns patrons habituals abans de la crisi han caigut en desús. El major pes d'aquestes estratègies, i la seva plasmació diferenciada en funció de les expectatives i recursos de cada família, reforça la reproducció de les desigualtats socials en el marc d'un règim de benestar familista.
- La consolidació d'estratègies individuals i familiars conservadores es reflecteix en un major allargament de la joventut i en un reforç de les trajectòries lineals, no-experimentals. No s'ha constatat la desaparició dels patrons d'emancipació caracteritzats per la no-linealitat sinó un desplaçament de la població jove envers els patrons més tradicionals. Paral·lelament, s'ha pogut observar una major reversibilitat en les

trajectòries, circumstància vinculada als retorns a estadis anteriors produïts durant els primers anys de la crisi i a la major presència d'aquest fenomen en un context de crisi, a pesar de l'aposta majoritària per una estratègia d'emancipació conservadora.

8.2. Discussió dels resultats

Tal com s'ha explicat en els apartats 2.1 i 3.2, des d'una perspectiva institucionalista s'entén que les persones joves, com tots els individus, despleguen la seva agència gràcies als recursos familiars i a les oportunitats que obren les polítiques públiques. Els recursos familiars i les polítiques socials els permeten desplegar unes determinades estratègies i alhora estrenyen el seu marge d'acció. Mentre que els recursos condicionen clarament l'agència (a Catalunya molt més que als països centre-europeus i escandinaus), l'aprofitament de les oportunitats també depèn del coneixement que en tinguin. Des d'aquest punt de vista prenen sentit tant l'anàlisi de les transicions com de les identitats i les cultures juvenils i es pot trobar un terreny comú per a la seva articulació conjunta. En les properes pàgines, i a partir d'aquest plantejament, farem algunes reflexions relacionades amb els resultats dels diferents articles de la tesi i de la seva consideració conjunta.

8.2.1. Fal·làcies epistemològiques de la modernitat avançada

En el seu clàssic estudi sobre la influència dels factors estructurals sobre les trajectòries de les persones joves, Furlong i Cartmel (1997) empen aquesta expressió (la *fal·làcia epistemològica de la modernitat avançada*) per referir-se a un tret fonamental de les societats contemporànies: la vivència aïllada (individualitzada) de l'efecte d'unes estructures socials invisibilitzades però perfectament vigents. Tot i que els autors es refereixen explícitament a la manera com les persones entenen i expliquen les seves vides, l'expressió també suggereix que aquesta explicació parcialment equivocada no només es produeix a nivell social sinó també a nivell sociològic. En aquest apartat repassarem algunes de les fal·làcies (socials i/o sociològiques) sobre la joventut analitzades, amb més o menys profunditat, al llarg d'aquesta tesi.

La dissolució del pes de l'estructura social

Com no podria ser d'altra manera, la primera fal·làcia a la que ens hem de referir és l'original. Al llarg d'aquestes pàgines hem pogut constatar dos fets que exemplifiquen de forma contundent les limitacions de determinades interpretacions del fenomen de la individualització.

La primera constatació és l'existència d'uns determinats patrons de trajectòries de transició a la vida adulta entre la joventut catalana. La diversitat no és en absolut la característica fonamental de la manera com les persones transiten per l'etapa de la joventut. Lluny de trobar-nos amb una realitat marcada per una extensa diversificació de les trajectòries *tipus*

seguides per la joventut, hem identificat un número relativament baix de patrons de transició. En les pàgines precedents s'ha explicat com existeix un cert consens sobre el fet que en el passat hi havia un número reduït de trajectòries (principalment, l'obra i la de classe mitja) que alhora es podien subdividir en funció del gènere; a aquests patrons caldria afegir-hi les trajectòries marcades per l'exclusió i la pobresa. Les set trajectòries identificades per a la Catalunya actual no s'allunyen excessivament d'aquestes xifres, tot i que certament introdueixen elements nous i característics de les societats contemporànies (p.e., les trajectòries universitàries precàries o les trajectòries universitàries tardanes). Tot i això, els diferents patrons identificats en les dues tipologies elaborades delimiten amb força concisió set maneres concretes de transitar per la joventut en la Catalunya actual. La imatge resultant ens allunya d'un context marcat per la diversificació i individualització de les trajectòries juvenils i ens recorda que la societat segueix configurant un determinat tipus de trajectòries base que els individus tendeixen a seguir de manera majoritària.

La segona constatació és que les variables de desigualtat social condicionen amb força les possibilitats que un individu segueixi un o altre tipus de trajectòria. I, lògicament, no totes les trajectòries són igual de còmodes ni condueixen a unes situacions i posicions socials idèntiques. Es tracta de trajectòries d'enclassement social (Casal, 1996) en què l'origen social, el gènere i la nacionalitat configuren unes determinades posicions de partida que condicionen les posicions de destinació. Així, no només constatem l'existència d'un número reduït de trajectòries juvenils tipus sinó que també hem pogut veure com les probabilitats de seguir un o altre tipus de trajectòria no són aleatòries sinó que depenen, en bona part, de les variables de desigualtat.

L'anàlisi del fenomen *NEET* reforça aquestes conclusions, ja que la delimitació i mesura d'un concepte més precís ens ha permès constatar que, efectivament, les probabilitats de trobar-se en aquesta situació (ara ja sí estretament vinculada amb el risc d'exclusió) també depenen de les característiques socials de l'individu. Novament, el gènere i la nacionalitat esdevenen predictors importants de les possibilitats de trobar-se en situació *NEET-restringit*.

La revisió de les anàlisis del discurs sobre el fenomen *NEET* i dels programes d'intervenció adreçats a aquest col·lectiu també han evidenciat els lligams entre el discurs (social i sociològic) de la individualització i els processos de culpabilització de les víctimes de les problemàtiques socials. Tot i que l'expressió *victim blaming* és controvertida (etiquetar com a "víctima" a les persones que es troben en determinades situacions també és

estigmatitzador), el cert és que el discurs sobre la individualització tendeix a responsabilitzar l'individu de la problemàtica social que està vivint. En el cas genèric de les trajectòries juvenils, el discurs de la individualització aïlla les persones joves i responsabilitza les seves famílies de donar-los els recursos necessaris per a la seva emancipació. Les dificultats, fracassos o frustracions s'entenen en clau individual i es dificulta així l'articulació de mecanismes de solidaritat, siguin privats o públics. En el cas concret de les trajectòries seguides per les persones joves en situació *NEET*, el fet que els programes d'intervenció es focalitzin en la *capacitació* de l'individu més que no pas en la generació de recursos socials i econòmics que estimulin la seva inserció sociolaboral no només propicia l'escàs èxit d'aquestes intervencions sinó que, en darrera instància, responsabilitza la persona jove d'aquest fracàs.

El *missing middle* en la sociologia de la joventut

S. Roberts (2011) fa servir l'expressió *missing middle* per referir-se, des del seu punt de vista, a l'excessivament polaritzada imatge de la joventut resultant de les anàlisis sociològiques sobre la qüestió. Segons Roberts, bona part de les recerques sobre joventut (especialment les relacionades amb l'anàlisi sobre les transicions) tendeixen cap a la dualització, del seu plantejament, del llenguatge emprat i de les conclusions a les que s'arriba. La concentració dels estudis sobre la joventut en la dicotomia *privilegiats / exclosos* ha generat un seguit d'aportacions interessants però no ha permès observar el que ocorre en una part important (per Roberts majoritària) de la joventut. Aquest grup constituïria el *missing middle* de la sociologia de la joventut i la seva exclusió de bona part de les recerques no permetria assolir una comprensió holística dels processos de transició a la vida adulta entre la joventut contemporània.

Certament, aquesta tesi parteix en bona part del dualisme que ha caracteritzat aquest camp d'estudis en les darreres dècades. La utilització d'aquest plantejament polaritzat respon a què a través de l'anàlisi de les transicions juvenils s'han concretat debats i qüestions cabdals per al conjunt de les ciències socials. Al llarg del marc teòric s'han explicat les discussions en el camp de la joventut al voltant de la naturalesa dels canvis detectats a nivell europeu en les trajectòries juvenils. La tendència a l'extensió, trencament de la linealitat, reversibilitat i diversificació dels patrons de transició ha estat interpretada, en funció de la perspectiva teòrica i analítica de l'autor, com una expressió de la millora de les oportunitats de les persones joves en un context general de creixement econòmic o com una disminució de les mateixes en un context de vulnerabilitat. L'anàlisi sistemàtica de les diverses investigacions realitzades permet concloure que una part de la joventut,

aquella que disposa de majors oportunitats, ha pogut construir-se biografies a mida i alliberar-se, en part, de les predeterminacions dels patrons tradicionals d'emancipació; mentre que una altra part de la joventut, la menys afavorida, s'ha vist abocada a nous patrons de transició marcats per la vulnerabilitat, com a conseqüència de l'afebliment de les polítiques socials i de la creixent segmentació, en part per raó d'edat, del mercat de treball. Els resultats d'aquesta tesi mostren l'existència de diversos tipus bàsics de trajectòries d'emancipació, uns marcats per la comoditat en la transició i un enclavament social benestant, i d'altres marcats per les dificultats en la trajectòria i la vulnerabilitat en la posició resultant. Els resultats també mostren que una part de les tendències de canvi detectades a nivell europeu es poden relacionar, pel cas català i en el context de la crisi actual, amb una disminució de les oportunitats de les persones joves (és el cas de l'allargament de la joventut i la reversibilitat de les trajectòries); però que d'altres tendències de canvi poden estar relacionades amb un context de majors oportunitats, ja que en un context de crisi han tendit a disminuir (és el cas de les trajectòries no lineals, que podrien respondre al patró de les "biografies a mida").

No obstant això, al llarg d'aquesta tesi també s'ha pogut constatar la importància dels segments centrals de la joventut, o si més no de les trajectòries juvenils. En primer lloc, els resultats de les dues tipologies de trajectòries de transició evidencien l'existència d'uns patrons que no poden ser ubicats en un o altre bàndol de la polarització. És el cas, p.e., de les trajectòries mitjanes estables o, fins i tot, de les trajectòries precàries. Unes estarien més a prop de les trajectòries benestants, sense arribar-hi; i les altres de les trajectòries d'exclusió, sense caure-hi. El focus en les elits i/o en els exclosos sovint fa oblidar aquestes capes intermèdies en què les oportunitats (d'ascens social) es barregen amb els riscos (d'exclusió) i que, formant part de la "normalitat" juvenil, també protagonitzen transformacions en les trajectòries juvenils. En segon lloc, l'anàlisi del col·lectiu en situació *NEET* també ha evidenciat que el segment en risc d'exclusió detectat en base a aquest indicador és inferior a l'estipulat per la conceptualització i mesura habitual del fenomen. La construcció de l'indicador *NEET-restringit* ha mostrat com el col·lectiu de persones joves que podrien tenir una actitud de rebuig envers el treball i/o els estudis és una reduïda minoria dins del grup de joves. Certament, existeixen altres indicadors que mostren com la població jove en risc d'exclusió és un segment important del conjunt de les persones joves: la taxa d'abandonament escolar prematur, la taxa de pobresa, la taxa d'atur o la taxa d'atur de llarga durada mostren com, en el context actual de crisi econòmica, són diverses les formes d'exclusió (educativa, monetària o laboral, p.e.) que afecten a segments no minoritaris de les persones joves. Ara bé, la construcció i mesura de l'indicador *NEET-*

restringit ha mostrat com, si més no respecte el que podríem anomenar “exclusió motivacional respecte l’activitat”, el col·lectiu jove afectat és molt més minoritari del que es podria pensar a partir de la conceptualització i mesures habituals del fenomen.

En definitiva, tot i que en el camp de l’anàlisi de les trajectòries juvenils és pertinent observar el que ocorre en els extrems per tal de poder copsar processos generals de transformació social, l’anàlisi del col·lectiu central no només és pertinent per tal d’assolir una comprensió global de qüestions que afecten les persones joves sinó que també facilita l’aproximació dels mateixos processos de transformació social que sovint pretenen observar-se estudiant les posicions benestants o d’exclusió.

El fals binari

Anteriorment ja s’ha explicat una altra polarització característica del camp d’estudis de la joventut (Woodman, 2009; Furlong *et al.*, 2011). D’una banda, la tradició dels estudis culturals (anàlisi de les cultures juvenils, del consum i producció culturals, etc.) ha tendit a prioritzar tècniques d’anàlisi qualitatives aplicades a contextos locals i durant períodes puntuals. Aquesta tradició ha estat criticada per fer un èmfasi excessiu en l’agència de les persones joves. Des d’aquesta perspectiva s’ha tendit a ignorar el pes de l’estructura social i a considerar que els canvis en les identitats i narratives de les persones joves reflectien necessàriament canvis en els factors estructurals. De l’altra banda, la tradició d’anàlisi de les transicions juvenils ha tendit a prioritzar tècniques d’anàlisi quantitatives aplicades a contextos regionals i estatals durant períodes amplis. Aquesta tradició ha estat criticada per fer un èmfasi excessiu en el pes de les estructures i institucions socials en la determinació de les trajectòries individuals i per ignorar els mecanismes a través dels quals les persones joves interpreten i reaccionen davant d’aquests factors.

Furlong *et al.* qüestionen algunes de les investigacions (Brannen i Nilsen, 2002; Lehmann, 2004) que han intentat trobar un terreny intermedi (*middle ground*) entre ambdós plantejaments:

“The problem with finding a ‘middle ground’ between youth transitions and youth cultures is that approaches often remain trapped within a conceptual model that distinguishes between structural, historically specific conditions and young people’s subjective experience of the times in which they live. Theories of identity, from Bourdieu’s concept of habitus to concepts of multiple, ‘iterable’ identities that are always made and remade through processes of repetition and change (Butler, 1993), challenge this dichotomy. ‘Agency’ is always ‘bounded’ by the possible subject positions

within a specific historical context. The project of understanding change (or transition) at both the social and personal level requires a new formulation that transcends this dichotomy” (Furlong *et al*, 2011: 360).

La perspectiva institucionalista adoptada en aquesta tesi permet, si es desenvolupa plenament una investigació basada en aquests plantejaments, analitzar la interacció entre els processos de canvi globals, els filtres institucionals propis de cada estat (inclosos els dispositius culturals imperants) i les persones joves i les seves famílies. L’anàlisi de la construcció individual de la biografia de les persones joves implica tenir en compte els diferents i canviants dispositius institucionals que condicionen les transicions juvenils. Certament, aquesta tesi s’ha basat únicament en l’anàlisi de dades estadístiques secundàries, de caràcter exclusivament objectiu, i no ha utilitzat o generat dades qualitatives sobre les interpretacions que donen les persones joves i les seves famílies als fenòmens socials i les lògiques a partir de les quals hi reaccionen. No obstant això, la constatació que les estratègies de les persones joves i de les seves famílies s’ajusten amb celeritat a les oportunitats i a les amenaces d’un context canviant reforça la idea que agència i estructura són indistingibles. L’anàlisi conjunta de les diverses subtransicions juvenils, que ha permès analitzar les interaccions que s’articulen entre elles, reforça encara més aquest plantejament.

Unes problemàtiques específicament juvenils

Alguns dels resultats d’aquesta tesi també evidencien fins a quin punt l’anàlisi aïllada de les persones joves és un desencert teòric i analític. L’exemple més clar del que diem és la desconstrucció realitzada del concepte *NEET*. Aquest exercici ha permès constatar, en primer lloc, que una etiqueta que en el cas de Catalunya i l’estat espanyol s’aplica al conjunt de les generacions joves (“generació ni-ni”) podria ser apropiada, com a molt, per a una petita part del col·lectiu; i, en segon lloc, que aquesta problemàtica també es troba present entre els col·lectius de més edat, és a dir, que no es tracta d’un fenomen juvenil. L’anàlisi dels canvis en les trajectòries de transició de les persones joves abans de la crisi i després de la crisi també ha mostrat la sensibilitat de la població jove a les transformacions globals i al seu impacte sobre els filtres institucionals que possibiliten unes determinades biografies. És a dir, s’ha mostrat fins a quin punt les estratègies individuals i familiars de les persones joves estan condicionades pel conjunt de recursos que ofereix la societat en cada moment.

Aquests exercicis permeten observar fins a quin punt estan consolidats determinats estereotips sobre les persones joves, no només entre els mitjans de comunicació i la societat civil, sinó també entre els *policy makers* i,

sobretot, la pròpia comunitat científica (París *et al*, 2006). Sovint es vinculen les estratègies juvenils amb unes suposades característiques intrínseques de la població jove relacionades amb contravalors com l'*ociositat* (Hollands, 2001), especialment amb la joventut sud-Europea (Nico, 2014). El cas del fenomen *NEET* és molt clar amb relació a això que expliquem, ja que es tracta d'un concepte generat per les administracions i recollit, consolidat i ampliat acríticament per la recerca social. A l'article n. 2 d'aquesta tesi ja s'ha explicat com la delimitació del concepte al col·lectiu juvenil s'ha fet sense cap anàlisi empírica prèvia ni cap justificació teòrica, i això no ha impedit la seva adopció per organismes internacionals i la formulació d'intervencions específicament adreçades a aquest col·lectiu. El cas dels *NEET* és un exemple diàfan del paper que poden jugar les ciències socials en l'estigmatització de determinats col·lectius.

Més subtil és, però, la presència d'estereotips i prejudicis en la perspectiva institucionalista emprada en aquesta tesi. El necessari objectiu d'analitzar la interacció entre els patrons culturals i les oportunitats materials imperants en cada societat i la seva incidència sobre la formulació de les estratègies d'emancipació de les persones joves pot articular-se a partir dels estereotips dels investigadors. La pròpia recerca de Van de Velde (2008a i 2008b), profusament citada en aquest estudi, en partir d'una estratègia comparativa necessàriament simplificadora (tal com admet la pròpia autora) acaba oferint una sola imatge dels patrons emancipatoris dels joves de cada país, que en bona part es corresponen amb els estereotips sobre els valors culturals de cada societat. Així, més que identificar estratègies semblants en els diferents països i analitzar el diferent pes que tenen, Van de Velde acaba oferint una sola resposta a processos que, com els resultats de la nostra tesi evidencien, són intrínsecament diversos.

Aquests exemples mostren fins a quin punt és difícil trencar amb alguns vicis fundacionals de la tradició sociològica d'estudi de la joventut, que en part neix arran del xoc provocat per l'aparició de les anomenades "tribus urbanes" i dels *pànics morals* associats a uns comportaments juvenils emergents. En el camp d'estudi de la joventut encara hi podem trobar una interacció distorsionadora entre els missatges dels mitjans, les alarmes socials, les intervencions públiques i, malauradament, la recerca social.

8.2.2. La utilitat (o no) d'algunes perspectives

La perspectiva transicional i el concepte de joventut

Els resultats d'aquesta tesi també han evidenciat les problemàtiques associades al concepte de joventut entès com una transició. D'una banda, hem pogut constatar que per a bona part l'assoliment de determinades

situacions considerades com a marcadors de superació de la joventut (com l'emancipació domiciliar, p.e.) es posposen fins a edats avançades. Aquest fet estaria distorsionant el concepte de joventut entès com una transició i donaria força als plantejaments que la conceptualitzen com una etapa fonamental del curs de vida típic en les societats occidentals actuals. No obstant això, la durada de la joventut canvia en funció del moment històric i períodes d'allargament com l'actual sovint són precedits o van seguits de períodes d'escurçament. Miret (2009), p. e., detecta una important variació en l'assoliment de determinades fites al llarg de la seva anàlisi històrica de les trajectòries laborals i domiciliàries de les persones joves, sense trobar-hi un patró definit cap a l'allargament o l'escurçament. Els resultats d'aquesta tesi són un exemple més de la importància del període econòmic en la configuració de les transicions juvenils.

Ara bé, més enllà de l'endarreriment de determinades fites, el resultat de la tesi il·lustren l'important pes de la reversibilitat en les trajectòries. És a dir, l'assoliment d'una determinada situació (com l'estatus d'emancipat o d'assalariat fix) sovint no evita el retorn a la situació de partida. Aquesta circumstància està lligada amb la precarietat i vulnerabilitat de bona part de les transicions juvenils i de les posicions a què aquesta condueix. La reversibilitat s'explica en un context en què els "assoliments" són momentanis, parcials, precaris. L'anàlisi del cas català ha mostrat la vulnerabilitat de bona part de les trajectòries seguides per les persones joves i qüestiona el concepte mateix de transició, en desdibuixar-se la idea d'una posició de destinació estable:

"In this context, the limitations of the term 'transition', as traditionally used, become more obvious as clear end points in the process of becoming an adult are increasingly difficult to identify. Indeed, in contexts where jobs, family responsibilities and independent forms of residence have become elusive for sections of the population, we may begin to ask 'transition to what?' In these new circumstances, the temporal space that marks youth and young adulthood cannot be fully understood using metaphors like transition or trajectory that convey images of journeys that may be differentiated by factors like social class and gender, but not adequately differentiated by culture and varied interpretation (Furlong *et al*, 2011: 362).

En el passat, la clara diferenciació de les etapes de la vida va originar l'estudi de les trajectòries de les persones al llarg del cicle vital. És responsabilitat de la sociologia de la joventut, doncs, l'articulació d'un nou marc teòric i analític que faciliti l'estudi de les trajectòries vitals en un context de difuminació d'aquestes etapes. No obstant això, si més no en l'actualitat, la perspectiva transicional evidencia la vulnerabilitat en el procés

i els resultats de moltes transicions i això permet ressaltar les fortes desigualtats intergeneracionals característiques de les societats sud-europees contemporànies.

La perspectiva holística en l'estudi de les transicions

Una de les aportacions d'aquesta tesi ha consistit en l'anàlisi integrada de les diferents subtransicions en què tradicionalment s'ha dividit l'estudi de la joventut. L'anàlisi d'aquestes subtransicions tendeix a fer-se de manera separada. Sovint, p.e., les trajectòries educatives i laborals de les persones joves s'estudien per separat; quan s'analitzen conjuntament, tendeix a fer-se de manera separada de les trajectòries domiciliàries i de les trajectòries familiars. Un dels objectius d'aquesta tesi era la d'analitzar conjuntament aquests diferents aspectes per tal d'aconseguir una visió global de la transició a la vida adulta. Tot i les limitacions en l'anàlisi realitzada, que es comentaran en el següent apartat, aquest exercici ha estat en bona part reeixit i ha permès constatar com les diferents subtransicions s'influencien les unes a les altres i la incidència de determinats esdeveniments en la configuració de les oportunitats vitals de les persones joves. Així, a costa de perdre precisió en els processos detallats de cadascuna de les subtransicions, la perspectiva holística adoptada en part d'aquesta tesi ha permès assolir una mirada esclaridora, per sintètica, dels processos que caracteritzen la transició a la vida adulta en la Catalunya actual, i de com la crisi econòmica ha afectat diversos aspectes de bona part de la vida de les persones joves.

8.2.3. Catalunya i Europa: unes polítiques per a què?

Els resultats de la tesi també han evidenciat les dificultats de les persones joves per realitzar les seves transicions en un règim de benestar familista com el català. De manera succinta, en el cas català es dona una combinació dels següents elements:

- Unes polítiques socials febles, de caràcter contributiu i adreçades, principalment, a la gent gran.
- Un mercat de treball segmentat, en què les noves generacions estan clarament sobrerepresentades en les pitjors ocupacions (i en l'exclusió laboral).
- Unes famílies marcades per les desigualtats en els seus recursos, generades per un mercat de treball segmentat i unes polítiques públiques febles i contributives.

Els resultats de la tesi han servit per confirmar el feble paper de les polítiques socials en la dotació d'oportunitats per a les persones joves. Certament, a diferència de les polítiques que més afecten les persones grans (pensions i sanitat, de caràcter contributiu), bona part de les polítiques que més directament afecten les persones joves tendeixen a tenir un caràcter universal (educació o algunes polítiques actives d'ocupació) o un accés determinat per la situació de necessitat (com altres polítiques actives, les beques o l'habitatge de protecció oficial). L'accés a les prestacions per desocupació i la seva quantitat i durada potser són l'excepció més important a aquesta lògica, i efectivament responen a un caràcter contributiu. Per tant, més que un problema de la universalitat de determinades polítiques, existeix un problema en la dotació pressupostària tant de les polítiques universals com de les d'accés marcat per la necessitat, ja que, pel que fa a les darreres, bona part dels potencials beneficiaris no hi tenen accés per manca d'oferta.

Tot i això, és cert que part de les deficiències en les polítiques adreçades a les persones joves no responen a la seva dotació sinó al seu disseny. D'una banda, algunes polítiques (com la desgravació per a la compra d'un habitatge), nominalment adreçades a una determinada problemàtica (l'accés a l'habitatge, principalment entre les persones joves), tenen un altre objectiu (l'estímul de la demanda) i per tant poden arribar a ser fins i tot contràries a la seva pretensió teòrica (dificultant l'accés a l'habitatge a través de l'encariment dels preus). D'altra banda, el disseny de determinades polítiques adreçades específicament al col·lectiu jove sovint ha amagat altres interessos i ha acabat perjudicant al col·lectiu. L'exemple més evident són algunes de les reformes del mercat de treball, que sovint han inclòs la creació de modalitats de contractes de treball específicament adreçats a les persones joves i que han servit per consolidar la segmentació del mercat de treball i la vulnerabilització del col·lectiu jove.

Més enllà d'aquestes consideracions, la situació de vulnerabilitat d'una part molt important de les persones joves i la seva dependència de la família d'origen reflecteix el fracàs de les polítiques de joventut per facilitar les seves transicions. A nivell europeu, en els estats on la joventut té una situació de menys vulnerabilitat que a Catalunya les polítiques de joventut tendeixen a articular-se a partir de dos grans models: d'una banda, trobem els estats (com Alemanya) en què les polítiques de joventut (les realitzades per l'organisme explícitament responsable d'aquestes polítiques) són una part important de les polítiques socials. En el cas alemany, per exemple, les polítiques actives ocupacionals o l'assistència social formen part d'aquestes polítiques. D'altra banda, hi ha els països (com Suècia) on les polítiques de joventut es focalitzen en l'àmbit tradicional d'aquestes polítiques (el lleure educatiu i la dinamització participativa) i deixen en mans de les polítiques

universals l'atenció a les necessitats transicionals de les persones joves. En el model català, comú també a d'altres CCAA, uns organismes amb una mínima dotació pressupostària són els responsables d'intentar coordinar les actuacions d'altres organismes governamentals que financen, dissenyen i executen les actuacions adreçades a les persones joves. A més, han de fer-ho sense disposar d'instruments legislatius que els confereixi un paper rellevant en la validació d'aquestes actuacions. El model català també suposa l'aplicació a nivell local d'aquests mecanismes de coordinació. Catorze anys després del seu disseny inicial, el model vigent de les polítiques de joventut ha demostrat abastament la seva incapacitat per donar resposta a les necessitats de les persones joves.

Finalment, els resultats de la tesi evidencien que la incertesa econòmica provocada per la crisi afecta els joves per diverses bandes, no tan sols a través del mercat de treball, i afecta a persones procedents de diversos estrats socials. En aquest sentit, es fa necessari articular un disseny alternatiu de les polítiques socials que permeti donar resposta a unes necessitats d'intervenció transversals i adreçades a col·lectius en situacions i amb recursos clarament diferenciats, tot i que caracteritzats per la vulnerabilitat i el risc d'exclusió.

9. Conclusions

En aquest breu apartat conclusiu ressaltarem algunes de les limitacions d'aquesta tesi i suggerirem futures línies de recerca basades en les aportacions del treball realitzat.

Plantejament global

En el capítol introductori ja s'ha comentat el context en què s'ha realitzat aquesta tesi. Com s'ha dit, els diferents articles que la conformen estan vinculats amb recerques, activitats i necessitats de l'Observatori Català de la Joventut. Certament, en l'aspecte no estrictament acadèmic aquest pot ser considerat un valor afegit de la tesi, ja que sovint les investigacions realitzades en el marc universitari tendeixen, tot i que cada cop menys, a respondre a lògiques acadèmiques no necessàriament relacionades amb els interessos i les necessitats d'intervenció de les administracions públiques. En aquest sentit, els treballs d'aquesta tesi han estat estretament vinculats a les activitats d'un observatori directament vinculat a l'administració autonòmica i, en aquest sentit, cal valorar el fet que el plantejament, desenvolupament i utilització de les recerques que la conformen han respost a necessitats d'intervenció públiques. Aquesta voluntat de relacionar la tesi amb les activitats i àmbits d'actuació de l'observatori és un dels motius pels que es va decidir fer una tesi per compilació d'articles.

Aquestes dues circumstàncies es troben al darrera d'una de les limitacions més evidents de la tesi: la manca d'un plantejament global únic del que es desprengui un fil conductor que orienti cadascun dels diferents aspectes de la recerca. Així, tot i que la diversitat de temàtiques tractades també és un element d'interès de la tesi, el cert és que aquesta es pot dividir en dos blocs diferenciats: l'anàlisi de les trajectòries juvenils (abans de la crisi i abans i durant: articles 1 i 3) i l'anàlisi del fenomen *NEET*. Certament, hi ha connexions clares entre ambdós blocs, tal com s'ha evidenciat en el marc teòric: l'anàlisi del conjunt de les trajectòries juvenils ha constatat l'existència de trajectòries d'exclusió i vulnerabilitat, temàtica central de l'article sobre el fenomen *NEET*. No obstant això, aquest darrer article no es basa únicament en l'anàlisi d'aquest col·lectiu sinó que també es fonamenta en una desconstrucció del concepte i de l'indicador habitualment emprat per mesurar-lo, de manera que la interconnexió entre ambdós blocs no és tan directa com podria esperar-se. Tot i això, ens ha semblat imprescindible fer aquest exercici de crítica del concepte abans de començar a analitzar un fenomen a partir dels prejudicis que creiem haver demostrat que l'envolten.

Perspectiva comparada

Aquesta tesi també respon a una doble aspiració que ha generat tensions no resoltes. D'una banda, es pretenia analitzar en detall les trajectòries de

transició de les persones joves a Catalunya. De l'altra, es volia observar l'encaix d'aquests resultats en el marc de les trajectòries juvenils europees. L'assoliment dels dos objectius no ha estat resolt del tot, ja que per qüestions tècniques i metodològiques són objectius no plenament compatibles. Tal com s'ha esmentat en l'apartat anterior, l'anàlisi comparada implica, en major o menor grau, una pèrdua de detall en l'anàlisi dels casos comparats. Algunes de les principals recerques comparades de les trajectòries juvenils a diferents estats europeus ofereixen una perspectiva força reveladora d'alguns processos i de les diferències entre els patrons majoritaris d'emancipació; però la seva mirada global perd detalls importants per entendre la complexitat del fenomen estudiat i, en part, contribueix a la construcció i assentament de prejudicis culturals. En aquest sentit, s'ha volgut que l'objectiu prioritari d'aquesta tesi fos una anàlisi detallada, des d'una perspectiva integrada, de les trajectòries desenvolupades per les persones joves a Catalunya. Creiem que el detall de l'observació realitzada ha generat uns resultats interessants que han aconseguit mostrar, efectivament, la complexitat del fenomen i les limitacions d'una perspectiva excessivament simplificadora.

No obstant això, la prioritització d'aquesta anàlisi detallada (i la consegüent selecció de la font de dades) ha comportat que la contextualització del cas català dins d'Europa no s'hagi pogut contrastar empíricament sinó que s'hagi hagut de basar en recerques realitzades per altres autors. En aquest sentit, la utilització de diverses recerques comparades sobre la influència dels règims de benestar sobre les trajectòries d'emancipació ha tingut un paper fonamental en aquesta tesi i en la vinculació dels resultats obtinguts a Catalunya amb els europeus. Es tracta d'un encaix, doncs, teòric, però creiem que realitzat amb prou cura. Complementàriament, l'anàlisi de la concreció a Catalunya de les tendències de canvi detectades a nivell europeu sí que pot considerar-se plenament com un estudi de cas. Aquest article (el tercer) mostra l'articulació d'aquestes tendències en un territori determinat (Catalunya) en un context determinat (abans-durant la crisi) i aporta informació rellevant sobre la naturalesa d'aquestes tendències.

De cara a futures línies de recerca, seria interessant realitzar una recerca amb un plantejament intermedi, amb una comparativa dels diferents tipus de trajectòries seguides per les persones joves a diferents estats europeus. Certament, no existeix cap font estadística a nivell català que permeti fer-ho, però a nivell estatal es poden trobar algunes fonts que possibilitarien aquesta aproximació. L'interès d'una recerca així creiem que consistiria en identificar els principals tipus de trajectòries presents en cada país i comparar-los, quantitativament, amb els trobats en d'altres països, per tal de

fer èmfasi no només en les diferències sinó sobretot (com a aportació fonamental) en les similituds i en allò que les genera.

Vinculació explícita entre polítiques socials i trajectòries juvenils

Relacionat amb això, també hauria resultat d'interès assolir una explicació més completa sobre la influència de les polítiques socials sobre les trajectòries juvenils. Dels tres agents de provisió de benestar, aquest ha estat el menys analitzat en el treball realitzat. D'una banda, l'anàlisi del paper de la família és en bona part indestruïble de l'anàlisi de les trajectòries juvenils, ja que aquestes consisteixen, precisament, en el procés de superació de la dependència de la família d'origen. Al llarg de la tesi s'ha pogut observar el diferents rols que juguen els diferents tipus de famílies d'origen en l'articulació de les estratègies d'emancipació de les persones joves. D'altra banda, el paper del mercat, principalment del mercat de treball, també ha format part intrínseca de l'anàlisi, ja que una de les subtransicions analitzades ha estat la laboral.

Així doncs, l'Estat ha sigut l'agent proveïdor de benestar menys present en l'anàlisi realitzada de les trajectòries juvenils. En l'elaboració de les tipologies de trajectòries s'han tingut en compte algunes variables (com la modalitat de centre educatiu) relacionades amb les polítiques socials, però, tal com s'ha dit en l'apartat anterior, l'anàlisi del paper de l'estat del benestar s'ha fet a partir de relacionar els resultats generats sobre les trajectòries juvenils amb el coneixement teòric previ (altament contrastat i consolidat, d'altra banda) sobre les característiques de les polítiques socials i l'estat del benestar a Catalunya i Espanya. La vinculació entre unes trajectòries marcades per l'allargament i la vulnerabilitat amb unes polítiques socials febles, de caràcter contributori i principalment adreçades a les persones grans no es pot considerar un resultat sorprenent ni, tampoc, qüestionable. En aquest sentit, el que hauria estat interessant és analitzar la incidència de determinades actuacions públiques (com les beques, l'habitatge de protecció social o les prestacions per desocupació) en la configuració de les trajectòries juvenils; concretament, en com ajuden (o no) a superar determinades dificultats o a prendre decisions estratègiques en la vida de les persones joves. Aquest és sens dubte un aspecte que la tesi no ha abordat i que bé valdria la pena que s'analitzés en detall en futures investigacions.

Anàlisi detallat de seqüències

Tal com s'acaba de dir, un dels objectius fonamentals de la tesi era l'anàlisi detallada de com les diferents subtransicions juvenils conformen una determinada trajectòria. Ens semblava una aportació interessant de la tesi

proporcionar aquesta mirada global a les transicions, sovint analitzades des d'un determinat camp (laboral, educatiu, etc.). Tot i això, aquest objectiu només s'ha pogut assolir parcialment. Certament, els articles 1 i 3 ofereixen una mirada conjunta a les trajectòries juvenils que permet observar la interacció entre les diferents subtransicions. Per exemple, el cas de les *trajectòries universitàries precàries* mostra la interacció entre la trajectòria educativa (universitària, en aquest cas), la laboral (marcada per la no "rendibilització", en termes de salari i estabilitat, de la inversió educativa realitzada) i la domiciliària i familiar (marcada per l'endarreriment d'ambdues, circumstància probablement deguda a les dificultats en l'àmbit laboral). A més a més, l'anàlisi ha permès constatar que les persones joves que han seguit aquestes trajectòries provenen d'estrats socials baixos. Tot i això, el que les anàlisis realitzades no han fet és un estudi detallat de les seqüències en que ocorren els esdeveniments i la interacció explícita entre diverses subtransicions. Hauria estat interessant, per exemple, analitzar la incidència d'un determinat esdeveniment (com el matrimoni o el naixement d'un fill) sobre la trajectòria laboral o educativa dels individus. Ara bé, aquest tipus d'anàlisi presenta dues dificultats, una basada en les prioritzacions de la recerca i una de tècnica.

La primera dificultat és que una anàlisi detallada d'aquestes interaccions implicaria un nivell de profunditat tan elevat que dificultaria la generació d'una perspectiva global sobre les trajectòries de transició. Sens dubte seria una aportació interessant, ja que les anàlisis detallades majoritàriament es fan dins d'una determinada subtransició, mentre que l'aprofundiment de la interacció entre subtransicions és molt menys freqüent. Ara bé, l'enorme varietat d'interaccions dificultaria l'obtenció d'una perspectiva integrada dels diferents tipus de trajectòria. En segon lloc, la font de dades seleccionades no és especialment idònia per a realitzar aquest exercici. Com s'ha dit al capítol metodològic, l'*Enquesta a la joventut de Catalunya* té tres bateries de preguntes retrospectives sobre la trajectòria educativa, laboral i d'emancipació de les persones enquestades. La informació sobre cadascuna d'aquestes trajectòries s'obté, doncs, en moments diferents de l'entrevista, per la qual cosa, i tenint en compte el període sobre el qual es pregunta (en els entrevistats més grans es demana informació sobre esdeveniments ocorreguts fa vint anys), considerem poc fiable la fusió *de facto* de la informació de les diferents bateries. És a dir, l'anàlisi de determinades seqüències d'esdeveniments s'hauria de fer amb molta precaució, pràcticament validant cas per cas. En l'apartat metodològic ja s'ha ressaltat la limitació de les preguntes retrospectives i s'ha exposat com, per a aquest tipus detallat d'anàlisi, la utilització de les dades d'una enquesta tipus pànel és més adequada.

La vivència subjectiva

Finalment, un altre aspecte que la tesi no ha abordat és la vivència subjectiva de les trajectòries de transició. L'anàlisi realitzada en aquesta tesi s'ha centrat en les persones joves però no ha analitzat en cap moment com aquestes viuen les seves transicions, quin significat hi atorguen i a partir de quins plantejaments prenen les seves decisions.

Es pot considerar que l'anàlisi realitzada del fenomen *NEET* toca en part aquesta qüestió. La desconstrucció del concepte i de l'indicador s'han basat en qüestionar les actituds i valors implícitament atorgats a les persones que es troben en aquesta situació.

És a dir, la presumpció d'una actitud de rebuig a l'activitat (d'estudis o de treball) forma part dels fonaments del concepte de *NEET*. L'article 2 ha proposat una conceptualització i operativització alternativa del fenomen que intenta delimitar de manera més precisa les persones que es troben en aquesta situació i que hipotèticament podrien respondre a aquest patró, més enllà de les circumstàncies a través de les quals hi poden haver arribat. Novament, però, a aquesta delimitació s'hi ha arribat sense parlar en cap moment amb les persones joves. De fet, en el mateix article ja s'explicita que l'indicador *NEET-restringit* fa referència a les persones de qui desconeixem els motius per estar estudiant o ser actius laboralment. Lògicament, entre aquestes persones s'hi poden trobar situacions en què l'individu no pot estudiar o treballar i, per tant, l'indicador sobreestima les persones amb una actitud de rebuig a aquestes activitats.

Més enllà d'aquest aspecte, les recerques que conformen aquesta tesi s'han basat en bases de dades secundàries i la visió del propi jove ha quedat de banda. Aquesta visió permetria analitzar la significació que les persones joves donen a l'etapa juvenil i la manera com viuen les seves trajectòries, tant aquelles marcades per la vulnerabilitat com les marcades per una relativa comoditat. També permetria analitzar la incidència dels factors de desigualtat en aquests aspectes. I, finalment, proporcionaria una informació molt valuosa sobre les raons i motivacions, personals i familiars, que es troben darrera de determinades decisions. Sense pretendre caure en un plantejament basat exclusivament en l'elecció racional, l'anàlisi (qualitativa o quantitativa) de les motivacions de les persones joves hauria permès entendre els mecanismes de configuració de les estratègies d'emancipació.

Concretament, per comprendre l'articulació entre els recursos disponibles (estatals, familiars i de mercat), el marc normatiu cultural i les preferències individuals en la configuració de determinades estratègies, decisions i resultats és imprescindible conèixer la visió de la persona jove. L'anàlisi de

les dades objectives sobre les situacions en què s'ha trobat la persona jove i la seva explicació a partir de les dades contextuals té unes limitacions evidents i sens dubte aquesta és una de les principals línies de recerca a seguir.

10. Bibliografia

En aquest llistat de referències bibliogràfiques s'han inclòs únicament els documents citats en els capítols 1-4 i 8-9 d'aquesta tesi. La bibliografia utilitzada en els tres articles publicats que conformen el gruix analític d'aquesta tesi es pot consultar en l'apartat de "Referències" dels mateixos articles.

Abramson, P. R. (2011). "Critiques and Counter-Critiques of the Postmaterialism Thesis: Thirty-four Years of Debate". Paper presentat a la *Global Cultural Changes Conference*, Lüneburg, Alemanya. Març de 2011.

Alba, V. (1975). *Historia social de la joventud*. Barcelona: Plaza y Janés.

Albaigés, B. (2003). *Crisi del treball i emergència de noves formes de subjectivitat laboral en els joves*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.

Aldenderfer, M. S. i Blashfield, R. K. (1987). *Cluster Analysis*. Beverly Hills: Sage.

Allerbeck, K. i Rosenmayr, L. (1979). *Introducción a la sociología de la juventud*. Buenos Aires: Kapelusz.

Alòs-Moner, R. (2008). "Segmentación de los mercados de trabajo y relaciones laborales. El sindicalismo ante la acción colectiva". *Cuadernos de relaciones laborales*, 26 (1): 123-148.

Anxo, D. i Erhel, C. (2006). *Irreversibility of time, reversibility of choices? The Life-Course foundations of the Transitional Labour Markets approach*. Paris: Centre d'Economie de la Sorbonne.

Ariès, P. (1987). *El niño y la vida familiar en el Antiguo Régimen*. Madrid: Taurus.

Arnett, J. J. (2000). "Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties". *American Psychologist*, 55: 469-480.

Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. New York: Oxford University Press.

Arnett, J. J. (2007). "Emerging Adulthood: What Is It, and What Is It Good For?". *Child Development Perspectives*, 1(2): 68-73.

- Ball, S. J., Maguire, M. i Macrae, S. (2000). *Choice, Pathways and Transitions Post-16. New Youth, New Economies in the Global City*. London i New York: Routledge.
- Bauman, Z. (1999). *Modernidad líquida*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.
- Beck, U. i Beck-Gernsheim, E. (2003). *La individualización. El individualismo institucionalizado y sus consecuencias sociales y políticas*. Barcelona: Paidós.
- Bendit, R. (2008). “Growing Up in the Context of Globalization and Social Change: Present and Future of Youth and Challenges for Youth Research and Youth Policies”. R. Bendit i M. Hahn-Bleibtreu (eds.). *Youth Transitions. Process of social inclusión and patterns of vulnerability in a globalised world*. Opladen: Barbara Budrich Publishers. Pp. 27-39.
- Blossfeld, H. P., Klizing, E., Mills, M. i Kurz, K. (eds.) (2005). *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. Oxon: Routledge.
- Blumer, H. (1982). *El interaccionismo simbólico: perspectiva y método*. Barcelona: Hora.
- Bold, M. (2001). *Boomerang Kids*. Centre for Parent Education, University of Texas.
- Bourdieu, P. (1978). “La « jeunesse » n'est qu'un mot” (entrevista). A. Métaillé i J. M. Thiveaud (eds.). *Les jeunes et le premier emploi*. Paris: Association des Ages. Pp. 520-530.
- Brannen, J. i Nilsen, A. (2002). “Young People’s Time Perspectives: From Youth to Adulthood”. *Sociology*, 36(3): 513–537.
- Buck, N., Ermisch, J. F., i Jenkins, S. P. (1995). *Choosing a Longitudinal Survey Design: The Issues*. Essex: ESRC Research Centre on Micro-Social Change.
- Butler, J. (1993). *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of ‘Sex’*. New York: Routledge.
- Bynner, J. (2005). “Rethinking the Youth Phase of the Life-course: The Case for Emerging Adulthood?”. *Journal of Youth Studies*, 8(4): 367-384.
- Cardenal de la Nuez, M. E. (2006). *El paso a la vida adulta*. Madrid: CIS.

Cardús, S. i Estruch, J. (1984). *Les enquestes a la joventut de Catalunya. "Bells deliris fascinen la raó"*. Generalitat de Catalunya: Barcelona.

Casal, J. (1996). "Modos emergentes de transición a la vida adulta en el umbral del siglo XXI: aproximación sucesiva, precariedad y desestructuración". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 75: 294-316.

Casal, J. (2000). "Capitalismo informacional, trayectorias sociales de los jóvenes y políticas sobre juventud". L. Cachón (ed.). *Juventudes y empleos: perspectivas comparadas*. Madrid: MTAS.

Casal, J. M., García, M., Merino, R. i Quesada, M. (2004). *Enquesta als joves de Catalunya 2002*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.

Casal, J., García, M., Merino, R. i Quesada, M. (2006). "Aportaciones teóricas y metodológicas a la sociología de la juventud desde la perspectiva de la transición". *Papers. Revista de Sociologia*, 79: 21-48.

Castel, R. (1997). *La metamorfosis de la cuestión social*. Buenos Aires: Paidós.

Castelló, L., Bolívar, M., Barranco, O. i Verd, J. M. "Trellall. Condicions en el mercat de treball i trajectòries laborals de la joventut catalana". P. Serracant (coord.). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2012. Volum 1. Transicions juvenils i condicions materials d'existència*. Barcelona: Direcció General de Joventut.

Cano, E. (2007). "La extensión de la precariedad laboral como norma social". *Sociedad y Utopía. Revista de Ciencias Sociales*, 29: 127-137.

Castells, M. (2001). *La era de la información. Vol. 1: La sociedad red*. Madrid: Alianza.

Conde, F. i Alonso, L. E. (1996). "Crisis y transformación de las sociedades de consumo: de los modelos nacionales al modelo glocal". *Revista de Estudios sobre Consumo*, 36: 12-26.

Council of the European Union (2013). *Council Recommendation of 22 April 2013 on establishing a Youth Guarantee*. Comissió Europea. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32013H0426%2801%29:EN:NOT> [consultada l'octubre de 2013].

Cuadras, C. M. (1996). *Métodos de análisis multivariable*. Barcelona: EUB.

Domínguez, M. i Sànchez, C. (1996). “Aspectes metodològics i tècnica d’anàlisi de les dades per a l’estudi dels grups i les classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona”. *Papers. Revista de Sociologia*, 48: 59-69.

Du Bois-Reymond, M. (1998). “‘I Don't Want to Commit Myself Yet’: Young People's Life Concepts”. *Journal of Youth Studies*, 1(1): 63-79.

Easterlin, R. A. (1973). “Does Money Buy Happiness?”. *The Public Interest*, 30 (Winter): 3-10.

Elder, G. H. (1999). *Children of the Great Depression: Social change in life experience*. Boulder: Westview Press.

Elder, G. H., Johnson, M. K. i Crosnoe, R. (2004). “The Emergence and Development of Life Course Theory”. J. T. Mortimer i M. J. Shanahan (eds.). *Handbook of the Life Course*. New York: Springer. Pp. 3-19.

Erikson, E. (1983). *Infancia y sociedad*. Buenos Aires: Hormé.

Erikson, E. (1990). *Identidad, juventud y crisis*. Madrid: Taurus.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Esping-Andersen, G. (2000). *Fundamentos sociales de las economías postindustriales*. Barcelona: Ariel.

European Commission (2010). *Employment in Europe 2010*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.

Feixa, C. (2001). *Generació @. La joventut al segle XXI*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.

Furlong, A. (2006). “Not a very NEET solution: representing problematic labour market transitions among early school leavers”. *Work, Employment & Society*, 20: 553-569.

Furlong, A. i Cartmel, F. (1997). *Young People and Social Change: Individualization and Risk in Late Modernity*. Open University Press: Buckingham.

Furlong, A. i Cartmel, F. (2001). *Els contextos canviants de la joventut*. Barcelona: Secretaria de Joventut.

- Furlong, A., Woodman, D. i Wyn, J. (2011). "Changing times, changing perspectives: Reconciling transition' and 'cultural' perspectives on youth and young adulthood". *Journal of Sociology*, 47(4): 355-370.
- Galland, O. (1995). "Introduction. What is youth?". A. Cavalli i O. Galland (eds.). *Youth in Europe*. London: Pinter. Pp. 1-6.
- Gaviria, S. (2005) (coord.). *Autonomía de la Juventud en Europa*. Revista de Estudios de Juventud, 71.
- Gentile, A. (2009). *Inestabilidad laboral y estrategias de emancipación. Los jóvenes-adultos mileuristas de Barcelona y Roma*. Tesi doctoral en Sociologia. Universitat de Barcelona.
- Gentile, A. (2010). "De vuelta al nido en tiempos de crisis. Los boomerang kids espanyoles". *Revista de Estudios de Juventud*, 90: 181-203.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Giddens, A. (2000). *Modernidad e identidad del yo: el yo y la sociedad en la época contemporània*. Barcelona: Península.
- Giele, J. Z. i Elder, G. H. (1998). *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks: SAGE.
- Gillis, J. R. (1974). *Youth and history : tradition and change in European age relations 1770 – present*. New York: Academic Press.
- Gorz, A. (1998). *Misèrias del presente. Riqueza de lo possible*. Barcelona: Paidós.
- Hagestad, G. (1991). "Trends and Dilemmas in Life Course Research: An International Perspective". W. R. Heinz (ed.). *Theoretical Advances in Life Course Research*. Weinheim: Deutscher Studien-Verlag. Pp. 23–58.
- Hall, G. S. (1904). *Adolescence: Its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education*. New York: Appleton.
- Hitzler, R. (1988). *Ein Beitrag zum Verstehen von Kultur*. Opladen: Westdeutscher Verlag.

Hollands, R. (2001). *Jugar treballant, treballar jugant: les identitats juvenils i el debat sobre ocupació i ociositat*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.

Horowitz, E. (1996). “Los mundos de la juventud judía en Europa: 1300-1800”. G. Levi i J. C. Schmitt (dirs.). *Historia de los jóvenes I. De la Antigüedad a la Edad Moderna*. Madrid: Taurus. Pp. 117-165.

Ichino, P. (1998). “Opinión de un jurista sobre los argumentos laboristas de los economistas”. *Revista Internacional del Trabajo*, 117(3): 319-332.

Inglehart, R. (1977). *The silent revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.

Jurado, T. (2001). *Youth in Transition. Housing, employment, social policies and families in France and Spain*. Burlington: Ashgate.

Kaufman, L. i Rousseeuw, P. J. (1998). *Finding Groups in Data: An Introduction to Cluster Analysis*. New York: JohnWiley & Sons.

Klammer, U., Muffels, R. i Wilthagen, T. (2008). *Flexibility and security over the life course: Key findings and policy messages*. Eurofound: Dublin.

Kohli, M. (1985). “Die Institutionalisierung des Lebenslaufs: Historische Befunde und theoretische Argumente”. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 37(1): 1-29.

Lehmann, W. (2004). “For Some Reason, I get a Little Scared: Structure, Agency, and Risk in School-Work Transitions”. *Journal of Youth Studies*, 7(4): 379-396.

Lesthaeghe, R. (sense data): *Second Demographic Transition*. Oxford: Basil Blackwell. <http://www.vub.ac.be/SOCO/Lesthaeghe.htm> [consultada el gener de 2014].

Lesthaeghe, R. i van de Kaa, D. J. (1986). "Twee demografische transitie?". D. J. van de Kaa i R. Lesthaeghe (eds.). *Bevolking: groei en krimp*. Deventer: Van Loghum Slaterus. Pp. 9-24.

Lewin, K. H. (1939). “Field theory and experiment in social psychology: concepts and methods”. *American Journal of Sociology*, 44: 868-897.

Ley, K (1984). "Von der Normal – zur Wahlbiographie". M. Kohli i G. Robert (eds.). *Biographie und soziale Wirklichkeit*. Stuttgart: Metzler. Pp. 239-260.

Lipovetsky, G. (1994). *El Imperio de lo efímero: la moda y su destino en las sociedades modernas*. Barcelona: Anagrama.

López, P. i Lozares, C. (2000). *Anàlisi multivariable de dades estadístiques*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

López-Roldán, P., Miguélez, F. i Lope, A. (1998). "La segmentación laboral: hacia una tipología del ámbito productivo". *Papers. Revista de Sociologia*, 55: 45-77.

Lynn, P. (2012). *Longitudinal Survey Methods for the Household Finances and Consumption Survey*. Report prepared for the European Central Bank. http://www.ecb.europa.eu/home/pdf/research/hfcn/Lynn_LongitudinalSurveyMethodsfor_HFCS.pdf?5fd3b6872274bd59923ea90cc2ce0896 [consultada el novembre de 2013].

Machado, J. (1996). "Erwachsenwerden mit Rückfahrkarte? Übergänge, biographische Scheidewege und sozialer Wandel in Portugal". A. Walther (ed.). *Junge Erwachsene in Europa - jenseits der Normalbiographie*. Opladen: Leske+Budrich. Pp. 75-93.

Machado, J. (2003). "The Multiple Faces of the Future in the Labyrinth of Life". *Journal of Youth Studies*, 6(2): 115–126.

Marí Klose, P. i Marí Klose, M. (2006). *Edad del cambio. Jóvenes en los circuitos de solidaridad intergeneracional*. Madrid: CIS.

Martín, E. (1998). *Producir la juventud*. Madrid: Istmo.

Mascherini, M., Salvatore, L., Meierkord, A. i Jungblut, J. M. (2012). *NEETs. Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper.

Mayer, K. U. (1997). *The Paradox of Global Social Change and National Path Dependencies: Life Course Patterns in Advanced Societies*. Paper presentat a la conferència "The Paradox of Global Social Change and National Path Dependencies: Life Course Patterns in Advanced Societies," European Sociological Association, University of Essex. Agost, 1997.

- Manheim, K. (1991). *Le problème des generations*. Paris: Armand Collis.
- Mayer, K. U. (2009). “New Directions in Life Course Research”. *Annual Review of Sociology*, 35: 413-433.
- Méda, D. (1998). *El trabajo: un valor en peligro de extinción*. Barcelona: Gedisa.
- Menard, S. (1991). *Longitudinal Research*. London: Sage Publication.
- Miret, P. (2009). *Trajectòries d’inserció i mobilitat laboral de la joventut a Catalunya en la transició a la vida adulta*. Document inèdit.
- Miret, P., Salvadó, A., Serracant, P. i Soler, R. (2008). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2007. Una anàlisi de les transicions educatives, laborals, domiciliars i familiars*. Barcelona: Secretaria de Joventut.
- Mittelman, J. (2000). “Globalization: captors and captive”. *Third World Quarterly*, XXI(6): 917-929.
- Moreno, A. (2012a). *La transició dels joves a la vida adulta. Crisi econòmica i retard en l’emancipació*. Barcelona: Obra social “La Caixa”.
- Moreno, A. (2012b). “The Transition to Adulthood in Spain in a Comparative Perspective: The Incidence of Structural Factors”. *Young Nordic Journal of Youth Research*, 20(1): 19-48.
- Muñoz de Bustillo, R. (2000). “Retos y restricciones del Estado del Bienestar en el cambio de siglo”. R. Muñoz de Bustillo (ed.): *El Estado del bienestar en el cambio de siglo*. Madrid: Alianza. Pp. 10-35.
- Musgrove, F. (1964). *Youth and social order*. London: Routledge.
- Nico, M. (2012a). *Cultural Illusion as an Inside Job: Research and Preconceptions on Southern European Youth*. Paper presentat a la “Youth and Generation Midterm Conference”, Manresa, setembre.
- Nico, M. (2012b). “Transições para a vida adulta em Portugal: para lá da ilusão cultural”. *Le Monde Diplomatique, Edição Portuguesa*. Abril.
- Nico, M. (publicació prevista el 2014). “Beyond ‘Biographical’ and ‘Cultural Illusions’ in European Youth Studies: Temporality and Critical Youth Studies”. P. Kelly i A. Kamp (eds.). *Critical Youth Studies for the 21st century*. Brill.

Ortega y Gasset, J. (1966). “La idea de las generaciones”. *La obra de nuestro tiempo. Obras completas*. Madrid: Revista de Occidente.

Pais, J. M. (2000). “Transitions and youth cultures: Forms and performances”. *International Social Science Journal/UNESCO*, 164: 219-232.

París, P., Serracant, P., Pascual, G., Martorell, E., Tintoré, M., Cardeña, E. i Gangoells, M. (2006). “La recerca sobre joventut a Catalunya”. *Papers: Revista de sociologia*, 79: 285-317.

Piore, M. J. (1983). “Notas para una teoría de la estratificación del mercado de trabajo”. L. Toharia (ed.). *El mercado de trabajo: teoría y aplicaciones*. Madrid: Alianza. Pp. 193-222.

Pollock, G. (2008). “Youth Transitions: Debates over the Social Context of Becoming an Adult”. *Sociology Compass*, 2: 1-18.

Prost, A. (1987). “Jeunesse et société dans la France de l'entre-deux-guerres”. *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 13: 35-44.

Quintini, G. i Martin, S. (2006). “Starting well or losing their way? The position of youth in the labour market of the OCDE countries”. *OCDE Social, Employment and Migration Working Papers*, 39.

Recio, A. (1999). “La segmentación del mercado laboral en España”. F. Miguélez i C. Prieto (eds.). *Las relaciones de empleo en España*. Madrid: Siglo XXI. Pp. 125-150.

Sanchís, E. (1988). “Valors i actituds dels joves davant el treball”. *Revista de Treball*, 9-12: 89-106.

Recio, A. (2004). “¿Qué fue de la clase obrera?”. *Mientras Tanto*, 93: 25-44.

Roberts, S. (2011). “Beyond 'NEET' and 'tidy' pathways: considering the 'missing middle' of youth transition studies”. *Journal of Youth Studies*, 14(1): 21-39.

Robertson, S., Bonal, X. i Dale, R. (2002). “GATS and the Education Service Industry: The Politics of Scale and Global Reterritorialization”. *Comparative Education Review*, 46(4): 472-496.

Roussel, L. (1992). “La famille en Europe Occidentale: divergences et convergences”. *Population*, 47: 133-152.

Ruspini, E. (2002). *Introduction to Longitudinal Research*. London: Routledge.

Sandefur, G. D. i Tuma, N. B. (1987). “How Data Type affects Conclusions and Individual Mobility”. *Social Science Research*, 16: 301-328.

Sennet, R. (2000). *La corrosión del carácter. Las consecuencias personales del trabajo en la nueva economía*. Barcelona: Anagrama.

Serracant, P. (2013) (coord.). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2012. Volum 2. Les diferents vivències de la joventut*. Barcelona: Direcció General de Joventut.

Simó, C. (2008). *Les transicions a la vida adulta en el context de la globalització*. Barcelona: Secretaria de Joventut.

Standing, G. (2008). “Economic insecurity and global casualisation - threat or promise?”. *Social Indicators Research*, 88(1): 15-30.

Thompson, R. (2011). “Individualisation and social exclusion: The case of young people not in education, employment or training”. *Oxford Review of Education*, 37(6): 785–802.

Torres López, J. (2000). *Desigualdad y crisis económica. El reparto de la tarta*. Madrid: Sistemas.

Van de Kaa, D. J. (1987). “Europe's second demographic transition”. *Population Bulletin*, 42(1): 1-59.

Van de Velde, C. (2008a). *Devenir adulte. Sociologie comparée de la jeunesse en Europe*. Paris: Presses Universitaires de France.

Van de Velde, C. (2008b). *Fer-se adult. Sociologia comparada de la joventut a Europa*. Barcelona: Secretaria de Joventut.

Van Gennep, A. (1986). *Los ritos de paso*. Madrid: Taurus.

Verd, J. M. i López, M. (2011). “The Rewards of a Qualitative Approach to Life-Course Research. The Example of the Effects of Social Protection Policies on Career Paths”. *FORUM: QUALITATIVE SOCIAL RESEARCH*, 12 (3), Art. 15.

Wallace, C. i Bendit, R. (2009): “Youth policies in Europe: towards a classification of different tendencies in youth policies in the European Union”. *Perspectives on European Politics and Society*, 10(3): 441-458.

Walther, A. (2006). “Regimes of youth transitions. Choice, flexibility and security in young people’s experiences across different European contexts”. *Young. Nordic Journal of Youth Research*, 14(2): 119–139.

Walther, A. i Plug, W. (2006). “Transitions from School to Work in Europe: Destandardization and Policy Trends”. M. du Bois-Reymond i L. Chisholm (eds.). *The Modernization of Youth Transitions in Europe. NEW DIRECTIONS FOR CHILD AND ADOLESCENT DEVELOPMENT*, 113: 77-90.

Woodman, D. (2009). “The Mysterious Case of the Pervasive Choice Biography: Ulrich Beck, Structure/Agency, and the Middling State of Theory in the Sociology of Youth”. *Journal of Youth Studies*, 12(3): 243–56.